

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN

Arzu SEZER
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-2005

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN

Arzu SEZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Prof.Dr. Cahit BİLİM

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran, 2005

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN

Arzu SEZER

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2005

Danışman: Prof.Dr.Cahit BİLİM

Son yıllarda Türkiye’de saray kadınları hakkında yapılan araştırmalar giderek artmaktadır. Bu alanda kaleme alınan çoğu eserde saray kadınlarından valide sultanlara ağırlık verildiği görülmektedir. Ancak yazılan eserlerde çoğunlukla valide sultanların menşelerine, oğulları ve devlet yönetimi üzerindeki olumsuz etkilerine ve entrikalarına yer verilmiştir. Bunun yanında onların yaptığı hayırlara, bu hayırların göstergesi olan eserlere az yer verilmiştir. Bu nedenle de çoğu valide sultan hep olumsuz yönleriyle anılmış, yaşamları boyu yaptıkları hayırlar arka planda kalmıştır. Oysaki padişah anneleri servetlerinin büyük bir bölümünü hayır işleri için harcamışlardır. Bu valide sultanlardan biri de Bezm-i Âlem Valide Sultan’dır.

Bezm-i Âlem Valide Sultan, gerek devlet işlerine karışmasıyla gerekse de yaptığı hayırlarla kendisinden söz ettiren bir kişi olmuştur. On dört yıl süren valide sultanlık yaşamında oğlu Abdülmecit üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bunun yanında temsil ettiği harem de giderek Avrupai yaşam biçimine yaklaşmış, buna bağlı olarak lüks ve israf tutkusu artmıştır. Tüm bunlara rağmen, Bezm-i Âlem Valide Sultan yaşadığı dönemde daha çok yaptığı hayırlarla ön plana çıkıp halkın sevgisini kazanmıştır. Bugün İstanbul’da birçoğumuzun kimin yaptırdığını bilmediğimiz fakat birçok kişinin faydalandığı yapılar Bezm-i Âlem Valide Sultan’ın hayırseverliğinin ürünleridir. Bu nedenle saray kadınları hakkında yapılan araştırmaların objektif değerlendirmelerle yapılması daha uygundur.

ABSTRACT

The investigations about the palace women are getting increased at the recent years in Turkey. At the many works written in this field the mother sultans are attached importance in the palace women. However, in these works, generally the source, the son of mother sultans and the negative affect on the government administration is placed. Besides, the charity of them and the works which is the indications of these charity are not placed. For that reason a lot of mother sultans are always mentioned with their negative sides, the charity that they did along their life was behind. But mother of sultans spent a big amount of their wealth for charity. One of this mentioned mother sultans is Bezm-i Âlem.

Bezm-i Âlem is a famous mother sultan because of her involving to government admin and her charity. Along the fourteen years which she was mother sultan, she affected his son Abdülmecit very much. However, the harem which is represented by her approached European life style and depending on that the lux and waste was increased. Although all of these, Bezm-i Âlem was attached attract along her life with her charity and gained the affection of people. For example the arts which is not being known by a lot of people but is used by everyone is the products of Bezm-i Âlem sultan's charity. For that reason it is suitable that the investigations on the palace women must be objective.

ÖNSÖZ

Son yıllarda Osmanlı saray yaşamına yönelik çalışmalar gittikçe artmaktadır. Bu nedenle bu konularla ilgilenen birisi olarak çalışmam da Osmanlı sarayında yaşayan bir valide sultanın hayatını incelemeye çalıştım.

Bu çalışmamda bilgisi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, çalışmanın planlanması ve sonuçlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam, sayın Prof.Dr. Cahit Bilim'e destek ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yine bu çalışmam sırasında görüşleriyle bana yol gösteren ve Osmanlıca belgelerin okunmasında yardımcı olan sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Sedat Bingöl'e de teşekkür ederim.

Bu çalışmam sırasında her zaman yanımda olan gerek maddi gerekse de manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Arzu Sezer

Eskişehir, Haziran 2005

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN'IN YAŞAMI

1. BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN'IN SARAY ÖNCESİ YAŞAMI.....	5
2. BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN'IN SARAYDAKİ YAŞAMI.....	5
2.1. Saraya Gelişi ve Yaşamı.....	5
2.1.1. Valide Sultanlığa Yükselişi.....	7
2.1.2. Ölümü.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN'IN YAPTIRMIŞ OLDUĞU HAYIR KURUMLAR

1. HASTAHANELER.....	16
1.1. Bezm-i Âlem Gureba-yı Müslimin Hastahanesi.....	16
1.2. Mekke'de Gureba-yı Müslimin Hastahanesi.....	22
2. OKULLAR.....	22

2.1. Valide Mektebi (Darülmaarif).....	22
2.2. Sıbyan Mektepleri.....	27
2.2.1. Yeşil Mektep.....	27
2.2.2. Bezm-i Âlem Sıbyan Mektebi.....	28
3. CAMİLER.....	28
3.1. Gureba Hastahanesi Camii.....	28
3.2. Dolmabahçe Camii.....	30
4. ÇEŞMELER VE SEBİLLER.....	32
4.1. Çeşmeler.....	32
4.1.1. Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi.....	32
4.1.2. Silivrikapı Uzunyusuf Mahallesi Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	33
4.1.3. Topkapı Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	34
4.1.4. Sultanahmet Üçler Çeşmesi.....	35
4.1.5. Gureba-yı Müslimin Hastahanesi Çeşmesi.....	35
4.1.6. Tarabya Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	36
4.1.7. Beşiktaş Cihannüma Mahallesi Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	37
4.1.8. Kasımpaşa Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	37
4.1.9. Silivrikapı Abdullah Ağa- Bezm-i Âlem Çeşmesi.....	38
4.1.10. Topkapı Çukur Çeşme.....	39
4.1.11. Bereketzade Çeşmesi.....	40
4.2. Sebiller.....	40
4.2.1. Medine Bezm-i Âlem Sebili.....	40
4.2.2. Medine Bezm-i Âlem Sebili.....	40
4.2.3. Kerbela Bezm-i Âlem Sebili.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN'IN VAKFİYELERİNDE BULUNAN AKARLAR

1. NAKDİ GELİRLER.....	43
------------------------	----

2. MENZİLLER VE DÜKKÂNLAR.....	43
2.1. Menziller.....	43
2.2. Dükkânlar.....	60
3. TARLA, ARSA, ÇAYIR, BAĞ VE BOSTAN.....	61
4. ZEYTİNLİKLER VE ZEYTİN MENGENELERİ.....	68
4.1. Zeytinlikler.....	68
4.2. Zeytin Mengeneleri.....	70
5. GELİR GETİREN DİĞER MÜLKLER.....	71
SONUÇ.....	72
EKLER.....	75
BİBLİYOGRAFYA.....	106

KISALTMALAR

a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.V.S	Bezm-i Âlem Valide Sultan
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.B.İ.A	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
D.İ.İ.A	Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
E.	Evrak
İst.A	İstanbul Ansiklopedisi
İ.Dahiliye	İrade Dahiliye
M.E.B	Milli Eğitim Basımevi
no.	numarası
O.A	Osmanlı Ansiklopedisi
sad.	sadeleştiren
s.	sayfa
S.	Sayı
T.S.Arş.	Topkapı Sarayı Arşivi
v.s	ve saire
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

OSMANLI PADIŞAHLARININ ANNELERİ: VALİDE SULTANLAR

Osmanlı tarihinin en ilgi çekici konularından biri de Valide sultanlardır. Gerek Batılı gerekse de Türk yazarları tarafından bu makamda bulunan kişilerin devlet yönetimine etkileri, otoriteleri, entrikaları oldukça sık kaleme alınmıştır. Neden bu hanımlar, yazarlar tarafından sık kaleme alınmışlardır? Valide sultanları bu kadar nüfuz sahibi yapan neydi? Belki de bu soruların cevabını bu makamın tanıtılmasından sonra bulmak mümkün olacaktır.

Valide sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren padişahın annesinin, sadece oğlunun saltanatı süresince taşıdığı unvandır.¹ Bu unvanın yanı sıra padişah annelerine eski bir deyim olan “ mehd-i ulya-yı saltanat” da denilmiştir.²

Valide sultanların menşeleri tam olarak bilinmemektedir. XVI. yüzyıla kadar Osmanlı padişahlarının Türk hanedanlarının kızları ve Bizans prenseslerinden olmak üzere nikahlı aileleri ile odalık denilen cariyeleri bulunmaktaydı. Padişahların hem nikahlı eşlerinden hem de cariyelerinden doğan çocukları vardı. XVI. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı padişahları sarayda yetişmiş olan veya kendilerine hediye olarak sunulan cariyeleri aile olarak kabul etmişlerdir.³ O halde denilebilir ki XVI. yüzyıldan itibaren

¹ Padişah anneleri içinde sultan unvanını taşıyan ilk kişi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'dır. Bu tarihten sonra padişah kızlarının dışında yalnız padişah annelerine sultan denmiştir. Bu nedenle kadın efendilerin sultanlığı valide sultan olmalarından ileri gelmiştir. Nitekim bazı padişah anneleri oğullarının hükümdarlığından önce öldükleri için kadın efendi olarak anılmışlar, ancak oğulları padişah olunca isimleri derhal 'Sultan'a çevrilmiştir. Çağatay Uluçay, **Harem II** (Üçüncü basım.Ankara: T.T.K Yay., 1992), s.60.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı** (Üçüncü basım.Ankara: T.T.K Yay., 1988), s.154.

³ XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahlarının resmi nikah kıymaları istisnai bir durum haline gelmiştir. Yalnız, Sultan II. Osman (1618-1622) Kanuni(1520-1566)den beri devam eden bu geleneği bozarak Şeyhülislam Ebusaid Efendi'nin kızıyla nikahlanmıştır. Yine Sultan İbrahim'de cariyelerinden biriyle nikahlanmıştır. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.146. Osmanlı hanımlarıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz: Leyla Saz,**Haremın İç Yüzü** (Birinci basım.İstanbul: Milliyet Yay.,1979) ; Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları** (Dördüncü basım.Ankara:T.T.K Yay.,2001)(Bundan sonra P.K şeklinde gösterilecektir.

Valide sultanların kökenleri saraydaki cariyelere dayanmaktadır.

Osmanlı sarayı harem dairesine cariyeler ya gümrük emini aracılığıyla ya da sultanların, devlet ricalinin, Kırım Hanı'nın ve valilerin hediye etmeleri yoluyla gelirdi. Hareme alınan cariyelere mizaçlarına, göz ve saç renklerine göre Farsça, Türkçe ve Arapça isimler verilirdi. Bu isimleri Valide sultan olunca da korurlardı.⁴ Haremde cariyeler, saray terbiyesi denilen belli bir yöntem ve kuralla yetiştirilirdi. Aynı zamanda bunlara dinsel eğitim verilir, okuma-yazma öğretilirdi. Ayrıca cariyelere yeteneklerine göre musiki, biçki, nakış v.s. gösterilirdi. Cariyelerin bu ilk dönemlerine acemilik dönemi denirdi. Acemilik dönemini bitiren cariyeler daha sonra bir kalfanın yanında hizmete girerlerdi. Bu aşamaları geçen cariyelerden yetenekli olanları kalfa ve usta olurdu. Bunlara genel olarak gedikliler denirdi.⁵ Gedikliler, belli görevleri olan ve padişahın şahsi işlerine bakan cariyelerdi. Görüldüğü üzere hareme alınan her cariye padişah için ayrılmamaktaydı. Gediklilerin içlerinden on ikisinin has odalıların görevlerine benzer görevleri vardı. Bu genç kızlar arasından padişahın gönlünü çekene has odalık veya ikbal denirdi. İkbal padişahla ilişkisi sonucu efendisine bir çocuk verirse harem hiyerarşisindeki konumu yükselerek kadınlığa geçirilirdi. Kadın veya kadın efendi unvanı alan bu kişiler padişahların eşleri sayılırlardı. Bunların sayısı dört ila yedi arasında değişmekteydi.⁶ Kadın efendiler arasından tahta aday şehzade dünyaya getiren kişi, haremden daha büyük ilgi görürdü. Ancak oğlunun tahta çıkışına kadar validesi kadın efendi unvanını korurdu. Kadın efendinin valide sultanlığı ancak oğlunun padişah olmasıyla mümkündür.⁷

Tahta bulunan Osmanlı padişahının ölümü üzerine tüm harem düzeni bozulur, vefat eden padişahın validesi, eşleri ve kızları Topkapı Sarayı'ndan çıkartılıp Eski Saray'a gönderilirdi. Tahta çıkan padişahın validesi hayatta ise o da oğlunun culusunu takip eden günlerde 'Valide Alayı' denilen bir merasimle Eski Saray'dan alınarak Yeni

⁴ J.Deny, " Valide Sultan", **İslam Ansiklopedisi**, C.XIII, s.179 ; Uluçay, **a.g.e.**, s.61.

⁵ Uluçay, **a.g.e.**, s.19.

⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.147-179.

⁷ Anthony Dolphin Alderson, **Osmanlı Hanedanının Yapısı** .Çev. Şefaettin Severcan(Birinci basım. İstanbul: İz Yayıncılık, 1988), s.133.

Saray'a getirilirdi.⁸ Valide Sultan, sarayda hünkar sofasından sonra en geniş daire olan valide sultan dairesine yerleştirilirdi.

Osmanlı haremının en yüksek makamın da olan valide sultanlar, haremi haznedar usta aracılığıyla idare ederlerdi. Bütün kadınlar, sultanlar, ustalar, cariyeler kendilerine saygılı davranırlardı. Haremdeki bütün işler valide sultanların emriyle yapılırdı. Hiç kimse buyruklarına karşı gelemezdi. Valide sultanlara kabul izni alınarak yaklaşılr, müsaade edilmedikçe hitap edilemez, önlerinde durulamazdı. Bütün törenlerde ve hareme kabullerde başrolü valide sultan oynardı. Göçler, gezintiler onların emriyle ve dilediği gibi haznedar ve kalfalar tarafından uygulanırdı. Çoğu zaman Cuma selamlığına da katılırlardı. Tören günlerinde giyinişleriyle dikkatleri üzerlerinde toplarlardı.⁹

Valide sultanlar çoğu zaman devlet işlerine karışrlar, oğullarının siyasi kararları üzerinde etkili olurlardı. Özellikle padişahların küçük yaşta tahta bulunduğu dönemlerde valide sultanlar naibelik görevi üstlenirlerdi. Böyle durumlarda valide sultanlık ayrı bir önem kazanırdı. Valide sultanlar arasında bu görevini kötüye kullananlar da olurdu. Özellikle Osmanlı tarihinde kadınlar saltanatı olarak anılan dönemde valide sultanlar hükümet üzerinde oldukça etkili olmuşlar ve birçok kanunsuzluklara yol açmışlardır.¹⁰ Valide sultanların devlet işlerinde bu kadar söz sahibi olmalarında Osmanlı padişahlarının annelerine gösterdikleri saygının da etkisi büyüktür.

Valide sultanlar oldukça iyi gelir sahibiydiler. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli kesimlerinden kendilerine verilen paşmaklık haslarının dışında Darphane'den de belirli

⁸ İlk defa Sultan III.Murat'ın (1574-1595) haremi Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşıttırması üzerine, ölen padişah kadınlarının, kızlarının ve belli başlı cariyelerin Eski Saray'a gönderilmesi adet olmuştur. Bu nedenle ilk valide alayı Sultan III. Mehmet'in(1595-1603) ölümü üzerine Sultan I. Ahmet'in(1603-1617) annesi Handan Valide Sultan için yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Valide alayı töreni ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz: Deny,a.g.m, s.180 ; Uzunçarşılı, **a.g.e**,s.154-156.

⁹ Uluçay, **a.g.e**, s.64.

¹⁰ Sultan III.Murat'ın(1574-1595) annesi Nurbanu Sultan, III.Mehmet'in annesi Safiye Sultan ile IV. Murat'ın(1623-1640) ve İbrahim'in (1640-1648) anneleri Kösem Sultan bu döneme damgasını vuran valide sultanlardır. Özellikle Kösem Sultan 1623 -1651 yılları arasında harem de devletin de adeta başı olmuştur. Atılmalar, öldürmeler hatta ihtilaller O'nun emriyle yapılmıştır. Sonunda Turhan Sultan'ın adamları tarafından öldürülmesiyle Kösem Sultan'ın saltanatı sona ermiştir. Uzunçarşılı, **a.g.e**,s.156.

miktarda maaş almaktaydılar. Bu gelirlerinin dışında valide sultanların yiyecek, içecek ve yakacak tainleri de bulunmaktaydı. Ayrıca valide sultanlara bazı memur atamalarında da belli bir meblağ ödenmekteydi. Bu gelirleriyle haremın en zenginlerinden biri olan valide sultanlar, bazen camii yaptıracak veya Sultan III. Ahmet döneminde olduğu gibi asker tahrir ettirecek kadar servet sahibiydiler.¹¹

Valide sultanlar servetlerinin kontrolünü kethüda adı verilen yardımcıları aracılığıyla idare ederlerdi. Valide kethüdalrı, hem sultanların mali işlerini hem de dışarıdaki işlerini takip ederlerdi. Bu nedenle kethüdalrıın dürüst namuslu kişiler arasından seçilmesine dikkat edilirdi. Valide sultanlar nezdinde itibar sahibi olan bu kethüdalr bazen valide sultanlara etki ederek, kendi istekleri doğrultusunda işler yaptırılırdı. Bunların sadrazamlara, divan üyelerine de etki ederek adamlarını kayırdıkları, rüşvet aldıkları da olurdu.¹²

Saray ve çevresinde söz sahibi olan valide sultanlar, oğullarının ölümüyle birlikte eski güçlerini kaybederlerdi. Şayet valide sultan oğlundan önce vefat ederse bu güç sahibi kadına büyük bir cenaze merasimi düzenlenirdi. Ancak padişah annesinden önce vefat ederse, saray kuralları gereği harem halkıyla birlikte valide sultan da Eski Saray'a gönderilirdi. Eğer tahta çıkabilecek bir diğer oğlu yoksa burada eski gücünden yoksun olarak ömrünün sonuna kadar hapis hayatı yaşardı.

¹¹ Sultan III. Ahmet döneminde(1703-1730) hazinede savaş masraflarını karşılayacak para bulunmadığından 1799 martında, Valide kethüdasına, vakıflardan 2000 kese akçe temin ederek Darphane'ye teslimi emrolunmuştur. Ayrıca Sultan Abdülmecit dönemine(1839-1861)ait sultan, şehzade ve padişah kadınlarının aylıklarını gösteren listeye göre, padişahın kızkardeşi Adile Sultan'ın maaşı 200000, kızlarının 125000, kadınlarının maaşları 20000 iken Valide Sultan'ın maaşı 500000 guruştı. Bu rakamlardan Valide Sultan'ın gelir düzeyinin oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Deny,a.g.m, s.182.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e,s.158.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM – İ ÂLEM VALİDE SULTAN’IN YAŞAMI

1. BEZM – İ ÂLEM VALİDE SULTAN’IN SARAY ÖNCESİ YAŞAMI

Bezm – i Âlem Valide Sultan’ın hayatına dair bilgiler oldukça sınırlı olup doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat bazı kayıtlardan yola çıkarak 1807 - 1809 tarihleri arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.¹³

Bezm – i Âlem’in ilk adına ve ailesine dair de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hakkındaki bazı kayıtlardan küçük yaşta esirciler eliyle saraya teslim edilen bir Gürcü kızı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴

2. BEZM – İ ÂLEM VALİDE SULTAN’IN SARAYDAKİ YAŞAMI

2.1. Saraya Gelişi ve Yaşamı

Bezm – i Âlem, Osmanlı sarayı harem dairesine küçük yaşta cariye olarak getirilmiştir. Osmanlı haremine alınan her cariye gibi Bezm – i Âlem de burada bir eğitimden geçmiş, saray terbiyesi denilen belli bir yöntem altında yetiştirilmiştir.

Küçük yaşından beri sarayda terbiye edilen bu Gürcü kızı, ilk genç kızlık yıllarında Sultan II. Mahmut’un(1808-1839) ikballeri arasına girmiş, daha sonra kadın efendiliğe yükselmiştir. İlk önce üçüncü kadın efendi, 1832 – 1839 yılları arasında

¹³ Dr.Şpitzer, “ Sultan Abdülmecid Han’ın Sarayında ”, (Çev. Ahmet Refik), **Tarih – i Osmani Encümeni Mecmuası**, C.III, S.25–36: 599 - 622, (1333), s.617; Alderson, **a.g.e.**,s. 281.

¹⁴ Ali Kemal Meram, Padişah Anaları adlı eserinde Bezm – i Âlem’ in Rus asıllı Yahudi Leon’un kızı Suzi olduğunu ve iki kızkardeşiyle beraber Kafkaslarda tutsak edilerek Osmanlı sarayına satıldığını kaydeder. Fakat Meram bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Bezm – i Alem’ in Yahudi Leon’un kızı Suzi olduğunu ve iki kızkardeşiyle beraber saraya satıldığını gösteren hiçbir kayda rastlanılmamıştır. Ali Kemal Meram, **Padişah Anaları**(Altıncı basım.İstanbul: Toplumsal dönüşüm Yay., 1999),s.566. Bezm-i Âlem’in Gürcü kızı olmasıyla ilgili olarak bkz: Spitzer,a.g.m, s. 617; Reşad Ekrem Koçu, “Bezm – i Alem Valide Sultan”,**İst.A**, C.VI, s. 2732; Alderson, **a.g.e.**,s.281.

da ikinci kadın efendi olmuştur.¹⁵ Ne yazık ki, Osmanlı sarayı harem dairesine ait bilgilerin sınırlı olması ve Bezm-i Âlem tarafından tutulan bir günlüğün olmaması nedeniyle Bezm-i Alem'in bu dönemine ait bilgiler de oldukça sınırlıdır.

Bezm – i Âlem Kadın Efendi'nin yaşadığı bilinen tek çocuğu Abdülmecit'tir. Abdülmecit'ten önce dünyaya gelip de küçük yaşlarda ölen Ahmet, Mehmet ve Abdülhamit adlarında üç oğlu daha olduğu kayıtlardan öğrenilmektedir.¹⁶

Bezm – i Âlem Kadın Efendi, şehzade Abdülmecit'i 25 Nisan 1823 tarihinde dünyaya getirmiştir. II. Mahmut, tahtına varis bir şehzade doğuran kadınına birçok hediyelerde, ihsanlarda bulunmuştur. Aynı zamanda Bezm – i Âlem Kadın Efendi, Osmanlı sarayında bir şehzade ve özellikle veliaht annesi olarak büyük bir itibara sahip olmuştur.¹⁷ Gerçekten de Abdülmecit'in doğumu Osmanlı hanedanlığı için oldukça önemli olmuştur. Sultan II. Mahmut'tan önceki iki padişahın hanedan varisi bırakmadan ölmeleri, II. Mahmut'u, şehzadelerinin küçük yaşta ölmeleri nedeniyle Abdülmecit'in doğumuna kadar Osmanlı hanedanlığının tek erkek bireyi olmak gibi tehlikeli bir konumda tutmuştu. Bu nedenle de annesi ve saray mensupları, çok çocuk sahibi olabildiğini gözetmişlerdi.¹⁸

Bezm – i Âlem Kadın Efendi, veliaht annesi olarak sarayda büyük ilgi görmüş ise de kocası II. Mahmut'un kalabalık haremde bir varlık gösterememiştir.¹⁸

¹⁵ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar(1074 – 1990)**,C.II (Birinci basım. Ankara:Kültür Bakanlığı Yay.,1969),s.248; Haluk Y.Şehsuvaroğlu, “Bezmiâlem Valide Sultan”, **Resimli Tarih Mecmuası**, C.IV, S.39:2098-2101, (Mart 1953),s. 2098.

¹⁶ Bezm – i Âlem Valide Sultan, Abdülmecit'ten önce dünyaya gelip de küçük yaşlarda ölen üç oğlu için 1843 yılında Sultanahmet'te bugün yerinde olmayan Üçler Çeşmesi'ni yaptırmıştır. Bu çeşmenin Ziver Paşa'ya ait olan tarih kitabesinden Valide Sultan'ın bu çeşmeyi üç oğlunun ruhlarının şad olması için yaptırdığı anlaşılmaktadır. “Bu aynı yaptı namın kıldı Üçler Çeşmesi zira / Zülal-i cudun üç taksim edip evlada ol Sultan / O üç şehzadeye ey teşne-leb bu ayn-ı vâlâdan / İçip su oku üç İhlas'la bir Fatiha ol ân/ Dedi Ziver kulu bu hayr-ı câriyi görüp tarih / Bu ziba çeşmeden ab etti icra Valide Sultan” Hüdayi Şentürk, “Bezm-i Alem Valide Sultan”, **D.İ.İ.A** ,C.VI,s.110.(Bundan sonra “B.V.S” şeklinde gösterilecektir.)

¹⁷ Şehsuvaroğlu, a.g.m, s.2098.

¹⁸ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları** (Üçüncü basım. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2000), s.483.

¹⁹ Necdet Sakaoğlu , “Bezm-i Âlem Valide Sultan”,**D.B.İ.A**,C.II, s.224.

2.1.1. Valide Sultanlığa Yükselişi

Sultan II. Mahmut'un yedi kadın efendisinden ikincisi olan Bezm – i Âlem Kadın Efendi'nin Osmanlı sarayı haremindedir kendini gösterdiği dönem valide sultan olduğu dönemdir.

1 Temmuz 1839 tarihinde Sultan II. Mahmut'un ölümü üzerine şehzade Abdülmecit(1839-1861) henüz on altı yaşında iken tahta çıkınca Bezm – i Âlem Kadın Efendi de saray kuralları gereği “mehd – i ûlya – yı saltanat”, “valide sultan” unvanlarını alarak

“devletlû, iffetlû valide sultan-ı âlişân hazretleri” konumuna yükselmiştir. Böylece Nakşidil' den sonra boşalan ve yirmi iki yıl boyunca sahipsiz kalan valide sultanlık makamına gelmiştir.²⁰

Osmanlı saray geleneğinde yer alan ve padişah anneleri için yapılan valide alayı merasiminin Bezm – i Âlem için yapıp yapılmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Sultan II. Mahmut zamanında Eski Saray terk edildiğinden dolayı valide alayından vazgeçilmesi muhtemeldir.²¹

Tanzimat – ı Hayriye(1839-1876) denen ve köklü değişimlerin gündeme geldiği bir dönemde valide sultan olan Bezm – i Âlem, çok genç ve deneyimsiz olan oğlu Abdülmecit'in padişahlığı ile yakından ilgilenmiştir. Padişahın İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda devlet işleriyle uğraşmış, gerektiğinde devlet ve hükümet erkânına emirler vermiştir.²² Bunun önemli kanıtı da Abdülmecit'e göndermiş olduğu mektuplardır.

Valide Sultan'ın, Topkapı Sarayı Arşivi'nde oğlu Abdülmecit'e yazdığı on üç mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplardan dördü tedavi için gittiği Yalova

²⁰ Mehmet Süreyya, **Sicil – i Osmani I** (Birinci basım. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995),s.23 ; Şentürk, “B.V.S”,s. 108.

²¹ Uluçay, **a.g.e**,s.63. Uluçay, eserinde kendilerine valide alayı düzenlenen Valide sultanları şöyle sıralamaktadır: I. Ahmet'in(1603-1617) annesi Handan Sultan, IV. Murat'ın(1623-1640) ve Sultan İbrahim'in(1640-1648) annesi Kösem Sultan, II. Süleyman'ın(1687-1691) annesi Saliha Dilaşub Sultan, II. Mustafa(1695-1703) ve Sultan III.Ahmet'in(1703-1730) anneleri Gülnüş Sultan, III. Osman'ın(1754-1757) annesi Şehsuvar Sultan, I. Abdülhamit'in(1774-1789) annesi Rabia Şermi Sultan, III. Selim'in(1789-1807) annesi Mihrişah Sultan, IV. Mustafa'nın(1807-1808) annesi Ayşe Sineperver, II. Mahmut'un(1808-1839) annesi Nakşidil Sultan.

²² Şentürk, “B.V.S”,s. 108 – 109;Deny, a.g.m, s. 181; Sakaoğlu, a.g.m, s. 224.

Kaplıcasından, dokuzu da Abdülmecit'in Bursa ve Çanakkale seyahati sırasında yazılmıştır.²³ Bu üslupsuz ve basit mektuplar, Bezm – i Âlem'in kültür düzeyi hakkında da bir fikir vermektedir.²⁴

Valide Sultan'ın mevcut mektuplarında bozuk bir imla ile bazen devlet işleri hakkında faaliyetlerde bulunduğu, bazen de saray dedikodularını, haremde olup bitenleri oğluna büyük bir ehemmiyetle aktardığı görülmektedir. Yine bu mektuplardan Bezm – i Âlem'in oğluna çok düşkün olduğu da anlaşılmaktadır.²⁵ Valide Sultan, Abdülmecit'e göndermiş olduğu bir mektupta oğlundan haber alamadığından dolayı üzüntü içinde olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Şevketlû , mehabetlû, nûr – ı didem, sermaye – i hayatım Arslanım Efendim

Tarafımıza irsal buyurulan tahrirat – ı şahanelerinden hüdâ – yı mütaale ayandır, üç gündür yazunuz görmedim, merakdayım. Bizi sual buyurmuşuz, hamdolsun güzelliğim olub dua - yı şâhane berekâtiyle inşallah iyice mualece olur... Efendim suya girdi, çamur süründü, efendim belki gelüb gitmek ister ise, beni biliyorsunuz, merak ederim, hatun kısmına yani nisa taifesine güçtür gelib gitmek, biraz uzaktır. Benim nurum, yazunu arada eksik etme, her gün iyilik haberi alıyorum, memnun oluyorum. Baki cenab-ı hayrî'-hafızın hazretlerine emanet olasınız.

Fi 14 ca.sene (1265)

Bezm – i Âlem”²⁶

Valide Sultan, devlet işleri hakkında güvendiği şahıslardan gizlice bilgiler toplamakta ve bunları padişaha bildirmektedir. Bir mektubunda oğluna , “ ...bu taraf pek a'la, elhamdülillah – ı taala mesmuum olduğu kadar vükelanın çalışmaları ve gayretleri(nde) hiç kusur olmayub zerre kadar vesvese ve endişe etmeyüb vücuduna sıkıntı verme, sümme ve sümme her bir şey güzel efendim...”²⁷ diye yazmaktadır.

Bezm – i Âlem bir taraftan da din adamlarının, tarikat erbabının küskünlüğüne meydan verilmesini istememiş, fırsat buldukça oğluna fikirlerini bildirmiştir.

Salı pazarındaki tekkenin şeyhi tarafından padişaha verilmiş bir arzuhali nedeniyle Valide Sultan oğluna; “ Benim nuri aynım arslanım efendim, bu arzuhali

²³ Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları** (Dördüncü basım. Ankara:T.T.K Yay., 2001),s. 121.(Bundan sonra P.K şeklinde gösterilecektir.)

²⁴ Sakaoğlu,a.g.m,s.224.

²⁵ Şehsuvaroğlu,a.g.m,s.2098; Çağatay Uluçay,**Haremde Mektuplar** (Birinci basım. İstanbul:Vakit Matbaası, 1952), s. 148.(Bundan sonra H.M şeklinde gösterilecektir.)

²⁶ T. S. Arş. no. E 11842'den aktaran Uluçay, **H.M**, s.150 -151.

²⁷ T.S. Arş. no. E 5933'den aktaran Uluçay, **H.M**, s. 157.

dersaadet ağasına Yunus Efendi getirmiş, lisanen şekva etmiş, tekkeye şevketlû efendimiz gelmiyor, cennetmekânın yadigarıyım, demiş. Bu arzuhal derununda elli bin kuruş deynini niyaz eylemiş” demektedir, bu “niyazı münasip” görmekte ve mektubunu “ tahririme gücenme arslanım” diye bitirmektedir.²⁸

Bezm – i Âlem, diğer taraftan da haremde olup bitenleri günü gününe oğluna bildirmektedir. Sık sık şehzadelere, sultanlara, kadınlara ve ikballere neler yapılacağı hakkında yol göstermektedir. Valide Sultan, oğlunun İzmit’te bulunduğu sırada göndermiş olduğu bir mektubunda şunları yazmaktadır:

“ ...dersaadetten azimet edeli asude hal üzre, ibad –ı müslimin zat – ı şahaneye duasına ve teşriflerine muntazır olduklarından gayrı bir muhalif şey maşallah fetebarek Allah mesmuumuz olmamıştır. Bezm – i zatlar ve mahtumlarınız firade firade hak – i pay – ı şahaneye ruylarını sürerek ed’iye – i hayriye de oldukları, haznedar usta kulunuz, bil cümle haznedarlar firade firade yüzlerini sürerek ed’iye-i hayriyede kusurları olmadığı, şehirdeki Kadın efendiler başka başka sual etmekte ve ed’iye – i hazırda kusurları olmadığı, ikinci kadın mektup yazmış iki satır ile tahrir buyurulması pek münasib olacağı, dördüncü Kadın Efendi iyiliği var. Çocukları hamam için getürdüm. Bir gece istirahat ferdası gün validelerine iade olunmuştur. Efendim ol gün mektub derununda Burhanettin Efendi yazdığı karşuluğu inayet ihsan buyursanız gözüm nuru, kerem inayet edüb denizlerin bozuk vaktidir. Necabetlü biraderiniz nur – ı didem Mehmed Murad Efendyçün bir şey yazılmamış? Aceba zat – ı şahane üzüliyor mu deyu merak ediyorum, efendim.

Fi 29 B.Sene (12)66

Devletlû, ismetlû

Valide Sultan – ı

Alişân Hazretleri

1255”²⁹

Valide Sultan, yine bir mektubunda oğlundan kadın efendilerin ve sultanların göndermiş olduğu mektuplara hiç olmazsa birer satırla cevap vermesini rica etmektedir.

“.... Bezm – i zatlar mübarek hâk – i pây – i şeriflere yüzlerini sürüb cümlesi heves edüb birer muhabbetname yazarlar. Birer satır yazunuzu niyaz ederler biladeriniz Aziz Efendi, hemşireniz Adile Sultan ve valideleri duaname yazdılar efendim. Birer satır yazı ile memnun eyleyesiniz. Artık başka cevap ile ta’ciz etmezler. Haznedar usta, cümle haznedarlar, sarayında ne kadar cariyeye kullar varsa cümlesi hâk – i pây – i yüzleri(n)sürüp niyaz üzredirler.”³⁰

Bezm – i Âlem, bir taraftan da her valide sultanın yaptığı gibi hükümdar

²⁸ Şehsuvaroğlu, a.g.m, s. 2099.

²⁹ T.S. Arş. no. E. 5933’ dan aktaran Uluçay, H.M, s. 155 – 156.

³⁰ Aynı, s. 157.

bulunan oğluna güzel cariyeler yetiştirmiş ve görüşmelerini düzenlemiştir. Valide Sultan bir mektubunda şunları yazmaktadır:

“Benim arslanım efendim, iki gözüm, tahririmiz şu oluyor ki, malûmı şahanenizdir ki daim kadınlarla kalfaların hasretleri bitmez, altıncı kadının kalfası Nursafa ile hasretleri mesmuunuz olursa bana sual etmeden rağıp ve itibar etmiyesiniz arslanım, bunu yazmak iktiza etmez idi. Ama belki... diye tahrir eyledim efendim.”³¹

Valide Sultan, oğlunun bazı görüşmelerini bu şekilde onaylamazken bazı görüşmeleri için de bizzat kendisi yeni cariyeler hazırlamıştır. Valide Sultan başka bir mektubunda şunları yazmaktadır:

“Benim arslanım, bir cariyeye hazırlamışım. Çabuk kalkmadığımdan meksolundu. Makbul sureti göster efendim. Acaba haz eder mi, diye pek üzüüyor. Benim güzelim, şimdi görseniz, güzel olur, benim yanımdadır. Gündüz gözü ile gör, haznedar ile gönderdim...”³²

Böylece Valide Sultan, Abdülmecit’in birçok kadınla beraber olmasını sağlamış, kuşkusuz bilmeden oğluna kötülük etmiştir.

Valide Sultan zaman zamanda oğlunun gönlünü çalgıcılarla eğlendirmiştir.

Valide Sultan bir mektubunda da şunları yazmaktadır:

“Şevketlu nurum. nuri aynım, efendim arslanım. Mübarek hatırı şahaneyi gördüm, memnun ve mesrur oldum. Çalgıcıları zat – ı şahane eğlenip sonra harem – i hümayuna irsal buyurup eğlemişler, haz ettim. Daima seyrettiğiniz çalgıcılar. Lakin eğlesinler diye gönderdim. Cenab – ı Hak malından mülkünden ayırmasın benim güzelim...”³³

Görüldüğü üzere Bezm – i Âlem Sultan’ın oğlu Abdülmecit üzerinde etkisi oldukça fazladır. Valide Sultan, oğlunu nasihat ve fikirleriyle dilediğince yönlendirebilmiştir.³⁴ Fakat Bezm-i Âlem hiçbir zaman oğlu üzerindeki etkisini ve mevkisini kötüye kullanmamıştır. Bu yönüyle Valide Sultan, Osmanlı tarihinde entrikalara karışıp kanunsuzluklara yol açan diğer valide sultanlardan ayrılır.

Bezm – i Âlem Valide Sultan oğlundan başka torunları ve gelinleriyle de ilgilenmiştir. Onlara elbiseler, kıymetli taşlar hediye etmiş, doğumlarına, okumalarına

³¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m, s. 2100.

³² Aynı, s.2100.

³³ Aynı, s.2100.

³⁴ John Freely, **Osmanlı Sarayı** .Çev. Ayşegül Çetiner (Birinci basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000) s. 268. Freely, eserinde Mac Farlane’nin anılarından yola çıkarak Bezm – i Âlem’in Rıza Paşa ile birlikte hareket ettiğini, devlet kademelerine istediği kişileri atadığını, oğlu üzerindeki etkisini kimsenin yıkamadığını belirtir.

düğünlerine ayrı bir ilgi göstermiştir.³⁵

Bezm – i Âlem Valide Sultan, Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma hareketlerine hız verdiği bir dönemde valide sultanlık yapmıştır. O'nun 14 yıl boyunca idare ettiği saray haremi de bu yeniliklerden oldukça çok etkilenmiştir. Bu dönemde, haremın giderek Avrupâî yaşam biçimine yaklaşması, dışa dönük yeniliklere öncülük etmeye başlaması buna bağlı olarak lüks ve israf tutkusunun artması, Bezm – i Âlem' in temsil ettiği yeni haremın özellikleri olarak belirginleşti. Abdülmecit'in yapımını başlattığı Dolmabahçe Sarayı'nda mabeyn dairesi ile harem dairesi arasında görkemli bir valide sultan dairesine de planda yer verdirtmesi, söz konusu yaklaşımla bağlantılıdır. Ancak, Bezm – i Âlem, Dolmabahçe Sarayı tamamlanmadan öldüğü için bu daireyi Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan kullanabilmiştir.³⁶

Mısır Valisi Abbas Paşa'nın Bezm – i Âlem' e hediye olarak rebap, ut, kanun ve Arap deflerinden bir saz takımıyla birlikte çok iyi yetiştirilmiş hanende ve sazandeler göndermesi de o dönemde anlamlı bulunmuştur. Cevdet Paşa, Tezakir' de Cidde tüccarlarından Ferec Yüsr'ün, hazineden düşük kurla aldığı altınları Hicaz kentlerinde yüksek fiyatlara bozdurup büyük kazanç sağladığını, bu maksatla İstanbul'daki yetkili ve etkin birçok kişiye rüşvet verdiğini, bunlar arasında Bezm – i Âlem Valide'nin de bulunduğunu ima eder. Bunun gibi, gümrük v.b. işlerde de padişah anası sıfatıyla birtakım çıkarlar sağladığını açıklar. Reis ül ulema ve nakibüleşraf Tahsin Bey'in de Bezm – i Âlem'in yanında özel bir saygınlığı olduğunu ve bu sayede iltizam satışlarından pek çok paralar kazandığını vurgular.³⁷

Tüm bunlara karşın Bezm – i Âlem Valide Sultan, yaşadığı dönemde İstanbul'da

³⁵ Valide Sultan'ın, oğluna, ikinci ikbal Nesrin Hanım'ın ikiz şehzade dünyaya getirdiğini müjdeleyen mektubu için bkz: Uluçay, **H.M.**, s. 163 – 164. Ayrıca valide sultanların torunlarının doğumlarında hediye dağıtmaları ve ihsanlarda bulunmaları bir gelenektir. Bezm – i Âlem de Refia Sultan doğduğunda, Refia Sultan'a pırlanta maşallah, annesi Gülcemal Hanım'a bohça, şal, patiska ve kumaş hediye etmiştir. Yine ebe kadına on, kalfasına beş, dadı, daye ile ikinci kalfasına ve iki yüzbaşya 2,5'ar, ebe kadının gelinine ve binbaşy Halil Ağa'ya üçer lira ve mızıkacılar toptan yüz lira ihsanda bulunmuştur. Ayrıca doğumun yedinci günü hem sofada hem de Gülcemal'in dairesinde çil paralar serpilmiştir. Ali Yıldız, **Refia Sultan** (Birinci basım. İstanbul : Tarih Vakfı Yay., 1998), s. 10 – 11.

³⁶ Sakaoğlu, a.g.m, s. 225.

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir 13-20** (İkinci basım. Ankara: T.T.K Yay., 1986), s. 94,156.

halktan aşırı saygı görmüş ve sevilmiştir. Sarayda lüks ve israfın arttığı bu dönemde daha çok yaptığı hayırlarla ön plana çıkmıştır. Herkes onu akıllı, tedbirli, onurlu, şefkatli, hayır ve iyilik düşkünü kutlu bir ana olarak görmüştür.³⁸ Oğlunun padişahlığı sırasında devletin kendisine tahsis etmiş olduğu maaş ve diğer gelirlerini fakirleri doyurmak, ihtiyaçlarını gidermek, rahmet ve şükranla anılmasını sağlayacak pek çok hayır eseri yaptırmak yolunda sarf etmiştir.³⁹ Bu arada tarikat erbabını gözetmeyi, tekke ve dergahlara büyük ölçüde bağışlarda bulunmayı da ihmal etmemiştir.⁴⁰ Bizzat mahalle aralarında dolaşarak fakir ve muhtaçlara yardım elini uzatması, yetim ve kimsesiz kızları evlendirmesi, borcunu ödemeye gücü yetmeyenlere ve hapse düşmüş kimselere çeşitli mali ve nakdi yardımlarda bulunması ince ruhlu, şefkat ve merhamet sahibi bir insan olduğunu gösterir.⁴¹

2.1.2. Ölümü

Bezm – i Âlem Valide Sultan, henüz genç denilebilecek yaşta hastalanmıştı. Annesinin rahatsızlığından dolayı üzüntü içinde olan Abdülmecit, özel doktoru Şpitzer’i annesini muayene etmesi için görevlendirmiştir. Hareme girerek Valide Sultan’ı muayene eden Şpitzer hatıralarında Bezm – i Âlem Sultan için şunları yazmaktadır:⁴²

“.....Çırağan Sarayına geldiğim zaman, uzakta bir koltuk sandalyesi gördüm, üzerinde örtülü ve feraceli bir hanım oturuyordu bu hanım, Valide Sultan idi. Önümde kılavuzum harem ağası olduğu halde kemal – i ihtiram ile yaklaştım. Harem ağası padişahın sözlerini söyledikten sonra valide sultan beni gayet samimane kabul etti....Nim şeffaf örtüsünün altında, şatrane bir humretin yanaklarında çuşan olduğu görülüyordu; kendisine muhterem oğlunun sıhhatleri

³⁸ Süreyya, a.g.e, s. 23; Sakaoğlu, a.g.m, s. 225.

³⁹ Valide Sultan’a haslarına karşılık Darphane’den verilen aylık maaş 1Rebiülahir 1255/ senesinden itibaren 500 kese akçeye çıkarılmış, bunu izleyen 1256/senesinde de Maliye hazinesinden her ay verilen has bedeli 375000 kuruş yani 750 kese olmuştur. **BOA, Cevdet Saray**, no. 3624; **BOA, Cevdet Saray**, no. 1764.

⁴⁰ Şentürk, “B.V.S”, s. 109.

⁴¹ **BOA, İ. Dahiliye**, no. 9035; Şentürk, “B.V.S”, s. 109.

⁴² Şpitzer, a.g.m, s. 616 – 617; Cemal Kutay, “ Hareme İlk Giren Yabancı Doktor Olarak Gördüklerim ”, **Tarih Konuşuyor**, C.III , S.14: 1129-1131 (Mart 1965), 1130 – 1131.

hakkında ibraz buyurdıkları nazikane ihtimamlardan bahs itdim. Ba'de tıbbi suallerime kemal – i sukunet ve sühuletle cevap verdi. Bu esnada, takriben 36 yaşında, vücudunu gayet iyi muhafaza itmiş olan bu Gürcü kadının göz kamaşdıracak derecede beyaz ve nazik ellerinin harikulade güzelliği, hututi vechiyyesinin intizam ve metaneti nazar – ı dikkatimi celb itdi. Çıkarken bana son derece lutufkâr davrandı, kendisine icab iden ilaçları bizzat yapmaktığı emretti. Feracenin cebinden bir kese altun çıkardı, yukarıda zikri geçen harem ağasıyla bana gönderdi. ”

Görüldüğü üzere Bezm – i Âlem'in görünüşü hakkında en ayrıntılı satırlar Şpitzer'in kaleminden çıkmıştır.

Şpitzer muayene sonucunu hemen padişaha bildirmiş, endişelerini azaltmaya çalışmıştır. Sultan Abdülmecit'e göre artık çiçek açacak ve meyve verecek bir ağaca bakmak yerine bu ağacın kurummasını önlemek gerekiyordu. Bu yüzden de Şpitzer'den annesine kendi tedavisinde kullanılan ilaçlardan verilmesini istemiştir. ⁴³

Bezm-i Âlem Sultan'ın hastalığının ne olduğuna dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sultan Abdülmecit'in doktorundan kendi tedavisinde kullanılan ilaçların annesinin de tedavisinde kullanılmasını istemesinden Bezm - i Âlem'in akciğerlerinden rahatsız olabileceği tahmin edilmektedir. O dönemde Harem-i Hümayun'da tüberküloz hastalığının da sık görüldüğü göz önünde bulundurulunca bu tahmin giderek kuvvetlenmektedir.

Ayrıca Bezm-i Âlem Valide Sultan, ilaç tedavisinin yanı sıra hizmetine bakan cariyelerle birlikte Yalova'ya giderek kaplıca tedavisi de görmüştür. Buradan oğluna sağlık durumunu bildiren mektuplar göndermiştir. ⁴⁴

Tüm tedavilere rağmen Bezm – i Âlem'in hastalığına çare bulunamamıştır. Valide Sultan, 23 Receb 1269/ 2/3 Mayıs 1853 Pazartesi gecesı saat bir de vefat etmiştir. ⁴⁵ Abdülmecit, validesi için büyük bir cenaze töreni tertip ettirmiştir. O tarihlerde donanmamıza ait gemilerle saray önünde bulunan Amiral Adolphus Slade bu ölüm ve cenaze alayına ait hatıralarını şöyle aktarmaktadır:

⁴³ Şpitzer, a.g.m, s.617.

⁴⁴ Sakaoğlu, a.g.m, s. 225; Uluçay, **H.M**, s. 150 – 153 .

⁴⁵ “Sultan Abdülmecit Han Gazi Hazretlerinin Valide – i Muhteremeleri Sultan – ı aleyet – tüş'şan hazretlerinin vefatı: tarih – i sal – i irtihalleri 23 B. 1269 pazartesi gecesı saat birde vefat etmiştir. Divanyolu'nda vaki yeni türbede medfundur.” T.S. Arş. no. D. 698' den aktaran Uluçay, **H.M**, s. 149.

“ Mayıs ayı başında, Beşiktaş sarayında sabahleyin işitilen kadın çığlıkları, karakol filikalarına ve geçen kayıklara valide sultanın ölümünü anlattı. Gene bu erken saatte cenaze hünkar kayığına konularak, başka kayıklara bindirilmiş valide sultanın maiyeti ile eski saraya gönderildi. Orada yıkanıp, âdete göre itriyat sürüldükten sonra altın işlemeli kumaşlarla süslenmiş tabuta yatırıldı. Önünde öd ağacı yanan buhurdanlıklar ve Kuran okuyucular olduğu halde saraydan çıkarılıp merkez avlusundaki servi ağaçlarının altında birkaç dakika durduruldu. Bu arada saray imamı Kuran okudu ve dua okunurken orada olanlar kunduralarını çıkartıp ters çevirerek tabanlarına basıp durdular ki bu, büyük hürmet alametidir.

Sonra alay teşekkül etti. Askeri paşalar at üzerinde, etraflarında seyisleri ve çavuşları olduğu halde tek sıra önde gidiyorlardı, arkalarından gelen bir takım dervişler dualar, ilahiler okumaktaydılar. Daha arkadan gene tek sıra üç büyük zat, yani Anadolu Kazaskeri, Rumeli Kazaskeri ile evkaf nazırı yürüyorlardı. Bir takım saray hademesi de bunların arkasındaydı. Sonra tek sıra atlar üzerinde devlet nazırları göründü ki, en arkadan şeyhülislam, kaptanpaşa ve sadrazam vardı.

Padişahın harem ağları bunların arkasında olup yaşlı, kederli tavırlı ihtiyar bir zenci olan reisleri yani kızlarağası hemen tabutun peşinden yürümekteydi. En arkadan da ölen sultanın harem ağaları iki taraflarına gümüş para saçarak geliyorlardı.

Cenaze alayı, yer yer askerler konulmuş sokaklardan geçerken birçok kadınlar hıçkırıklarla ağlamaktaydılar. Valide Sultan'ın cenaze alayı Sultan Mahmut türbesinde nihayet buldu. Sultan burada zevcinin yanına defolundu.”⁴⁶

Abdülmecit böyle büyük bir tören tertiplemeinin dışında 79.000 guruş gibi büyük bir parayı annesinin ruhunu şad etmek için, cariye, kalfa, Enderun halkı, hoca, imam ve fakirlere dağıtmıştır.⁴⁷

Bezm – i Âlem Valide Sultan'ın Divanyolu'ndaki II. Mahmut türbesinde bulunan sandukasının üzerinde örtülü olan koyu yeşil puşidenin üstünde celi sulus hat ile yazılmış şu yazı vardır:

Sandukanın baş kısmında,

Hüve'l – bâki

Saltanat – ı uzma sultan Abdülmecit Han dâme mülkehû ve saltanatahü ile ahir– i devran hazretlerinin valide – i muhteremeleri Bezm –i Âlem Valide Sultan aleyhi'ş – şan tabe seraha ve ce'ale'l – cennete mesuaha hazretlerinin irtihal – i rahmet – i iştimaleri fi 23 Receb 1269

Sandukanın kuzey kapağında;

⁴⁶ Şehsuvaroğlu, a.g.m, s. 2100 – 2200.

⁴⁷ Uluçay, H.M, s.149.

La ilahe ilallah maliku'l – hakı'l mübin

Sandukanın güney kapağında;

Muhammedün Resülullah sadıku'l – va'di'l – amin

ifadeleri mevcuttur.

Bezm – i Âlem Valide Sultan yaşadığı dönemde daha çok yaptığı hayırlarla ön plana çıkan bir kişi olmuştur. Diğer taraftan da on dört yıl süren valide sultanlığı zamanında Osmanlı sarayı haremünde israf ve sefahatin giderek arttığı da yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle ölümünden sonra haremın idaresi daha da çok zayıflamış, kadınların gidişatı kötü bir hal almıştır.⁴⁸ Valide Sultan'ın ölümünden sonra aleyhine bazı konuşmalar da olmuştur. Hatta bazı vezirler bunları padişaha söylemekten bile çekinmemişler, padişah da “ Benim ölmüş validemden ne isteniyor? ” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.⁴⁹

Tüm bunlara karşın Bezm – i Âlem Valide Sultan yaptığı ve yaptırdığı hayır eserleriyle adını tarihe mal etmiş bir insandır. Bugün bile bu eserler onun insanlık ve şefkatinin bir timsali olarak hala ayakta durmaktadır. Valide Sultan'dan günümüze bu hayır eserlerinin yanı sıra kişisel bazı eşyaları da kalmıştır.

Yatağı Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Sedef kakmalı bir çalışma masası, bir tuvalet masası ve sandalyesi, bir kanep, iki koltuk, bir mangal, bir saat ve mührü günümüze ulaşan kişisel eşyalarıdır. Bu eşyalar, yaptırmış olduğu Gureba Hastahanesi'nde başhekim odasının bitişiğindeki kendi adına açılan müzede durmaktadır.

⁴⁸ Uluçay, P. K., s. 121; Z. Melek, “ Son Devirde Kadınlar Saltanatı”, **Resimli Tarih Mecmuası**, C. II, S.15: 633-635 (Mart 1951), s. 634; Cevdet, **a.g.e**, s.131.

⁴⁹ Cevdet, **a.g.e**, s.94.

İKİNCİ BÖLÜM

BEZM – İ ÂLEM VALİDE SULTAN’IN YAPTIRMİŞ OLDUĞU HAYIR KURUMLARI

Bezm – i Âlem Valide Sultan sahip olduğu servetin büyük bir kısmını hayır işlerine harcamıştır. Oğlunun saltanatı döneminde başta İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde pek çok hayır eseri ve vakıf meydana getirmiş, bunların devamlılığını sağlamak amacıyla da gelir getiren çok sayıda emlak ve nukud – ı mevkufe bırakmıştır.

Bezm – i Âlem Valide Sultan’ın kurmuş olduğu vakıfların bir kısmı ile bunların akarları 1256 – 1267/ 1840-1851 yılları arasında düzenlenen bir vakıfnamede yer almıştır. Bu vakıfnamede belirtilenlerin dışında Valide Sultan’ın daha birçok hayratı vardır. Ayrıca harap olmuş veya tamamen ortadan kalkmış birçok eseri de tamir ve ihya ettirmiştir.⁵⁰ Valide Sultan’ın yaptırmış olduğu hayır eserleri şunlardır:

1. HASTAHANELER

1.1. Bezm – i Âlem Gureba – yi Müslimin Hastahanesi

Bezm – i Âlem Valide Sultan tarafından fakir ve kimsesiz Müslümanların tedavi edilmeleri için yaptırılan, günümüzde de faaliyetini sürdüren bir vakıf hastahanesidir.

Bezm – i Âlem Valide Sultanı böyle bir hastahane kurmaya yönelten çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerin başında, bulaşıcı hastalıklar nedeniyle varolan sağlık kurumlarının ihtiyacı karşılayamaması gelmektedir. 1826 yılında İstanbul’da kolera salgınının başlaması, aynı zamanda bulaşıcı hastalıklarla mücadele için karantina idaresinin kurulmasından dolayı şehir içinde hasta sayısı giderek artmıştı. Bu tabloya 1843 yılında başlayan çiçek salgını da eklenince o dönemde hizmet veren Fatih Şifahanesi, Süleymaniye Darüşşifası, Haseki Hürrem Bimarhanesi, Üsküdar’daki Nur

⁵⁰ Şentürk, “B.V.S”,s.109 ; Hacı Mehmet Zihni Efendi, **Meşahirü’n-Nisa**, C.I.II (sad.Bedrettin Çetiner) (Birinci basım.İstanbul:Şamil Yayınevi,1982),s.151.

Banu Valide Sultan Bimarhanesi gibi sağlık kurumları ihtiyacı karşılayamaz hale geldi. Tüm bunların sonucunda yeni bir hastahane kurulması zorunluluğu ortaya çıktı. Rivayete göre bu ihtiyacı ilk önce Bezm – i Âlem Valide Sultan göyerek oğluna bir hastahane yaptırma isteğini bildirmiştir.⁵¹

Diğer bir neden olarak da Valide Sultan'ın gördüğü bir rüya gösterilir. Valide Sultan bir gün, iki yüz erkeği memnun ettiğine dair bir görmüş, rüya tabircisi, bu rüyayı “ öyle bir hayır işleyeceksin ki dünya durdukça iki yüz erkek senden hayır ile bahsedecek ” diye tabir etmiş ve 200 yataklı bir erkek hastahanesi inşaatına karar verilmiştir.⁵²

Hastahanenin şehrin dışında havadar bir alanda kurulması planlandığından dolayı günümüzde Vatan Caddesi ile Çapa arasında kalan Yenibahçe çayırı uygun görülmüştür.⁵³ Hastahanenin yapımı için seçilen Yenibahçe bitişiğindeki arazinin üç tarafı o zaman baltacı odaları olarak bilinen konaklarla, şimdiki yolla ve Ebubekir Paşa bostanı denilen arazi ile çevriliydi. Toplam 58.308 zira' olan bu arazi, kısmen Sultan III. Mustafa evkafından, kısmen Geyvanzade, Zeyneb Kadın, Helvacıbaşı İskender Ağa, Mustafa Ağa, Sultan II. Bayezit vakıflarından satın alınmış ve her birine mukataa bağlanmıştır.⁵⁴ Yöreye göre düşük seviyede kalan bu arazinin seçilmesinin bir nedeni de yüksek yere su çıkamayacağı düşüncesidir.

Hastahanenin yapım işlerini denetlemesi ve kontrol etmesi için Valide Sultan tarafından kethüdası ve Darphane-i Amire nazırı olan Mehmet Tahir Bey görevlendirilmiştir. İnşaat, hastahanenin kurulmasında vakıf fikri bulunduğundan dolayı evkaftan inşaat müdürü olan Abdülhalim Efendi tarafından idare edilmiştir.⁵⁵

⁵¹ Kazım İsmail Gürkan, **Bezm – i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Tarihçesi** (Üçüncü basım. İstanbul: Özişik Matbaası,1967), s.12–13; Asaf Ataseven, **Yaşayan Bir Vakfımız Bezm – i Âlem Valide Sultan Gureba Hastahanesi** (Birinci basım. İstanbul, 1985), s.6–7; Öz Dokuman, “Vakıf Gureba Hastanesi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.I,S.5: 42 – 49 (Haziran 1970),s.44.

⁵² Gürkan, **a.g.e**, s.13; Ataseven, **a.g.e**, s.7.

⁵³ Nuran Yıldırım, “ Gureba Hastahanesi ”, **D.B.İ.A**, C.IV, s.431.

⁵⁴ **Bezm – i Âlem Valide Sultan Vakfiyeleri**, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, Arşiv bölüm no. 2270,s.286–287; Fazıl Ayanoğlu, “ Vakıf Yapan Türk Kadınları ”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.XXIX, S. 1 – 2: 317 – 323, (1963), s.321.

⁵⁵ Yıldırım, **a.g.m**, s. 431; Gürkan, **a.g.e**, s.14.

Hastane 24 Rebiülevvel 1261 / 2 Nisan 1845 Cuma günü yanındaki çeşme ve cami ile birlikte padişah ve devlet erkânının katıldığı görkemli bir törenle hizmete açılmıştır.⁵⁶ Bu konuda zamanın ünlü şairlerinden Ziver Paşa hastahanenin ana giriş kapısındaki mermer üzerine kazılmış şiiri ile tarih düşürmüştür.⁵⁷

Şah – ı devran Hazret – i Abdülmecid Hana olur
 Bezm – i Alem nâm sultan mâder – i ulyâ – meal
 Eyleyüb ihya bu hastahanenin bünyanını
 Mevkiinde eyledi tesis hayra nezl – i mal
 Tıbb – i Calinos’tan tedbire hacet kalmadı
 Hastegâna ola âb – ı hayat – efza zülâl
 Cism – i dünya buldu zatıyle ilac –ı afiyet
 Hak tabib – i lutfun etti daafi – i derd – i meal
 Gelse bimarın bulur elbet şifa bu câde
 Havf – i mürk hastaya vermez havası ihtimal
 Valide Sultanla Abdülmecid hanı Huda
 Haşredek kılsun mezid ömrle âsude – hal
 İki tarih oldu bir mısra’da Ziver aşikâr
 Hastahane kıldı inşa Valide Sultan bu sâl.

1261/1845

Ziver Paşa bundan başka, hastahane için iki tarih daha yazmıştır.

Hastahanenin ilk resmi adı, “ Yenibahçe de kâin Bezm – i Alem Gureba – yı Müslimin Hastahanesi ”dir. Fakat halk kısa isimleri tercih ettiğinden, Bezm – i Alem Hastahanesi, Valide Sultan Hastahanesi, Gureba – yı Müslim Hastahanesi isimlerini kullanmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere ilk defa “hastahane” tabiri Bezm – i Âlem’in kurduğu bu hastahane kullanılmıştır. Ondan önceki sağlık kuruluşları hep hastahane anlamına gelen bimarhane adı ile anılmıştır. Gureba ismi ise, 1836 da Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami avlusunda açılan ve ancak sekiz yıl hizmet veren bimarhanede kullanılmıştır. Bu nedenle Bezm – i Âlem’in hastahanesi, ikinci Gureba hastahanesidir. Günümüzde bu hastahanenin resmi adı, Bezm – i Âlem Valide Sultan

⁵⁶ **Takvim – i Vekayi** (3 Rebiülahır 1261), S.284; Ahmet Lütfi Efendi, **Vak’anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi**, C.VI-VII-VIII (Birinci basım. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999),s. 1202 – 1203.

⁵⁷ Gürkan, a.g.e, s. 17.

Vakıf Gureba Hastahanesi'dir.⁵⁸

Hastahane hizmete girdiği ilk günlerde masraflarını kendisine ayrılan paradan karşılamıştır. Daha sonra, sultanın isteğiyle vakfiye düzenlenmiştir. Vakfiye sultanın kethüdası Mehmet Tahir Bey'in odasında şahitler huzurunda hazırlanmıştır.⁵⁹ Burada, Valide Sultan, hastahanenin varlığını koruması ve hizmetin en iyi şekilde yürütülmesi için zengin gelirli birçok vakıf bağışlamıştır. 1 Şaban 1263 tarihli vakfiyede hastahanenin “gureba – yı müslimine” tahsis edildiği birkaç defa vurgulanarak kimsesiz ve fakirlere ücretsiz bakılmasının istenmesi günümüze kadar süregelen vakıf şartlarının esasını oluşturmaktadır. Ayrıca vakfiyeye ek olarak hastahane nizamnamesi de hazırlanmıştır. Bu nizamname ile hastahanenin idaresine ait genel esaslar bütün ayrıntılarıyla belirlenmiştir.⁶⁰

Nizamname ile kuruluşun yönetimi aynı zamanda sultanın kethüdası olan Mehmet Tahir Bey'e verilmiştir. Sonradan hastane “evkaf – ı mazbuta” dan sayıldığı için yönetim doğrudan evkaf idaresine bağlanmış ve başına idari işler için bir müdür getirilmiştir. Alet ve edevatın sağlanması, hekim, cerrah ve eczacı gibi sağlık elemanlarının alınması ve işten çıkarılması ise başhekimine bırakılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu gibi yetkiler Mekteb – i Tıbbiye Meclisine verilmiştir.⁶¹

Gureba hastahanesinin nizamnamesi o günkü bilgi ve görüşlere göre düzenlenmiş olmasına rağmen bugünkü görüşlerin de pek çoğunu içermektedir. Hastahane çalışan sağlık ekibinin kadrosunu, maaşlarını, ziyaret ve nöbetlerini, hastaların kabul ve tedavi şartlarını ayrıntılı şekilde düzenleyen nizamnamede dikkat çeken bazı noktalar vardır:

Mikrop anlayışının ülkeye henüz tam olarak yerleşmemiş olduğu bu dönemde bulaşıcı hastalıklar için ayrı bir koğuş düzenlenmesi dikkat çekicidir. Bu konuyla ilgili olarak nizamnameye konulan bir maddede, veba gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanmış

⁵⁸ Asaf Ataseven, “Gureba Hastahanesi”, **D.İ.İ.A.**, C.XIV, s. 202; Dokuman, a.g.m, s.5.

⁵⁹ **Vakfiye**, s.285 – 286.

⁶⁰ Gürkan, **a.g.e.**, s. 24 – 25; Ataseven, **a.g.e.**, s.5. Nizamnamenin tam metni için bkz: Gürkan, **a.g.e.**, s.163 – 168.

⁶¹ Ataseven, a.g.m, s. 203.

kişilerin diğerlerinin yanına yaklaştırılmaları yasaklanmakta ve ayrı koğuşlara yatırılmaları öngörülmektedir. Nizamnamede dikkat çeken diğer bir nokta da tedavisi mümkün olmayan hastaların, hastahaneye kabul edilmemesi ve bu konuda hekimlerin dikkatli olmalarının istenmesidir. Yine nizamnamede dikkat çeken diğer bir nokta da, hastaların ilaç ve gıdalarına verilen önemdir. Hastaların yiyeceklerinden tasarruf yapılmaması, onlara özellikle et gibi besleyici gıdaların verilmesi ve tanesi bir altın liraya satılsa dahi soğan alınması gerektiğinin ifade edilmesi ve hasta rejiminin tamamen hekime bırakılması hastaların ihtiyacının karşılanması konusunda son derece titiz davranıldığını göstermektedir.⁶²

Gureba hastahanesinin hizmete açıldığı ilk yıllarda yatak sayısı 201 idi. Hastahane de biri bulaşıcı hastalıklar için ayrılmış on iki koğuş, bir eczane ile hekimler için iki, müdürle eczacı ve cerrahlar için birer tane olmak üzere beş oda, hamam, mutfak ve çamaşırhane bulunuyordu. Var olan cerrahi aletler ise iki ustunç (cerrahi alet) takımı ile sekiz neşterdi. Bütün hastanede yalnız iki tane mizan – ül harare (derece) vardı.⁶³

Gureba hastahanesinin ilk kadrosu da müdür, birinci ve ikinci hekim, birinci ve ikinci cerrah, birinci ve ikinci eczacı, sülükçü, havanzen, iki katip, müvezzi, elbise nezaretiyle vekilharç, elbise yamağı, beş aşçı, yirmi beş hademe, altı meydancı, berber ve iki kapıcıdan oluşmaktaydı.⁶⁴ Hastahanedeki cerrah ve eczacılar mektepli değillerdi. Yalnız iki tabip tıphane mezunuydu. İlk kadroda yer alan sülükçü ise daha sonraki kadrolarda görülmemektedir.⁶⁵

Hastahane nin ilk başhekimi de Kaymakam Ahmet Bey'dir. Hastane 1845'e kadar yalnız iki hekim ile idare etmiş, daha sonra yeni hekimler ve cerrahlar alınmıştır.

Gureba hastanesi, ilk kez 1845 yılında onarıma alınarak yatak takımları yenilenmiştir. Ayrıca hastane nin onarılması için 1875 yılında bir irade çıkarılmıştır.⁶⁶ 1892 – 1893 yıllarında ilk defa göz ve cerrahi servisleri kurulmuştur. 1894'deki

⁶² Gürkan, a.g.e, s. 25; Ataseven, a.g.m, s. 203; Sadi Bayram, “ Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf Gureba Hastahanesi ”, **Vakıflar Dergisi**, S.14 :102 – 118, (1982), s. 114 – 115.

⁶³ Gürkan, a.g.e, s.31; Dokuman, a.g.m, s.48.

⁶⁴ **Vakfiye**, s. 336; Ayanoğlu, a.g.m, s. 321; Bayram, a.g.m, s. 104.

⁶⁵ Gürkan, a.g.e, s.26.

⁶⁶ **BOA, İ.Dahiliye**, no. 49436.

depremde büyük hasar görmüş, bu nedenle başlayan onarımda çatı ve duvarlar yenilenmiştir. Ayrıca başhekim odasının karşısına ameliyatlılara ait iki çıkma oda inşa edilmiş, hastahänenin aydınlatılmasında kullanılan yağ kandilleri kaldırılarak, havagazi tesisatı yapılmıştır. 1892 – 1910 yılları arasında hastanede birçok servis ve poliklinik hizmete girmiştir. 1910 yılında hastane binasının ihtiyacı karşılayamaz hale gelmesi üzerine Evkaf Nazırı Ürgüplü Hayri Bey tarafından kurulan ve Mimar Kemalettin Bey’inde yer aldığı heyete yeni bir bina yapımı için görev verilmiştir.⁶⁷ Böylece İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesinin bulunduğu bugünkü binalar yaptırılmıştır. Ancak yeni binanın kullanımında bir takım problemler çıkması üzerine hastalar tekrar eski binaya taşınmıştır. Bu binalar 1925’te kuduz hastanesine, 1926’da da reji idaresine verilmiştir. Yeni binalar tarihi binanın bazı koşulları ile birlikte 1933’te İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi’ne tahsis edildiği için hastahane yakın zamana kadar halk arasında Yukarı Gureba ve Aşağı Gureba şeklinde adlandırılmıştır.1968 yılında Çapa Tıp Fakültesi’nin kullandığı binaları boşaltmasıyla iki gureba adlandırılması son bulmuştur. Böylece Gureba Hastahanesi, Ürgüplü Hayri Bey’in yaptırdığı binaları kaybetmiş olarak yeniden bağımsız kimliğine kavuşmuştur. Ayrıca hastane, bu yıllarda kendi vakıflarından olan Terkos gölünü de kaybetmiştir.⁶⁸

Hastanenin yönetimi 1 Mayıs 1924’te idari açıdan Sıhhat ve İctimat Muavenet Vekaleti’ne, 27 Haziran 1956’da da Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir.

Gureba Hastahanesi geçen yıllar süresince kendini devamlı geliştirerek 575 yatak kapasitesi ve birçok polikliniği ile hizmet vermeye devam etmektedir. Ayrıca hastanede, 1976 yılında kurucusunun anısına Bezm – i Âlem Valide Sultan Müzesi adıyla bir müze açılmıştır. Burada Valide Sultan’a ait şahsi eşyalar ile hastanede kullanılan bazı tarihi eşyalar sergilenmektedir.⁶⁹

Günümüzde Gureba Hastahanesi yeni binasında hizmet veren, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bağlı, katma bütçeli bir eğitim hastanesi olarak şifa dağıtmaya devam etmektedir.

⁶⁷ Yıldırım, a.g.m, s.431.

⁶⁸ Ataseven, a.g.m, s. 203.

⁶⁹ Yıldırım, a.g.m, s. 432.

1.2. Mekke’de Gureba – yı Müslimin Hastahanesi

Bezm – i Âlem Valide Sultan’ın Yenibahçe’deki Gureba – yı Müslimin hastanesinden sonra yaptırmaya karar verdiği ikinci gureba hastahanesidir. 1850 yılında Mekke’de yapımına başlanılan hastahane Valide Sultan’ın vefatı nedeniyle yarıda kalmış, daha sonraki yıllarda Sultan II. Abdülhamit tarafından tamamlanmıştır.⁷⁰

2. OKULLAR

2.1. Valide Mektebi (Darülmaarif)

Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyıl eğitim reformları içinde önemli bir yeri olan, kuruluş adı ile Valide Mektebi daha sonraki dönem adı ile Darülmaarif, Osmanlı eğitim-öğretim sisteminin değişmeye başladığı dönemin ürünlerinden biridir.

Osmanlı Devleti’nde eğitim reformları çerçevesinde bir taraftan rüştiyeler adı altında okullar açılırken, diğer taraftan Avrupa’daki liselere benzeyen ve onun düzeyinde bir okulun da açılması planlanmıştır.⁷¹ Açılacak olan bu okul, kurulması tasarlanan Darülfunun’a öğrenci, saray ve Bab-ı âli kalemlerine devlet hayatındaki yeni teşkilatlanmanın gerektirdiği formasyona sahip memur yetiştirecekti. Bu amaçlara hizmet edecek okulun, yapım ve donatım giderlerini, tutucu çevrelerin tepki göstermemesi için Bezm – i Âlem Valide Sultan karşılamış ve bir de vakıf kurmuştur.⁷² Bu nedenle de Sultan II. Mahmut Türbesinin arkasındaki Esmâ Sultan Sarayı arsasına yaptırılan kâgir, abidevi binaya Valide Mektebi adı verilmiştir. Binanın günümüzde giriş cephesi olarak kullanılmayan Türbedar/Valide mektebi sokağına bakan ön

⁷⁰ Şentürk, “B.V.S”, s. 109; Ataseven, a.g.m, s. 202 – 203 ; Ayanoğlu, a.g.m, s. 322.

⁷¹ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış** (Birinci basım. Ankara: M.E.B, 1964), s. 43.

⁷² Necdet Sakaoğlu, “Valide Mektebi”, **D.B.İ.A**, C.VII,s.363. (Bundan sonra “V.M” şeklinde gösterilecektir.); Nuran Kara Pilehvarian, “ Divanyolu Valide Mektebi / Darülmaarif ”, **O.A,C.X**, s. 492-493.

cephesinde bulunan giriş kapısının üzerindeki Abdülmecit tuğralı, 1266/ 1850 tarihli kitabeden de binanın Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Valide Mektebi, Osmanlı Devleti'nde planı mektep olarak çizilip inşa edilen ilk büyük binadır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk sivil lisesi olma özelliğini de taşımaktadır.⁷³

Valide Mektebi, 7 Cemaziyelahir 1266 /28 Nisan 1850 tarihinde padişahla devlet ricalinin katıldığı ve sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın açılış nutkunu yaptığı bir törenle öğretime başlamıştır.⁷⁴ Okulun açılışına Sultan Abdülmecit, oğlu Murat Efendi ve kızı Fatma Sultan ile birlikte gelmiş, çocuklarını sembolik olarak okula kayıt ettirmiştir. Sultan, okulun açılışında büyük hizmetleri olan Kemal Efendi'ye yaklaşıp çocuklarına “ Efendinin elini öpünüz, bundan sonra sizin hocanız efendidir ” demiştir. Kemal Efendi'den de kendi çocuklarının diğer çocuklarla eşit şartlarda ve birlikte yetiştirilmesini istemiştir.⁷⁵

Sultan Abdülmecit'in çocuklarını getirerek okula kayıt ettirmesi, açılan yeni okulun halka benimsetilmesinde sultanın öncülük ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte yeni önerilen eğitim sisteminin, Sultan çocuklarının eğitimi için bile yeterli bir sistem olacağı mesajını somut biçimde vermeye çalışan bir düşünce yapısına da işaret etmektedir.

Valide Mektebi'nin açılışına ve kayıt kabul koşullarına ilişkin olarak Takvim-i Vekayi'de uzun bir de haber yayınlanmıştır. Sultan II. Mahmut türbesi bitişiğinde, Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılan okulun açıldığı, yapının büyüklüğünün ve görkeminin herkesi hayran bıraktığı, muallimlerinin ve hizmetlilerinin çokluğu, burada fûnun ve maarif derslerinin gösterileceği, ayrıca Darülfunun'a hazırlık olacağı, Valide Mektebi'nde okuyanların resmi dairelere de alınacakları, bu konuların Meclis – i Umumi – i Maarif'te görüşüldüğü ancak okula kaydedilmek üzere rüştiye

⁷³ Pilehvarian, a.g.m, s.492.

⁷⁴ Cahit Y. Bilim, **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi(1734-1876)** (Dördüncü basım. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2002), s.252.

⁷⁵ Mahmut Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, **Maarif – i Umumiye Nezareti Tarihçe – i Teşkilat ve İcraatı (XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi)** (Birinci basım. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2001), s. 39 – 40; Osman Nuri Ergin,**Türk Maarif Tarihi**, C.I-II (İkinci basım. İstanbul: Eser Matbaası, 1977),s.450– 451.

mezunları o yıl bulunmadığından bir imtihanla öğrenci alınacağı; başvuranların, Kuran'ı layıkıyla okuma, tecvit ve ilmihal, namaz sureleri, Avamil ve İzhar risaleleri, Arabi, Farsî, el yazısı işleklîği, hesap ve coğrafya görmüş Rüşdiye, Adliye ve Edebiyye okulları öğrencileri arasından sınavla seçilecekleri, sınavda herkese eşit davranılacağı, okulun ders programının ise hazırlanacak bir nizamname ile belirleneceği, öğrencilerin bu okulda üç yıl öğrenim görecekleri, okulu bitirenlere Meclis – i Maarif diploması verileceği, diploma alanların sınava girmeden saray ve Bab - ı âli kalemlerine kabul edilecekleri, bu mektep programının aynen Mekteb-i Adliye'de uygulanacağı Takvim– i Vekayi' de açıklanmıştır.⁷⁶

Takvim – i Vekayi de yayınlanan haberden de anlaşıldığı üzere Valide Mektebi'ni rüşdiye üstü ilk sivil okul yani idadilerin ilk örneği saymak mümkündür.⁷⁷

Valide Mektebi'nin ilk müdürü, okulun açılmasında büyük emeği olan Mekatib - i Umumiye Nazırı Kemal Efendi olmuştur. Kemal Efendi'nin girişimleri sonucunda Valide Mektebi'nin adı kısa bir süre sonra Meclis – i Vala'ca Darülmaarif şeklinde değiştirilmiş, amaca uygun olarak hazırlanan özel bir program ve nizamnameyle buraya öğrenci alınmaya başlanmıştır.⁷⁸ Başlangıçta alınacak öğrenci kontenjanı 250 – 260 olarak belirlenmiş fakat daha sonraları kontenjan 180 öğrenci olacak şekilde sınırlandırılmıştır. Ayrıca giriş sınavı da konulmuştur.⁷⁹

Edebiyat ve fen olarak iki şube ve dört sınıf üzerinden eğitime başlayan Darülmaarif'te öğrenciler üç yıllık bir eğitime tabi tutulmaktaydılar.⁸⁰ Burada okutulacak dersler, Bezm – i Alem Valide Sultan'ın okulun açılışından bir yıl sonra düzenlediği 1 Cemaziyelevvel 1267/1851 tarihli vakfiyesinde şöyle belirtilmiştir: Arabi, Farsî, coğrafya, hesap, imla, inşa, tarih, usul – u tercüme, ilm – i icmalî hasıl olacak derecede hendese.⁸¹ Daha sonra okulun ders programına hikmet –i tabiiye ve ilm – i

⁷⁶ **Takvim – i Vekayi**, (23 Cemaziyelahir 1266), S.425; Celal Antel, “ Tanzimat Maarifi”, **Tanzimat** (Birinci basım. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940) s. 447;Bilim, **a.g.e**, s.252; Mahmut Cevat, **a.g.e**, s. 38 – 39.

⁷⁷ Bilim, **a.g.e**, s.252.

⁷⁸ M.Hüdaî Şentürk, “Darülmaarif”,**D.İ.İ.A**, C.VIII, s.548. (Bundan sonra “Darülmaarif” şeklinde gösterilecektir.)

⁷⁹ Şentürk, “Darülmaarif”,s. 547.

⁸⁰ Bilim, **a.g.e**, s.252.

⁸¹ **Vakfiye**, s.383.

heyet dersleri de eklenmiştir.⁸²

Darülmaarif'te her yılsonunda sınav yapılarak öğrencilerin başarı düzeyleri değerlendirilmiştir. Yılsonu sınavında başarılı olan öğrenciler üst sınıfa geçirilerek derece alanlarına “ sınıf – 1 evvel mütemayizi ” rütbesi verilmiştir. Okulun ilk yılsonu sınavlarını Sultan Abdülmecit bizzat izlemiş, okuldaki çalışmalardan çok memnun kaldığını bildirerek Nazır Kemal Efendi ile hocaları kutlamıştır. Ayrıca okulda öğrenci gözüken Şehzade Murat ve Fatma Sultan'a da birer nişan takılmıştır.⁸³

Bezm – i Âlem Valide Sultan, Darülmaarif'in hem masraflarının karşılanması hem de hoca, memur ve hademelerin maaşlarının düzenli ödenmesi için zengin gelirli vakıflar bağlamıştır.⁸⁴ Ayrıca, biri mektebin üst katında bulunan Hümayûn dairesine konmak üzere biri fanuslu olan iki büyük saat almış ve vakfetmiştir.⁸⁵ Aynı zamanda Valide Sultan bir litografya matbaası kurdurarak okulun ders kitaplarının burada basılmasına imkan sağlamıştır.⁸⁶

Bezm-i Âlem Valide Sultan okul bünyesinde bir kütüphane yaptırarak şahsına ait değerli eserlerden oluşan 546 cilt kitabı buraya vakfetmiştir. Vakfiyenin ekinde listesi verilen bu kitaplardan bazıları oldukça önemlidir. Bu eserler arasında, Seyit Mahmut'un müzehhep Kurân'ı, Hazreti Ali hattıyla bir Kurân'ı, Hattı Yakutî Musta'simi, Şeyh Hamdullah, Abdullah bin Muhammed'in Kuran'ı ve diğer iki Kurân ile “Tasvirat- 1 Meşayih-i İzam”ı saymak mümkündür.⁸⁷

Valide Sultan'ın bünyesinde kurduğu bu kütüphane sadece öğrenciler için tasarlanmamıştır. Vakfiyeye konulan şartlardan okul kütüphanesinin Cuma günleri dışarıya da hizmet vermek üzere tasarlandığı, bunun için kütüb – ü san – i adıyla bir kişinin de görevlendirildiği öğrenilmektedir.⁸⁸

Darülmaarif'te okutulacak dersler, hoca ve yardımcılarıyla diğer hizmetlilerin görev ve maaşları vakfiyede ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre okulda, bir

⁸² Sakaoğlu, “ V.M”, s.363.

⁸³ Ergin, a.g.e, s.451; Sakaoğlu, “V.M”, s.363.

⁸⁴ Vakfiye, s.369-376.

⁸⁵ Aynı, s.384.

⁸⁶ Erdem Yücel, “Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.I, S.2: 45 - 49,(Mart 1971),s.48; Koçu, a.g.m, s.2733; Şentürk, “Darülmaarif”, s.548.

⁸⁷ Vakfiye, s.400-435; Ayanoğlu, a.g.m, s.322; Yücel, a.g.m, s.48.

⁸⁸ Vakfiye, s. 387.

muallimm – i evvel, bir muallim – i sani, bunlara yardım eden iki muin(yardımcı), bir kâtip, iki mubassır(gözetici), iki sülüs hocası, bir divan hocası, bir rif'a hocası, iki hafız-ı kütüb, iki odacı, bir kapıcılık hizmetiyle pabuşçı, bir abkeşçilik hizmetiyle kapıcı, bir muvakkıt bulunmaktadır.⁸⁹

Darülmaarif'te ders programlarını düzenlemek ve bunlara ait sade bir dille yazılmış ders kitaplarını hazırlamak üzere Encümen – i Daniş bünyesinde bir bölüm de kurulmuştur.⁹⁰

Darülmaarif'in ilk Osmanlı Darülfünun'a öğrenci yetiştirmesi de düşünüldüğünden seviyesi yükseltilerek buraya Mekteb – i Maarif – i Adliye, Mekteb – i Ulum – u Edebiyye ile rüşdiye mezunları sınavla alınmaya başlanmıştır. Okula alınacak öğrencilerin seçiminde gösterilen bu titizlik, burada verilen eğitimin kalitesini de artırmıştır. Tabii bunda Kemal Efendi'nin de payı büyüktür. Kemal Efendi Darülmaarif'teki başarısından dolayı padişahın takdirini kazanmıştı. Buradan aldığı güçle medreselerin de ıslahına kalkışınca tutucu kesimin tepkisini çekmiş, İmamzade Refiâlemi ile sonu kavgaya varan tartışmalara girmişti.⁹¹

Kemal Efendi'yi gözden düşürerek eğitim alanındaki reformları engellemeye çalışanlardan yardımcı Vehbi Molla, okulu ziyareti sırasında neden az öğrencisi olduğunu kethüdası aracılığıyla sorduran Valide Sultan'a, Kemal Efendi'nin yeni okulun başarısının yine kendi icadı rüştiyelerin şan şerefine söz getirmesinden korktuğu için az öğrenci kabul ettiğini, eğer emredilirse okulu bir günde öğrenci ile dolduracağını söylemiş. Bunun üzerine Valide Sultan, öğrenci kabul koşullarını Vehbi Molla'ya havale etmiştir. Vehbi Molla da civardaki sıbyan mekteplerinden öğrenci toplayarak Osmanlı Devleti'nin bu ilk sivil lisesinde öğrenci seviyesinin dolayısıyla eğitim düzeyinin düşmesine neden olmuştur. Derdini anlatamayan Kemal Efendi de, okul sistemlerini incelemek üzere görevli olarak Avrupa'ya gönderilmiştir.⁹²

Darülmaarif, Maarif Nezareti'nin 6 Kanun – ı evvel 1289 / 19 Aralık 1873

⁸⁹ Vakfiye, s.384-388.

⁹⁰ Şentürk, “ Darülmaarif ”, s. 549;Mahmud Cevat, a.g.e, s. 41 – 43, Pilehvarian, a.g.m, s. 493.

⁹¹ Pilehvarian, a.g.m, s. 493, Ergin, a.g.e, s. 41 – 452.

⁹² Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir (40. Tetimme) (İkinci basım . Ankara: T.T.K Yay., 1986), s. 39; Ergin, a.g.e, s. 452.

tarihli tezkeresi ile açılışından 23 yıl sonra İstanbul'da ilk idadi açılmak istenildiği zaman binası ve yeri uygun olduğu için mevcut öğretim içerikleri ve personeli yenilerek İstanbul'un ilk resmi idadisi olmuştur.⁹³ II. Abdülhamit döneminde okulun bir kısmı önce Mekteb – i Mülkiye'nin, daha sonra 1 Eylül 1900 yılında da Darülfünun'un bazı sınıflarına ayrılmıştır. Bina, II. Meşrutiyetin ilanına kadar bütün bu öğretim kurumlarını içinde barındırmıştır.

1909 yılından sonra Mekteb – i Mülkiye ve Darülfünun, Zeynep Hanım Konağına geçince Numune – i Terakki İdadisi, İstanbul Lisesi adıyla buraya yerleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı başlarında bu lise Galata'daki Saint Benoit Fransız Lisesi binasına taşınınca okul bu defa İnas İdadisi adı altında eğitim faaliyetine devam etmiş ve bir ara da İnas Sultanisine çevrilmiştir. 1914 yılında okulun adı binayı yaptıranı bağlanarak, Bezm – i Âlem Sultanisi olmuştur. Cumhuriyetin ilanına kadar okul bu adla faaliyetine devam etmiştir. Okul,1924'te İstanbul Kız Lisesi adı altında Süleymaniye'de kaldırılan Meşihat dairesi binasına taşınınca, okul binasına tekrar İstanbul erkek öğretmen okulu ve yüksek öğretmen okulu öğrencileri yerleştirilmiştir. 1933 yılında binaya tekrar İstanbul Kız Lisesi taşınmıştır. 1983 yılına kadar bu isimde öğrenime devam eden lise bu tarihten itibaren Anadolu Lisesi statüsü kazanarak Çağaloğlu Anadolu Lisesi adıyla karma eğitime geçmiştir.⁹⁴

2.2. Sıbyan Mektepleri

2.2.1. Yeşil Mektep

Sıbyan Mektebi konumundaki Yeşil Mektep, Darüлмаarif'e hazırlık eğitimi vermek amacıyla bu binanın yanında kurulmuştur.⁹⁵ Okul, Darüлмаarif ile birlikte 28 Nisan 1850 tarihinde eğitime açılmıştır. Yeşil Mektep'te bulunan hoca ve yardımcıları, diğer hizmetlilerin maaşları vakfiyede ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Bu okulun masrafları ve çalışanların maaşları Darüлмаarif'e ayrılan vakıflardan elde edilecek gelirlerden

⁹³ Pilehvarian, a.g.m, s. 494; Bilim, a.g.e, s.252.

⁹⁴ Şentürk, "Darüлмаarif", s. 549.

⁹⁵ Pilehvarian, a.g.m, s. 493, Şentürk, "B.V.S", s. 109 – 110.

karşılanmıştır.⁹⁶

2.2.2. Bezm – i Âlem Sıbyan Mektebi

1844 yılında İstanbul’da Molla Aşki Mahallesiinde kurulmuştur. Ahşap çatılı okulda sadece bir sınıf ile bir hoca odası bulunmaktaydı.⁹⁷

3. CAMİLER

3.1. Gureba Hastahanesi Camii(Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii)

Bezm – i Âlem Valide Sultan Camii adıyla da anılan Gureba Camii, Valide Sultan tarafından kendi vakfı olan Çapa Arpaemini mahallesinde bulunan Gureba Hastanesi’nin kuzeybatı köşesine yaptırılmıştır.⁹⁸ Camii, hastane ile birlikte aynı gün hizmete açılmıştır.⁹⁹ (24 Rebiülevvel 1261/ 2 Nisan 1845)

Dikdörtgen bir plan üzerine inşa edilen cami kâgirdir. Çatısı ile minberi ahşap olan caminin batı duvarı doğrudan Aşağı Gureba caddesine cepheli, simetriği olan doğu duvarı ise hastaneye ait birimlere bitişiktir.¹⁰⁰ Caddeye bakan avlunun giriş kapısı üzerinde Abdülmecit tuğralı,1261/1845 tarihli yapım kitabesi bulunmaktadır. Bu ta’lik kitabenin metni Ziver Paşa’ya aittir.¹⁰¹ Caddeye bakan giriş kapısından caminin önündeki küçük avluya geçilmektedir. Çift sıralı, dikdörtgen pencereleriyle iki katlı düzene sahip olan giriş cephesinin alt katı son cemaat yeri, üst katı ise mahfil olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu küçük avluda, caminin kuzeybatı köşesinde taş örgülü, kare kaide üzerinde silindirik gövdeli, tek şerefeli, bezemesiz minare yer almaktadır.

⁹⁶ Vakfiye, s. 389 – 391.

⁹⁷ Şentürk, “B.V.S”, s. 109.

⁹⁸ Günümüzde Gureba Hastanesi, Vatan Caddesine kadar uzanmıştır. Bundan dolayı Camii, Aşağı Gureba Caddesi’nin üzerinde kalmıştır.

⁹⁹ Gürkan, a.g.e, s. 7.

¹⁰⁰ Belgin Demirsar, “Gureba Hastanesi Camii”, **D.B.İ.A**, C.III, s.433.

¹⁰¹ Hüdayi Şentürk,“Gureba Hastahanesi Camii ”,**D.İ.İ.A**, C.XIV, s. 204.(Bundan sonra “Camii” şeklinde gösterilecektir.)

Mihrap cephesi diğer cephelere göre daha küçük bir görünüme sahip olup, mihrabın dışı hiç aksettirilmediği görülmektedir. Giriş cephesi dışındaki diğer üç cephede alt sırada dikdörtgen, üst sırada ise yuvarlak pencereler kullanılmıştır. Yapının içi pencere sistemi ve çokluğu açısından çok aydınlık, ferah bir görünüme sahiptir.¹⁰²

Üzerinde bir ayet kitabesi bulunan ahşap kanatlı, düz bir kapıyla girilen son cemaat yerinde, sağ tarafta, minareye geçiş kapısıyla, kadınlar ve hünkar mahfillerine çıkışı sağlayan ahşap merdivenler, sol tarafta ise bir duvarla bölünmüş kapalı bir oda bulunmaktadır.¹⁰³ Kadınlar mahfili, kapısından geçişin sağlandığı bir duvarla hünkar mahfilinden ayrılmıştır. Hünkar mahfilinin öne doğru oval bir çıkıntı oluşturan kafesli kısmı yakın zamanlarda beton bir duvarla kapatılarak ana ibadet mekanının görülmesi engellenmiştir.¹⁰⁴

Dıştan kiremitli kırma bir çatı altına alınmış olan yapının iç kısmı, ortası bitkisel bezemeli göbekli ahşap tavanlarla örtülmüştür. Sivri külahlı minber, devrinin ahşap oymacılığının güzel örneklerinden biridir. Mihrap bordürü yivli olup yivlerin üst kısmında barok üslubunda kıvrımlar yer alır. Caminin en önemli mimari özelliği, yanındaki hastanenin içinden merdivenle çıkılan ve bir pencerenin arkasında hastalarında da cemaate katılmalarını sağlayan 20 m²lik üçüncü bir mahfilin bulunmasıdır. Bu mekanın, son cemaat yerine açılan ayrı bir kapısı daha varsa da bugün bir duvarla kapatılmış durumdadır.¹⁰⁵

Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın hastane yanında böyle bir camii yaptırmasının başlıca sebebi, hastane çalışanlarının, hasta sahiplerinin, ziyaretçilerin ve durumu uygun olan hastaların namazlarını kılabilmelerine, özellikle de doktorların ve diğer sağlık personelinin Cuma namazlarını hastaneden uzaklaşmadan kılabilmelerine imkan sağlamaktır. Ayrıca Bezm – i Âlem Valide Sultan vakfiyelerinin camiye ayrılan kısmından anlaşıldığı üzere burada görevli imamların ölüm halindeki hastalara kelime – i şahadet getirtmeleri ve ölenlerin cenazelerinin usulüne uygun biçimde kaldırılmalarını

¹⁰² Demirsar, a.g.m, s. 433;Şentürk, “ Camii ”,s. 204.

¹⁰³ Demirsar, a.g.m, s. 433.

¹⁰⁴ Şentürk, “ Camii ”, s. 205.

¹⁰⁵ Aynı, s.205.

sağlamak için camii yaptırılmıştır.¹⁰⁶

Vakfiyede, camide yer alan görevliler ile bunların görevleri de ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Buna göre caminin ilk hizmet kadrosu, iki imam, bir hatip, bir cuma vaizi, iki müezzin ve iki kayyımdan oluşmaktaydı.¹⁰⁷ Daha sonra bu kadroya gassal da eklenmiştir.¹⁰⁸ Gureba Hastahanesi Camii'nin ihtiyaçları, masrafları ve çalışanların maaşları Bezm – i Âlem Valide Sultan'ın hastaneye bağışladığı zengin gelirli vakıflardan karşılanmıştır.¹⁰⁹ 1875 yılında onarılması için üç ayrı irade¹¹⁰ çıkarılmış olan camiye Valide Sultan'ın bir de kütüphane vakfettiği söylenmekteyse de bugün böyle bir kitaplık mevcut değildir.

3.2. Dolmabahçe Camii

Bezm – i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılmaya başlanılan cami, O'nun 1853 yılında vefatı üzerine oğlu Sultan Abdülmecit tarafından tamamlanmıştır.¹¹¹ Dolmabahçe Camii'nin bitirilmesi için Hazine-i Hassa'dan ve aylık şeklinde de Maliye Hazinesi'nden birkaç kere para desteği alındığı bilinmektedir.¹¹²

Bezm – i Âlem Valide Sultan Camii olarak da bilinen bu camii, Dolmabahçe Sarayı'nın saat kulesi yönündeki avlu kapısının tam karşısına düştüğü için yapıldığı günden beri Dolmabahçe Camii adıyla anılmış ve literatüre de bu şekilde geçmiştir.¹¹³

Dolmabahçe Camii, XIX. yüzyıl Osmanlı mimarisinde pek çok önemli esere imzasını atan Nikogos Balyan tarafından Batı akımlarının en yoğun biçimde etkisini gösterdiği bir dönemde inşa edilmiştir.¹¹⁴ Bu dönemde barok, rokoko, ampir gibi üslupların yerleşik sanat birikimi ve zevkiyle kaynaştırılması sonucunda ilginç bir

¹⁰⁶ Vakfiye, s. 325.

¹⁰⁷ Aym, s. 318 – 331.

¹⁰⁸ Aym, s. 332.

¹⁰⁹ Aym, s.335.

¹¹⁰ BOA, İ. Dahiliye, no. 49049 ; BOA, İ. Dahiliye, no. 49505.

¹¹¹ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri* (Birinci basım. Ankara: Turizm ve Tanıtım Bakanlığı Yay.,1964), s.111

¹¹² BOA, İ.Dahiliye, no.17309 ; BOA,İ.Dahiliye, no.17437.

¹¹³ Selda Ertuğrul, “Dolmabahçe Camii”, *D.İ.İ.A.*, C.IX, s.502.

¹¹⁴ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi* (Üçüncü basım. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986),s.447.

yorumlama anlayışına gidilmiştir. Bu bakımdan Dolmabahçe Camii, ait olduğu dönemin genel yaklaşımını ve sanat zevkini bütünüyle yansıtan tipik bir örnektir. ¹¹⁵

Dolmabahçe Camii, deniz kenarında bir avlu ortasında yapılmıştır. Dört kapılı bir duvarla çevrilmiş olan bu avlunun saat kulesi tarafındaki kapısının üzerinde dört beyitlik manzum bir kitabe vardır. Celi-sülüs hatla yazılmış olan bu kitabe, batı tarzında akant yapraklarıyla süslenmiştir. Ziver Paşa'ya ait olan tarih beyiti şöyledir: ¹¹⁶

“Bu mabed oldu camii Valide Sultan'ın âsârın”

1270 /1853 – 1854

Camii, kare plan üzerine tek büyük kubbeli ve iki minareli olarak inşa edilmiştir. ¹¹⁷ Kubbenin dört büyük kemerle taşındığı bu yapıda mekanın enine dar, boyuna hayli uzun bir biçimde gelişerek prizma şeklini aldığı görülür. Camii minareleri birer şerefeli olup, uzun formları ve yivli gövdeleriyle dikkat çeker. Bu minarelerde şerefe altları akant yaprakları ile süslenmiştir. Camiinin önünde bir hünkar kasrı vardır. Gayet ince, narin minareler bu kasrın içinden ve iki ucundan yükselir. Caminin içi yağlı boya kalem işleri, nakışlar, mihrap ve minberi de Avrupaî motiflerle süslenmiştir. ¹¹⁸ Süslemeler ve yıldızlarla cami gösterişli olmakla beraber, mimari kalite ve malzeme bakımından düşük vasıflıdır. ¹¹⁹

Dolmabahçe meydanının açılması sırasında camiinin avlu duvarları kaldırılmış, avlunun büyük bir kısmı meydana katılmıştır. Camiini ampir üsluptaki sekizgen planlı ve kubbeli muvakkithanesi ise deniz kenarına, halen bulunduğu yere nakledilmiştir. Camii kitabe taşı da caminin deniz tarafındaki mihrap duvarının önüne konmuştur. ¹²⁰

¹¹⁵ Ertuğrul, a.g.m, s.502.

¹¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, “Nusretiye ve Dolmabahçe Camileri”,**Hayat Tarih Mecmuası**, C.II, S.7: 44-46, (Ağustos 1966), s.45.(Bundan sonra “Camii” şeklinde gösterilecektir.)

¹¹⁷ Aslanapa, **a.g.e**, s.449.

¹¹⁸ Cevat Gülersoy, **Dolmabahçe(Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III)** (Birinci basım. İstanbul: İstanbul Kitaplığı,1984),s.19; Ertuğrul, a.g.m,s.503; Koçu, “Camii”,s.46.

¹¹⁹ Aslanapa, **a.g.e**, s.449.

¹²⁰ Koçu, “Camii”, s.45-46; Ertuğrul, a.g.m, s.503.

4. ÇEŞMELER VE SEBİLLER

Bezm – i Âlem Valide Sultan'ın yaptırdığı veya tamir ettirdiği çeşme ve sebiller geç dönem Osmanlı hayır eserleri arasında önemli yer tutar. Bunlardan tespit edilebilen on bir çeşme İstanbul'da, üç sebilin de ikisi Medine'de, birisi Kerbelada'dır.

4.1. Çeşmeler

4.1.1. Bezm – i Âlem Valide Sultan Çeşmesi

Beşiktaş ile Maçka arasında uzanan Spor Caddesi üzerindedir.¹²¹ XIX. yüzyıl çeşme mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan bu meydan çeşmesi halen ayaktaadır.

Kare bir plan üzerinde kurulan ve dört cephesinde dışbükey birer tekne taşı ile lüle bulunan çeşme, tamamen mermer kaplama olup ampir üslubunda inşa edilmiştir. En üst tarafında dört cepheyi dolanan bir mermer silme ile bunun altında Sultan Abdülmecit'in tuğraları, yanlarda ise kıvrık dal motifleri ve defne yaprağı şeklinde çelenkler bulunmaktadır. Ayna taşı, çelenk şeklinde kabartma çiçekler ve bunun altında çapraz iki meşale ile rokoko tarzında süslenmiş olup karşılıklı iki yüzünde iki çeşme vardır.¹²² Bu yapının bir cephesinde şair Şükri'ye, diğer cephesinde de Ziver Paşa'ya ait her biri beşer beyitten oluşan iki tarih kitabesi bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılmış tarih beyitleri şunlardır:¹²³

“Şükriya tarihini al gel sada – yı abdan

Lüleden bu kevser abı geldi cuyan eyledi

1255 / 1839

“Mücevher tam iki tarih bir beyt içre çıkdı

O şahın çakeri Ziver bu nazmı idicek inşad

Revan kılsın şeh-i âfâka cûy-i nusretin sübhân” 1255 / 1839

¹²¹Nuran Kara Pilehvarian,Nur Urfaloğlu,Lütfi Yazıcıoğlu, **Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler** (Birinci basım.İstanbul:Yapı Endüstri Yay.,2000), s.160.

¹²²Şentürk, “B.V.S”,s.110.

¹²³ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri II** (Birinci basım. İstanbul: Maarif Matbaası,1945), s.189,191.(Bundan sonra ÇeşmeII şeklinde gösterilecektir.); Koçu, a.g.m,s.2733.

“Bu semti Valide Sultan kıldı ab ile dil-şad”

1255 / 1839

Valide Sultan’ın yaptırdığı bu çeşmeye su, Sultan II. Mahmut bendinden iki masura alınarak bağlanmış,¹²⁴ daha sonra çeşmeye Taksim suyu, bu da kesilince Hamidiye suyu verilmiştir.¹²⁵ Valide Sultan, her türlü bakım ve onarımın sağlanması ile görevlilere ödenecek maaşların karşılanması için bir çok yerden emlak satın almış ve bunları çeşmeye vakfetmiştir.¹²⁶

4.1.2. Silivrikapı Uzun Yusuf Mahallesi Bezm – i Âlem Çeşmesi

Fatih ilçesinde, Silivrikapı’daki Uzun Yusuf Mahallesi’nde, Lalezar Camii Sokağı üzerindedir.

Klasik üslupta inşa edilen çeşmenin cephesi kesme taştandır. Bu haliyle XVI – XVII. yüzyıla ait olduğu anlaşılan eseri Valide Sultan sadece ihya ettirmiştir. Kemerin hemen üstünde yer alan mermer kitabenin ortasında oval bir çerçeve içinde Sultan Abdülmecit’in tuğrası bulunmaktadır.¹²⁷

Çeşmenin altı beyitlik tarih kitabesi Ziver Paşa’ya ait olup, ortada yer alan tuğranın iki yanına ta’lik hatla altışar mısra şeklinde yazılmıştır. Tarih beyti şöyledir:¹²⁸

“N’ola Ziver kulu tarih-i tammin eylese işrab
Getirdi âb-ı dil-cû çeşme yaptı Valide Sultan”

1257 / 1841

Günümüzde oldukça harap durumda olan çeşmenin suyu akmamaktadır. Ayrıca yol seviyesinin yükselmesiyle yalağın hizasına kadar olan bölümü toprak altında kalmıştır.

¹²⁴ Vakfiye, s.12-13.

¹²⁵ Şentürk, “B.V.S”,s.110.

¹²⁶ Vakfiye, s.13.

¹²⁷ Şentürk, “B.V.S”, s.110; Belgin Demirsar, “Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi”, **D.B.İ.A**, C.II, s.226.(Bundan sonra “Çeşme” şeklinde gösterilecektir.)

¹²⁸ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri I** (Birinci basım. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943),s.258. (Bundan sonra Çeşme şeklinde gösterilecektir.)

4.1.3. Topkapı Bezm – i Âlem Çeşmesi

Topkapı'da sur dışında, Topkapı-Edirnekapı Caddesi üzerinde, mezarlık duvarının önünde yer almaktadır.

Kitabesine göre 1259 /1843 tarihinde, Bezm – i Alem Valide Sultan tarafından eşi II. Mahmut'un anısına yaptırılmıştır. Çeşme'nin asıl yeri Yıldız'da, Hamidiye Camii önündeki saat kulesinin karşısına gelen sokağın köşesidir. Ancak çeşme, 1943 – 1945 yılları arasında Topkapı sur dışına taşınmış ve su bağlanmıştır. 1957-1959 yılları arasında da bugün bulunduğu yere taşınmıştır. Bu taşınmalar sırasında oldukça zarar gören çeşme, günümüzde yoldan 2 – 3metre kadar yükseklikte ve susuz kalmıştır.¹²⁹

Çeşme, ampir üslubunda inşa edilmiş olup çeşmenin cephesi tamamen mermerdendir. İki yanında tek parça birer sütun yükselmekte ve kitabe taşının yukarısında kıvrımlı bir girlandın kuşattığı 5 adet madalyondan oluşan bir tepelik bulunmaktadır. Çeşme yüzeyinin zemini yivlerle hareketlendirilmiş, yuvarlak kemerli ayna taşının ortasına, yivli bir sütun üzerinde, etrafa ışıklar saçan bir küre oturtulmuştur.¹³⁰

Çeşmenin ta'lik hatla yazılmış on beyitlik kitabesi Ziver Paşa'ya ait olup, tarih beyti şöyledir:¹³¹

“Cevherin tarihini Ziver dedim içip suyun

Kevser olsun ruhuna Mahmut Han'ın bu zülal”

1255 / 1843

Topkapı'da bulunan bu abidevi çeşmenin bir eşi de, Beşiktaş'ta Serencebey'deki Şair Nahifi Sokağı ile Döngel Sokağı'nın kavşağında bulunmaktadır. Nuri Demirağ Çeşmesi olarak tanınan ve üzerindeki Latin harfli kitabeğe göre 1932'e tarihlenen çeşmenin, adı geçen kişi tarafından yenilendiği, aslının Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından aynı yıllarda yaptırılmış olabileceği söylenebilir.¹³²

¹²⁹ Demirsar, “Çeşme”,s.226 - 227; Koçu, a.g.m, s.2736 - 2737.

¹³⁰ Demirsar, “Çeşme”,s.227.

¹³¹ Tanışık, **Çeşme II**, s.195.

¹³² Demirsar, “Çeşme”,s.227.

4.1.4. Sultanahmet Üçler Çeşmesi

Üçler mahallesine de adını veren ve bugün yerinde olmayan Üçler Çeşmesi, Bezm – i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Çeşme'nin kitabesinden anlaşıldığına göre Bezm – i Âlem Valide Sultan, Abdülmecit'ten önce dünyaya gelip küçük yaşlarda ölen Ahmet ve Mehmet adlarındaki iki oğlu ile on üç yaşında vefat eden Abdülhamit adındaki üçüncü oğlunun ruhlarının şad olması için bu çeşmeyi yaptırmış, adını da bu sebeple Üçler Çeşmesi koymuştur. Çeşmenin niçin yapıldığını anlatan Ziver Paşa'ya ait on beyitlik kitabenin son üç beyti şöyledir: ¹³³

“Bu aymı yaptı nâmın kıldı Üçler Çeşmesi zirâ
Zülal-i cûdun üç taksim edip evlada ol sultan
O üç şehzadeye ey teşne-leb bu ayn – ı vâlâdan
İçip su oku üç İhlâs'la bir Fatıha ol ân
Dedi Ziver kulu bu hayr – ı câriyi görüp tarih
Bu ziba çeşmeden ab etti icra Valide Sultan”

1259 / 1843

4.1.5. Gureba-yı Müslimin Hastahanesi Çeşmesi

Fatih ilçesinde, Arpaemini Mahallesi'ndeki Bezm – i Âlem Vakıf Gureba Hastahanesi'nin yanındaki Gureba Cami'nin giriş kapısının solundadır. ¹³⁴ Bu çeşme, Valide Sultan tarafından Yenibahçe' deki Gureba-yı Müslimin Hastahanesi ile yanındaki cami için yaptırılmış ve bunlarla birlikte hizmete açılmıştır.

Osmanlı ampir üslubunda tek cepheli olarak inşa edilen çeşme tamamen mermer kaplamadır. Ayna taşı kabartma iki sütun arasına alınmış ve ortasına meşale şeklinde büyük yapraklı bir bitki motifi yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Tavus kuyruğunu da andıran bu motifin kökü lüle kısmına rastlamaktadır. ¹³⁵ Yine bu motifin üzerinde alttan ve üstten silmelerle belirlenmiş enine dikdörtgen yüzey içinde, ta'lik hatla yazılmış beş

¹³³ Şentürk, “B.V.S”,s.110.

¹³⁴ Pilehvarian, Urfalıoğlu, a.g.e, s.170; Tanışık, ÇeşmeI, s.264.

¹³⁵ Şentürk, “B.V.S”, s.110.

beyitlik kitabe taşı yer almaktadır. Kitabe taşının üzerinde de üçgen şeklindeki dekorlu bir kısmın içine Sultan Abdülmecit'in etrafı güneş hüzmeleriyle çerçeveli kabartma tuğrası bulunmaktadır.¹³⁶

Çeşmenin Ziver Paşa tarafından yazılan kitabesi şöyledir:¹³⁷

“Bezm – i Âlem ram Sultan mâderi şah-ı cihan
Menbaı cudi mekârim çeşmesi ab-ı vefa
Dehri sirab idicek mâül hayatı lütfile
Kıldı feyzi zindeganiden cihan kesbi deva
Yapdırub bu çeşmesârı hastahane nezdine
Zahir oldu def’-i emrâz-ı ibada macera
Eylesun şah – ı cihanla Valide Sultan’a Hak
Haşredek nûş –ı zülali afiyetle pür sefa
Ziver itsün def’ – i illet nazmdan tarih-i tam
Yapdı diltü maderi şah-ı zaman aynüş şifa”

1261 / 1845

4.1.6. Tarabya Bezm – i Âlem Çeşmesi

Hayat çeşmesi olarak da bilinen çeşme, Tarabya’da Hayat Çeşmesi Sokağı üzerindedir.¹³⁸

Mimari yönden önemli bir özelliği olmayan çeşmenin geniş ve yüksek cephesi kesme taştan yapılmıştır. Teknesinin iki tarafında uzun yalıklar vardır. Mermerden olan ayna taşının üzerinde ve tamir kitabesinin her iki tarafında kabartma motifler bulunmaktadır. Çeşme duvarının üzerinde Sultan Abdülmecit’e ait tuğranın hemen altında inşa edildiği yılı gösteren 1269 / 1853 tarihi yazılıdır. Bunun altında bulunan Lütfi imzalı iki mısralık kitabeden de Sultan II. Abdülhamit tarafından 1319 / 1901 yılında onartıldığı anlaşılmaktadır.¹³⁹

“Saye-i Sultan Hamid Han’da
Oldu mâmur Bezm – i Âlem Çeşmesi”

1319 / 1901

¹³⁶ Demirsar, “Çeşme”, s.226 ; Koçu, a.g.m, s.2733-2734.

¹³⁷ Koçu, a.g.m, s.2734.

¹³⁸ Pilehvarian, Urfaloğlu, a.g.e, s.175.

¹³⁹ Tanışık, Çeşme II, s.229.

4.1.7. Beşiktaş Cihannüma Mahallesi Bezm-i Alem Çeşmesi

Serencebey Caddesi'ni takip eden Serencebey Yokuşu'nda, Anber Ağa Camii'nin yanında duvara yaslanmış olduğu ve bir haznesi ile kitabesinin bulunduğu kaydedilen çeşme bugün yerinde bulunmamaktadır. Çeşmenin 1957 yılına kadar yerinde durduğu ve suyunun akmakta olduğu bilinmektedir. Tahminen, bu yapı daha sonraları yol açma ve diğer inşa faaliyetleri sırasında ortadan kaldırılmıştır.¹⁴⁰

Çeşmenin şair Şükri'ye ait olan on dört beyitlik kitabesinin tarih beyti şöyledir:¹⁴¹

“Vâdi-i hayret de herkes su ararken Şükriyâ
Nehr-i Kevser bunda cârî söyledim tarih-i tâm”

1262 / 1846

Yine Anber Ağa Camii yanındaki Anber Ağa Çeşmesi'nin yaslanmış olduğu duvarda sonradan monte edildiği anlaşılan 1255 / 1839 tarihli başka bir kitabe daha bulunmaktadır. Bu kitabe üzerinde ta'lik hatla, “Şevketlü, mehabetlü Sultan Abdülmecit Han efendimizin valideleri, ismetlû Bezm – i Âlem Valide ...(Sultan) Hazretlerinin hayratıdır. Sene 1255” ifadesinin yazılı olduğu görülmektedir. Eğer hayrat kelimesinden kastedilenin çeşme olduğu kabul edilirse Serencebey Yokuşu'nda Valide Sultan'ın iki çeşmesi bulunduğu ve bu sonuncu çeşmenin de birincisi ile aynı sona uğramış olduğu düşünülebilir.¹⁴²

4.1.8. Kasımpaşa Bezm – i Âlem Çeşmesi

Beyoğlu İlçesi'nde, Kasımpaşa'nın Hacı Hüsrev Mahallesi'nde, İplikçi Caddesi üzerinde, Sahaf Camii sokağının köşesinde, Sahaf Muhiddin Camii ya da Kara İmam Camii olarak anılan yapının avlu duvarının önünde yer almaktadır.¹⁴³

Günümüzde çeşmenin üzerinden sökülerek caminin avlusunda korumaya alınmış olan kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla çeşme, Bezm – i Âlem Valide Sultan tarafından

¹⁴⁰ Şentürk, “B.V.S”, s.111.

¹⁴¹ Aynı, s.111.

¹⁴² Aynı, s.111.

¹⁴³ Demirsar, “Çeşme”,s.225;Koçu, a.g.m,s.2735.

onartılmıştır. Çeşmenin ilk banisinin kim olduğu ise bilinmemektedir. Ancak, Abdülmecit dönemine uymayan, Osmanlı baroğunu yansıtan ayrıntılarından dolayı 18. yüzyılın sonlarında veya 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırıldığı tahmin edilmektedir.¹⁴⁴

Çeşme barok üslupta, kesme taştan tek cepheli olarak yapılmıştır. Üst kısmında demir desteklerin taşıdığı kavisli bir mermer saçak bulunmaktadır. Asıl çeşme cephesi dikdörtgen bir niş içine alınmış olup nişin kenarları ip şeklinde işlenmiştir. En üstte kitabe taşı yer almaktadır. Kitabe taşının ortasında oval bir çerçeve içinde cumhuriyetin ilk yıllarında kazınarak silinen Sultan Abdülmecit'in bir tuğrası vardır. Tuğra madalyonun üstünde bir perde saçak, altında ise çapraz iki zeytin dalı bulunmaktadır. Kitabenin altında barok üslubunda süslenmiş mermer bir ayna taşı vardır.¹⁴⁵ Çeşmenin ta'lik hatla tuğranın iki tarafına dörder mısra şeklinde yazılmış olan Ziver Paşa'ya ait dört beyitlik kitabesinin tarih beyti şöyledir:¹⁴⁶

“Dedi tarih – i tamın çaker – i dirinesi Ziver

Akıttı Bezm – i Âlem nam Sultan ma – i ayn'ül hak”

1257 / 1841

Çeşme, günümüzde yol seviyesinin yükselmesi sonucunda epeyce çukurda kalmıştır.

4.1.9. Silivrikapı Abdullah Ağa -Bezm – i Âlem Çeşmesi

Fatih ilçesinde, Silivrikapı Uzunyusuf Mahallesi'nde, Silivrikapı Yağhanesi Sokağı ile Yel değirmeni ve Yedi Emirler Çeşmesi sokaklarının kesiştiği köşededir.¹⁴⁷

“Abdullah Ağa Çeşmesi” olarak da anılan bu çeşmenin, Babüssaade Ağası Abdullah Ağa tarafından yaptırıldığı bilinmekte fakat yapım tarihi tespit edilememektedir. Klasik Osmanlı üslubunda olmasından yola çıkarak 16.-17. yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Çeşmenin üzerinde bulunan kitabesinden Bezm– i Alem Valide Sultan tarafından onartıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Valide Sultan, bu çeşmenin suyunun devamlı akması için de 20 kuruş maaşla bir su yolcusu tayin

¹⁴⁴ Demirsar, “Çeşme”, s.225.

¹⁴⁵ Koçu, a.g.m, s.2735-2736; Şentürk, “B.V.S”, s.112.

¹⁴⁶ Aynı, s.2736.

¹⁴⁷ Pilehvarian, Urfaloğlu, a.g.e, s.164; Demirsar, “Çeşme”, s.226.

ettirmiştir.¹⁴⁸

Çeşmenin Ziver Paşa'ya ait olan sülüs hatla yazılmış yedi beyitlik tamir kitabesinin tarih beyti şöyledir:¹⁴⁹

“Güher-senc oldu Ziver feyz – i hâmemle bu tarihim
Bu ayn –î pâki cari etti vala madei Hakan”

1257 / 1841

Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından onartılan bu çeşme, 1325 / 1907 tarihinde Saraylı Serfuru Hanım tarafından tekrar onartılmıştır.¹⁵⁰

Kesme taştan tek cepheli olarak inşa edilen çeşmenin arkasında, yine taş örgülü olan haznesi bulunmaktadır. Eski İstanbul mahallelerinde sıkça rastlandığı üzere, bugün var olmayan komşu ahşap evin çeşmenin üzerine taşıdığı bilinmektedir. Dikdörtgen bir niş şeridi ile çerçevelenmiş olan cephenin en üstünde ve nişin hemen altında, ortasında Sultan Abdülmecit'in tuğrası bulunan birinci tamir kitabesi, onun sağ altında da ikinci tamir kitabesi yer almaktadır. Ortada sivri Türk kemeri ve bunun içinde lale motifleriyle süslenmiş mermer ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşı iki kısma ayrılmış olup üstte ki kısımda su taşı konulacak bir oyuk, altta da musluk vardır. Çeşme önceleri Kırk çeşme daha sonra şehir şebeke sularına bağlı iken günümüzde suyu akmamaktadır.¹⁵¹

4.1.10. Topkapı Çukur Çeşmesi

Fatih Sultan Mehmet tarafından Topkapı'da yaptırılan fakat zamanla harap olan Çukur Çeşme, Bezm – i Âlem Valide Sultan tarafından onartılarak 1851 yılında hizmete açılmıştır. Bugün ortadan kalkan çeşmeler arasında bulunan eserin tamir kitabesi altı beyit olup Ziver Paşa'ya aittir. Üç kere 1267 / 1851 tarihi düşürülen son beyti şöyledir:¹⁵²

“Ebü'l – feth – i megazi Han Mehemmed Çeşmesi için
Getirdi hayr edip bak âb-ı sâfi Valide Sultan”

1267 / 1851

¹⁴⁸ Vakfiye, s.392.

¹⁴⁹ Tanışık, Çeşme I, s.260;Şentürk, “B.V.S”,s.112.

¹⁵⁰ Tanışık, Çeşme I,s.260.

¹⁵¹ Demirsar, “Çeşme”, s.226;Şentürk, “B.V.S”,s.112.

¹⁵² Şentürk, “B.V.S”,s.112.

4.1.11. Bereketzade Çeşmesi

Bugün, Galata kuledibi Meydanı'nda, Büyük Hendek Caddesi ile Fırçacı Sokağı'nın kesiştiği noktada, Galata kulesini çeviren sur duvarına bitişik bulunan çeşme, defterdar Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Çeşme, yapıldığı 1732 tarihinden itibaren birçok kereler onarım görmüştür. Üzerinde yer alan kitabelerden anlaşıldığına göre Bereketzade Çeşmesi'ni 1260 / 1844 tarihinde Bezm – i Âlem Valide Sultan haznedar Azmicemal'e tamir ettirmiştir.¹⁵³

4.2. Sebiller

4.2.1. Medine Bezm – i Âlem Sebili

Bezm – i Âlem Valide Sultan, Medine'de, Hz. Hamza Türbesine giden yol üzerinde satın aldığı küçük bir arsaya özellikle hacılar için on adet bakır maşrapası bulunan bir sebil yaptırmıştır. Ayrıca, Valide Sultan, sebilin yapımında büyük emeği olan Hüseyin Efendi'yi de seneliği beş yüz guruşa sebile sâki olarak görevlendirmiştir.¹⁵⁴

4.2.2. Medine Bezm – i Âlem Sebili

Bezm – i Âlem Valide Sultan Medine'de ilk yaptırdığı sebilin yakınında ve Şam kapısının dışında, Sebil Bahçesi diye bilinen bostan civarında, daha önce Vahhabi istilas sırasında tamamen yıkılmış olan bir sebilin yerine “tarz – ı nev üzre” 8x6,5 zira' büyüklüğünde yeni bir sebil yaptırmıştır. Bu sebilde bulunan on iki adet su taşıyla sebilcilik hizmeti görececek olanlara aylık ellişer kuruş maaş verileceği vakfiyede belirtilmiştir.¹⁵⁵ Sebilin Ziver Paşa'ya ait iki beyitlik kitabesinin tarih beyti şöyledir:¹⁵⁶

¹⁵³ Ayla Ödekan, “Bereketzade Çeşmesi”, **D.B.İ.A**, C.II, s.156.

¹⁵⁴ **Vakfiye**, s.205-206.

¹⁵⁵ **Aynı**, s.357-358.

¹⁵⁶ Şentürk, “B.VS.”, s.112.

“Eylesin huccac tarihim görüp Ziver du’a
Mader – i Abdülmecit Han yaptı zibende sebil”

1267 / 1851

4.2.3. Kerbela Bezm – i Âlem Sebili

Valide Sultan’ın Kerbela’daki Hz. Hüseyin Türbesi avlusunda çok güzel bir sebil yaptırmış olduğu, Ziver Paşa’ya ait olan on iki beyitlik tarih manzumesinin son beyitinden öğrenilmektedir.¹⁵⁷

“Zevce – i Mahmud Han Sultan-ı dinin maderi
Bezmailem nâm sultan etti bak icra sebil”

1263 /1847

Bunlardan başka Bezm – i Âlem Valide Sultan, Kabe-i Muazzama, Türbe – i Nebevi, İstanbul’daki Ebu Eyyub el – Ensari vakfı ile Yahya Efendi Türbesine de çeşitli hizmetler (Cüzhanlık, bevvablık, ferraşlık vb.) götürmüş ve değerli bağışlar da bulunmuştur.¹⁵⁸

Görüldüğü üzere Bezm – i Âlem Valide Sultan hayatının büyük bir bölümünü hayır işlerine adanmış, manevi kişiliği ile daha çok öne çıkmış büyük bir kadındır. O’nun manevi kişiliğini yansıtan güzel bir örneği de sık sık kullanmış olduğu mührüne kazıttırmış olduğu ifade de görmek mümkündür.

“Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl
Zuhurundan Bezm – i Âlem oldu vâsıl.”

¹⁵⁸ Vakfiye, s.88-91; Şentürk, “B.V.S”,s.112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEZM – İ ÂLEM VALİDE SULTAN VAKFİYELERİNDE BULUNAN AKARLAR

Bezm – i Âlem Valide Sultan yaptırmış ve ihya ettirmiş olduğu hayır eserlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla gelir getiren çok sayıda emlak ve nukud-u mevkufe bırakmıştır. Bunlardan Valide Sultan'ın büyük bir servete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Valide Sultan'ın kurmuş olduğu vakıfların bir kısmı ile bunların akarları, 1256-1267 /1840-1851 yılları arasında düzenlenen ve 14 vakfiyeyi içeren bir vakıfnamede belirtilmiştir. Barok-rokoko karışımı bir üslupta tezhiplenmiş aharlı kağıda güzel bir nesihle yazılmış vakfiye defteri 766 sayfadan ibaret olup, her sayfanın sonunda boş sayfalar mevcuttur. Boşlukların tamamı 330 sayfadır.¹⁵⁹

Bezm – i Âlem Valide Sultan'ın vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere, Valide Sultan kethüdasına vekalet ve nezaret, onların yakınlarındaki memurlara da mütevellilik vermiştir. Ayrıca vakfiyelerin hayrat ve akarat bakımından gidişinde çok dikkate değer bir sistem vardır. Birinci vakfiyeden başlayarak birçok hayrat ve akar sayılmış, elde edilen gelirlerle hayratların bakımının yapılması, artanın da vakfa katılması şart koşulmuştur. Ayrıca birinci vakfiyeden sonra düzenlenen, içinde sadece gelir kaynaklarına yer verilen diğer on üç vakfiye, tahsis işleri ve şartları bakımından ilk vakfiyeye atıfta bulunmaktadır. Görülüyor ki, Bezm – i Âlem Valide Sultan'ın vakfiyesinde bir birlik ve bütünlük söz konusudur.

Bezm – i Âlem Valide Sultan vakfiyelerinde yer alan on dört vakfiyenin tarihleri şu şekildedir:

1. 23 Rebiülevvel 1256 / 1840
2. 21 Cemaziyelevvel 1256 / 1840
3. 15 Rebiülahır 1257 / 1841
4. 17 Rebiülahır 1257 /1841
5. 19 Rebiülahır 1257 /1841

¹⁵⁹ Bezm – i Âlem Valide Sultan Vakfiyelerinin aslı ile bir sureti Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde özel bir kasada bulunmaktadır. Ayrıca vakfiyenin bir sureti de İstanbul'da İbrahim Hakkı Konyalı kütüphanesinde bulunmaktadır.

6. Gurre-i Cemaziyelevvel 1257 / 1841
7. Gurre-i Şevval 1257 / 1841
8. 15 Şaban 1258 / 1842
9. 21 Şaban 1258 / 1842
10. 29 Muharrem 1260 / 1844
11. 7 Rebiülahır 1261 / 1845
12. 1Şaban 1263 / 1847
13. 1Receb 1265 / 1850
14. Gurre-i Cemaziyelevvel 1267 / 1851

Yukarıda tarihleri verilen vakfiyelerdeki gelir kaynaklarını beş başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar:

1. Nakdi gelirler
2. Menziller ve dükkânlar
3. Tarla, bağ, bostan, arsa ve çayır
4. Zeytinlikler ve zeytin mengeneleri
5. Gelir getiren diğer mülkler

1. NAKDİ GELİRLER

Bezm – i Âlem Valide Sultan 150 bin guruş gibi büyük bir meblağı vakfetmiştir. Bununla akar alınıp kiraya verilmesi, gelirinin hayratlara kullanılmasını, artanın da vakfa katılmasını vakfiye de şart koşturmuşur.¹⁶⁰

2. MENZİLLER VE DÜKKÂNLAR

2.1. Menziller

¹⁶⁰ Vakfiye, s.14 -15.

İstanbul'da Salme Tomruk yakınındaki Kefevi mahallesinde bulunan bir menzil¹⁶¹ Yunus oğlu Salih Ağa adlı kişiden 900 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin iki tarafında zimmî Papa Ertin menzili, bir tarafında zimmî Bezoz toros menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte üç oda, bir sofa, altta bir kenif olan avlulu, meyve ağaçları da bulunan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 45 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶²

İstanbul'da, Gül camii mahallesinde Yokuş dibi adlı yerde bulunan terbian¹⁶³ 396 zira¹⁶⁴ arsalı bir menzil, Esseyid Hasan oğlu Tekneci Esseyid Ali Ağa ve eşi Mustafa kızı Şerife Zeynep Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Kuruyemişçi Ahmet Efendi mahzeni, Yemenici İbrahim ve Katib İzzet Efendi menzilleri, bir tarafında Bağdatlı oğlu kaptan Ahmet menzili, bir tarafında Esseyid Ali Ağa'nın mutasarrıf olduğu menzil, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane, altta bir mutfak olan, avlulu, meyve ağaçları da bulunan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 75 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶⁵

İstanbul'da, Çukur mahallesinde bulunan terbian 180 zira' arsalı bir menzil, Mustafa kızı Fatma Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında baş musavvit Lütfullah Efendi menzili, bir tarafında Pekmezci Veliyüddin Ağa menzili, bir tarafında kömürcü Halil Ağa menzil bahçesi, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa; ortada iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa; altta içte ve dışta iki oda, bir mutfak ve bir mahzen bulunan, küçük bir avluyu da içine alan bu üç katlı menzil, aylık 75 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶⁶

İstanbul'da, Yenibahçe yakınındaki Kapudan Sinan Paşa mahallesinde bulunan üç tarafı taş duvar ile çevrili terbian 397 zira' arsalı bir menzil, Yusuf oğlu Dellalbaşı

¹⁶¹ Menzil kelimesinin sözlük anlamı kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri veya geceyi geçirmek üzere konakladıkları bina ya da han olmasına karşılık vakfiyede bu kelime daha çok 'ikamet edilen konut, ev' anlamında kullanılmıştır.

¹⁶² **Vakfiye**, s.43.

¹⁶³ terbian: Bir arazinin eni ile boyunun çarpımı sonucunda elde edilen alan ölçümü.

¹⁶⁴ zira':Mimari bir uzunluk ölçüsü birimi.

¹⁶⁵ **Vakfiye**, s.45.

¹⁶⁶ **Aynı**, s.45 -46.

esbak-ı şerif Muhammed Efendi'den 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Ömer Ağa menzili, bir tarafında Halil Ağa menzili, bir tarafında Arif Efendi bahçesi, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa; altta iki oda, bir abdesthane, memşa, bir mutfak, bir kömürlük ve bir ahır bulunan, avlulu, su kuyusu ve meyve ağaçları da olan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 90 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶⁷

İstanbul'da, Ma'cuni yakınındaki Körük Mahmut mahallesinde bulunan bir menzil, Muhammed kızı Şerife Amine Hatun'dan 200 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında İsmail Besim Efendi'nin mirasçılarının menzili, bir tarafında yine mirasçılara ait olan bahçe ve Hatice Molla menzili, bir tarafında Tatar ağası Salih Ağa bahçesi, diğer tarafında da geniş yol ile bulunmaktadır. Üstte üç oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, ortada iki oda, altta bir mutfak ve kömürlük bulunan, meyve ağaçlarını ve kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶⁸

Galata'ya bağlı Tophane'de, Ekmekçi başı mahallesinde bulunan terbian 205 zira' arsalı bir menzil, Muhammed kızı Rukiye Hatun'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Kalafatçı Hüseyin Ağa menzili, bir tarafında Etmekçi başı mescidi, bir tarafında Dellal İbrahim Ağa menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte bir oda, bir sofa, abdesthane ve memşa; ortada iki oda, bir sofa, bir abdesthane, memşa; altta mutfak ile kenif bulunan ve meyve ağaçlarını da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁶⁹

Galata'ya bağlı Beşiktaş kasabasında, Dolmabahçe civarındaki Süleymaniye mahallesinde bulunan terbian 342 zira' arsalı bir menzil, İbrahim Ağa adlı kişiden 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Aziz Ağa, bir tarafında Osman Ağa, bir tarafında Mavnacı Hüseyin Ağa menzilleri, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ **Vakfiye**, s. 47.

¹⁶⁸ **Aym**, s.48.

¹⁶⁹ **Aym**, s.49.

¹⁷⁰ **Aym**, s.50.

Galata'ya bağlı İstinye nahiyesinin Çavuş başı mahallesinde bulunan terbian 253 zira' arsalı bir menzil, Esail oğlu zimmî taşçı Yuvan' dan 1800 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Yani menzili, bir tarafında zimmî Hiristo, zimmî Epostol menzilleri, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve bir memşa, altta bir oda, bir memşa ve iki ambar ile bir mutfak bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını da içine alan bir bahçeye ve iki sokak kapısına sahip olan bu menzil, aylık 90 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁷¹

İstinye nahiyesine bağlı Yeniköy adlı köyün Molla Çelebi mahallesinde bulunan terbian 540 zira' arsalı bir menzil, Musa oğlu Kayıkçı Musa'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Helvacı Hasan Ağa'nın oğlu Mustafa menzili ve bahçesi, bir tarafında Aişe Hatun menzili arsası, diğer tarafında da çıkmaz sokak bulunmaktadır. Üstte üç oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, altta bir oda, bir mutfak, bir memşa bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve iki su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 75 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁷²

Üsküdar'a bağlı Yürüs nahiyesine tâbi Anadoluhisarı'ndaki Sinan Efendi mahallesinde bulunan bir menzil, Halil oğlu kayıkçı Hasan Ağa ve eşi Halil kızı Hatice Hatun'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında hamamcı Eşref Efendi bahçesi, bir tarafında Küçük su camii imamının bahçesi, bir tarafında Kandıralı Kara Mustafa menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte üç oda, bir sofa, altta bir abdesthane ile memşa ve bir mutfak bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve bir su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, 60 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁷³

Yürüs nahiyesine bağlı Kanlıcak köyündeki Yeni Mahalle adlı yerde bulunan terbian 170 zira' arsalı bir menzil, Pazar kayığı reisi İsmail Ağa'nın kızı Amine Hatun'dan 900 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Rukiye Hatun'dan satın alınan menzil, bir tarafında geniş yol, diğer iki tarafında da Aişe Hatun'dan satın alınan menzil bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, altta ise bir mutfak bulunan, bir miktar avluya ve su kuyusunu sahip olan bu menzil, aylık 45

¹⁷¹ **Vakfiye**, s.51.

¹⁷² **Aynı**, s.52 -53.

¹⁷³ **Aynı**, s.53 -54.

akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁷⁴

Yürüs nahiyesine bağlı Kanlıcak köyündeki Yenimahalle adlı yerde bulunan terbian 525 zira' arsalı bir menzil, Muhammed Said kızı Aişe Hatun'dan 800 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında vakıf için satın alınan Amine Hatun menzili, bir tarafında Rukiye Hatun'dan satın alınan menzil, bir tarafında Deavi nazırı Necib Efendi'nin tasarrufunda olan bahçe, diğer tarafında da geniş yol ile çıkmaz sokak bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa; altta bir oda, bir sofa, bir abdesthane ve bir mutfak bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve iki su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 90 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁷⁵

Kanlıcak köyündeki Yenimahalle'de bulunan terbian 1500 zira' arsalı bir menzil, Pazar kayığı reisi İsmail Ağa kızı Rukiye'den 1800 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Amine Hatun'dan alınan menzil, bir tarafında Necib Efendi'nin tasarrufunda olan bahçe, bir tarafında Hacı Ahmet Ağa bahçesi ile Muhammed Ağa menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, altta bir sofa, bir memşa, bir mutfak ve bir kömürlük bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve iki su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 90 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁷⁶

Kanlıcak köyünde bulunan terbian 509 zira' arsalı bir menzil, Hacı Hüseyin oğlu şişeci Ebubekir Ağa'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Ümmügülsüm Hatun menzili, bir tarafında Ethem Efendi menzili, bir tarafında Danişmend Emin Efendi menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, altta bir mutfak bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve bir su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 75 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁷⁷

Yürüs nahiyesine bağlı İncir köyünde bulunan terbian 740 zira' arsalı bir menzil, Mustafa oğlu Kayıkcı İsmail'den 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında

¹⁷⁴ **Vakfiye**, s.54 -55.

¹⁷⁵ **Aym**, s.55-56.

¹⁷⁶ **Aym**, s.57.

¹⁷⁷ **Aym**, s.58.

Abdülkadir Ağa menzili ile bahçesi, diğer üç tarafında da yol bulunmaktadır. Üstte iki oda ve bir sofa, altta bir abdesthane ve bir memşa olan, avlulu, meyve ağaçları da bulunan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.¹⁷⁸

Yine İncir köyünde bulunan terbian 780 zira' arsalı bir menzil, Muhammed oğlu balıkçı Esseyid İbrahim Ethem'den 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hattat Hacı Sadık Efendi bahçesi, bir tarafında İsmail Ağa mirasçılarının bahçesi, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, altta bir mutfak bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve bir su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.¹⁷⁹

Yine İncir köyünde bulunan terbian 450 zira' arsalı bir menzil, İbrahim kızı Ümmügülsüm Hatun'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında kayıkçı İsmail Ağa, bir tarafında geniş yol, diğer iki tarafında da Deli Muhammed menzili ve arsası bulunmaktadır. İki oda, bir sofa, bir abdesthane ile bir memşa bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve bir su kuyusunu da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, aylık 60 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.¹⁸⁰

İstanbul'da, Zincirlikuyu yakınındaki Atik Ali Paşa mahallesinde bulunan terbian 573 zira' arsalı bir menzil, 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında mahalle camisi, bir tarafında bostan, bir tarafında Hacı Reşid Efendi menzili, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Üstte üç oda, bir sofa ve iki abdesthane ile memşa; altta üç oda, bir sofa, iki abdesthane, bir memşa, bir kargir mutfak ve bir mahzen bulunan, avlulu, meyve ağaçları da olan bir bahçeye sahip olan bu menzil, günlük 3 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.¹⁸¹

Üsküdar'a bağlı Beyinkoz kasabesinde bulunan Kavakdere mahallesinde bulunan terbian 2700 zira' arsalı bir menzil, İsmail oğlu Halil Ağa ve eşi İbrahim kızı Fatma Zehra Hatun'dan 2500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Elmascı

¹⁷⁸ Vakfiye, s.59.

¹⁷⁹ Aynı, s.59 – 60.

¹⁸⁰ Aynı, s.60 – 61.

¹⁸¹ Aynı, s.130 – 131.

oğlu Agob menzili, bir tarafın da Arnabud Mustafa menzili, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte dört oda, bir sofa, bir abdesthane ve bir memşa, altta bir mutfak ve bir ahır bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını da içine alan bir bahçeye sahip olan bu menzil, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁸²

Üsküdar'a bağlı Beyinkoz kasabasındaki Salacak mahallesinde bulunan bir menzil, Hacı İslamdar kızı Aişe Hatun'dan 1800 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Ataullah Efendi'nin kızkardeşi Sıdıka Hanımın menzili, bir tarafında Ekmekçi başı Hacı İbrahim Ağa menzili, bir tarafın da Cabi Emin Efendi menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, iki sofa, bir abdesthane ve memşa; ortada bir oda, bir sofa, bir hamam ve bir memşa; altta da bir mutfak ve bir ahır bulunan, avlulu, meyve ağaçlarını ve bir su kuyusunu içine alan bir bahçeye de sahip olan bu menzil, günlük 3 akçe icare - i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁸³

Üsküdar'da, Dağlar mahallesinde bulunan terbian 210,5 zira' arsalı bir menzil, Halil kızı Azime Hatun'dan 600 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Habibe Hatun menzili, bir tarafında Dökmeci Hüseyin Ağa menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte ve altta üç oda, bir sofa, bir abdesthane, bir memşa ve bir mutfak bulunan, bir ahır ile bir su kuyusuna da sahip olan bu menzil, günlük bir akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁸⁴

Üsküdar'a bağlı Anadoluhisarı'ndaki Büyük cami mahallesinde bulunan terbian 756 zira' arsalı bir menzil, Ali oğlu Hacı Ahmet Efendi'den 1650 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hoca Muhammed Efendi vakfından bahçe, bir tarafında keresteci Osman Ağa'nın eşi Hatice Hanım'ın menzili, bir tarafında Amine Hatun menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte iki oda, bir sofa, bir abdesthane ve memşa, altta iki oda, bir abdesthane, bir memşa, bir mutfak, bir kiler ve ahır bulunan, avlulu, meyve ağaçları da olan bir bahçeye sahip olan bu menzil, günlük 3 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁸⁵

Galata'ya bağlı Kasımpaşa kasabasının Tatavla köyündeki Ayadimitri mahallesinde bulunan, terbian 327 zira' arsalı bir menzil, Ereğli Nasraniyye kızı

¹⁸² **Vakfiye**, s.146 – 147.

¹⁸³ **Aym**, s.147-148.

¹⁸⁴ **Aym**, s.149.

¹⁸⁵ **Aym**, s.150-151.

Maryure'den 2000 guruşa satın almıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Oymacı Mihal menzili, bir tarafında zimmî Sarı Masule menzili, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üstte dört oda, bir sofa, bir memşa ve bir kiler, altta iki oda, bir memşa, bir kiler, bir mutfak ve iki mağaza bulunan, mermer döşeli bir avluya sahip olan bu menzil, günlük 24 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁸⁶

İstanbul'da, Sarı gez yakınındaki Çıkırıkçı Kemaleddin mahallesinde bulunan bir menzil satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında mektep hocası Ahmet Efendi menzili, bir tarafında feraizi Halil Efendi menzili, bir tarafında diğer menzil, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 2 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁸⁷

İstanbul'da, Molla Gürani yakınındaki Nuri dede mahallesinde bulunan terbian 700 zira' arsalı bir menzil, Osman oğlu Muhammed Reşid Ağa'dan 2400 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Muhammed Arif Efendi menzili, bir tarafında Ebubekir Efendi'nin mirasçısının menzili, bir tarafında vakıf arsası, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁸⁸

İstanbul'da, Kirazlı mescit yakınındaki Molla Hüsrev mahallesinde bulunan terbian 624 zira' arsalı bir menzil, Esseyid Abdulkadir oğlu Esseyid Elhac Abdülvahab Efendi'den 3600 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında atçeken ağası menzili, bir tarafında Cerrah Salih Efendi menzili bahçesi, diğer iki tarafında da yol bulunmaktadır. Bu menzil ve arsası günlük 6 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁸⁹

Galata'ya bağlı Nefs-i İstinye nahiyesinin Çavuşbaşı mahallesinde bulunan terbian 600 zira' arsalı bir menzil, zimmî Paskal oğlu Nikola ve eşi Yorgi Nasraniyye kızı Angilika'dan 1750 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hafız Paşa menzili ve bahçesi, bir tarafında çalgıcı zimmî Tanaş menzili, bir tarafında zimmi Andıryas bahçesi ile Kanil oğlu İstevri menzili, diğer tarafında da geniş yol

¹⁸⁶ **Vakfiye**, s.153-154.

¹⁸⁷ **Aym**, s.186.

¹⁸⁸ **Aym**, s.186 – 187.

¹⁸⁹ **Aym**, s.187 – 188.

bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası günlük 3,5 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁹⁰

Yürüs nahiyesine bağlı Beğkoz kasabasının Çeşme mahallesinde bulunan terbian 910 zira' arsalı bir menzil, İbrahim kızı Fatma Zehra Hanım'dan 2000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Kuşçubaşı İsmail Ağa kayıkhanesi, bir tarafında arsa, bir tarafında deniz kenarı, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilata ve altı adet kayığı içine alan bir kayıkhaneye sahip olan bu menzil ve arsası, günlük 12 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁹¹

Yürüs nahiyesine bağlı Beğkoz kasabasının Çeşme mahallesinde bulunan bir menzil satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Kuşçubaşı İsmail Ağa bahçesi, bir tarafında Fatma Zehra Hanım'dan satın alınan menzil, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 12 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁹²

İstinye nahiyesinin Yeniköy adlı köyündeki Ayanikola mahallesinde bulunan terbian 310 zira' arsalı bir menzil, zimmî Tanoş oğlu Todari ve eşi Tanaş Nasraniyye kızı Diyalimni'den 1250 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Acıkatan menzili, bir tarafında zimmî Andun menzili, bir tarafında zimmî sarraf Misak bahçesi, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2,5 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁹³

İstanbul'da, Molla Zeyrek yakınındaki Yahya Güzel mahallesinde bulunan terbian 200 zira' arsalı bir menzil, Esseyid Muhammed Sadık oğlu Esseyid Hasan Ağa ve eşi İsmail kızı Şerife Rukiye Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Ali Molla menzili, bir tarafında Hüseyin Ağa menzii, bir tarafında çıkmaz sokak, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Bu menzil ve arsası, günlük 3 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.¹⁹⁴

Anadoluhisarı'ndaki, Muhaşşi Sinan Efendi mahallesinde bulunan terbian 290

¹⁹⁰ **Vakfiye**, s.188 – 189.

¹⁹¹ **Aym**, s.190.

¹⁹² **Aym**, s.190 – 191.

¹⁹³ **Aym**, s.191 – 192.

¹⁹⁴ **Aym**, s.191 – 192.

zira' arsalı bir menzil, Mustafa oğlu Musa Ağa ve eşi Muhammed kızı Züleyha Hatun'dan 1250 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Attar Muhammed Ağa menzili, bir tarafında yol, diğer iki tarafında da İbiş Ağa ve Muhammed Ağa mirasçılarının menzilleri bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2,5 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁹⁵

Üsküdar'da, Atik Valide Sultan mahallesinde bulunan bir menzil, Muhammed oğlu Osman Ağa ve eşi Abdullah kızı Hediyetullah Hatun'dan 2000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hatice Hatun menzili, bir tarafında Osman Ağa menzili, bir tarafında Ahmet Ağa bahçesi, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil, günlük 4 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁹⁶

İstanbul'da, İskender Paşa mahallesinde bulunan terbian 240 zira' arsalı bir menzil, Ali kızı Zeynep Hatun'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Adile Hanım menzili, bir tarafında Hacı Halil Ağa menzili, bir tarafında dökmece Ebubekir Ağa menzili, diğer tarafında da geniş yol ile çıkmaz sokak bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil, günlük 2 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁹⁷

İstanbul'da, İskender Paşa mahallesinde bulunan bir menzil, Muhammed kızı Adile Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Osman Efendi menzili, bir tarafında Zeynep Hatun menzili, bir tarafında Ebubekir Ağa menzili, diğer tarafında da çıkmaz sokak bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil, günlük 3 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁹⁸

İstanbul'da, Sarı gez yakınındaki Çıkrıkçı Kemaleddin Efendi mahallesinde bulunan bir menzil, Ahmet kızı Amine Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin etrafında Edhem Efendi menzili ve bahçesi ile Muhammed Efendi menzili bulunmaktadır. Bu menzil, günlük 3 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir. ¹⁹⁹

¹⁹⁵ **Vakfiye**, s.193.

¹⁹⁶ **Aym**, s.194.

¹⁹⁷ **Aym**, s.194 – 195.

¹⁹⁸ **Aym**, s.195 – 196.

¹⁹⁹ **Aym**, s.196.

Galata'ya bağlı Fındıklı kasabasının Hacı Rahmi mahallesinde bulunan bir menzil, Abdullah oğlu Hacı Mustafa Ağa'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hacı şaban menzili, bir tarafında Molla Hanım menzili, bir tarafında Aişe Hatun arsası, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 2 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁰

Yrs nahiyesine bağlı Boğaziçinde, Anadolu kavağı köyünde bulunan bir menzil satın alınmıştır.²⁰¹

Galata'ya bağlı Fındıklı kasabasının Selime Hatun mahallesinde bulunan terbian 526 zira' arsalı bir menzil, Salih oğlu Muhammet İzzet Ağa'dan 2500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında doğramacı Hacı Muhammed Ağa'nın menzili, diğer üç tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 5 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰² Bu menzilin bitişiğinde bulunan terbian 345 zira' arsalı diğer bir menzilde, Doğramacı Hacı Muhammed Ağa'dan 2000 guruşa satın alınmıştır. Müştemilatı ve bir dükkânı içine alan bu menzil, günlük 4 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰³

İstanbul'da, Mahsud Paşa mahallesinde bulunan terbian 242 zira' arsalı bir menzil, İsmail Ağa oğlu Ahmet'ten 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hacı Mustafa Ağa arsası, bir tarafında Muhammed Emin Ağa arsası, bir tarafında Pembe Hanım menzili, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2 akçe icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁴

İstanbul'da, Elvanzade mahallesinde bulunan terbian 490 zira' arsalı bir menzil, Mustafa oğlu Mustafa Efendi'den 2500 guruşa satın alınmıştır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 5 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁵

skdar'da, Toygar Hamza mahallesinde bulunan terbian 1650 zira' arsalı bir menzil, İbrahim kızı Saliha Hanım'dan 2000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir

²⁰⁰ **Vakfiye**, s.197.

²⁰¹ **Aym**, s.224 – 225.

²⁰² **Aym**, s.231 – 232.

²⁰³ **Aym**, s.232.

²⁰⁴ **Aym**, s.233.

²⁰⁵ **Aym**, s.233 -234.

tarafında Molla Mustafa menzili, bir tarafında Hacı Ahmet Efendi'nin mirasçısına ait olan menzil, bir tarafında Rami Efendi menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm ekleri içine alan bu menzil ve arsası, günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁶

İstanbul'da, Elvanzade mahallesinde bulunan Elvanzade vakfına senelik 60 para ile mukataalı terbian 183 zira' arsalı bir menzil, Osman oğlu Muhammed Nuri Ağa ve eşi Abdullah kızı Hamide Hanım'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Hasan Ağa menzili, bir tarafında Sadık Ağa menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Bu menzil ve arsası, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁷

İstanbul'da, Sultan Ahmet Cami yakınındaki Güngörmez mahallesinde bulunan terbian 160 zira' arsa üzerine inşa edilen bir menzil, Muhammed oğlu Esseyid Hüseyin Ağa ile eşi Muhammed Salih kızı Saliha Hatun'dan ve kayınvalidesi Ametullah Hatun'dan 1550 guruşa satın alınmıştır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁸

İstanbul'da, Aksaray yakınındaki Sufiler mahallesinde bulunan 6000 zira' arsalı büyük bir menzil, Dergah-ı Âli baş kapıcısı Abbas oğlu Mustafa Bey ve eşi Halil kızı Ümmügülsüm'den 4800 guruşa satın alınmıştır. Bu büyük menzilin bir tarafında Bandırmalı Hacı Muhammed mirasçısının menzili, bir tarafında Bozacı sokağı, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Üzerinde büyük bir köşk, havuz, tüm müştemilat binaları ile bahçeler bulunan bu arsa ve menzil, günlük 6 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁰⁹

Galata'ya bağlı İstinye nahiyesinin Yeniköy'ündeki Penaiyye mahallesinde bulunan terbian 110 zira' arsalı bir menzil, Hiristo Nasraniyye kızı Mariya'dan 750 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Nikola menzili, bir tarafında zimmî Peretumus bahçesi, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 1,5 akçe icare - i müecceleye kiraya

²⁰⁶ **Vakfiye**, s.234-235.

²⁰⁷ **Aynı**, s.235-236.

²⁰⁸ **Aynı**, s.238.

²⁰⁹ **Aynı**, s.239-240.

verilmiştir.²¹⁰

Üsküdar'da, Gerede mahallesinde bulunan terbian 330 zira' arsalı bir menzil, Abdullah kızı Fatma'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında şekerci Hüseyin Ağa menzili, bir tarafında merhum Gülfem Hatun vakfına ait menzil, bir tarafında katib Hamdullah Efendi menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹¹

Galata'da, Eğrikapı içindeki Sultan Bayezid mahallesinde bulunan terbian 463 zira' 22 parmak arsalı bir menzil, zimmî Üseb oğlu Nikola'dan 500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Pembeci Nikola'nın mutfağı ve bahçesi, bir tarafında Yenişehirli kızı ve Yetürice Nasraniyye'nin kargir menzili, diğer iki tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzilin terbian 247 zira' ölçüsündeki yeri merhum Elhac A'ma vakfındandır. Geri kalan 216 zira' 22 parmak ölçüsündeki yeri, günlük 1 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹²

Anadoluhisarı'ndaki Muhaşşi Sinan Efendi mahallesinde bulunan terbian 770 zira' arsalı bir menzil, Ahmet oğlu Esseyid Muhammed Emin Efendi'den 2000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında büyük su haznesi, bir tarafında Pekmezci Ağa menzili, diğer iki tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹³

İstinye nahiyesindeki Çavuşbaşı mahallesinde bulunan bir menzil ve şerbethane Bediros Nasraniyye kızı Tuhfe'den 1700 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî Sürüpe menzili, bir tarafında geniş yol, diğer iki tarafında da zimmî Zutiri menzili ve bahçesi bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil ve altındaki şerbethane, günlük 3,5 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹⁴

İstinye nahiyesinin Yeniköy adlı köyündeki Ayanikola mahallesinde bulunan terbian 436 zira' arsalı bir menzil, zimmî Vasil oğlu Yemandi ve Penayot Nasraniyye

²¹⁰ **Vakfiye**, s.240-241.

²¹¹ **Aym**, s.241-242.

²¹² **Aym**, s.242-244.

²¹³ **Aym**, s.244.

²¹⁴ **Aym**, s.244 -245.

kızı Saltanibe'den 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında zimmî fiçıcı Mito menzili, bir tarafında zimmî Kürkçü Komyanus bahçesi, bir tarafında zimmî berber Nikoli menzili, diğer tarafında da geniş yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹⁵

Yeniköy'deki, Molla Çelebi mahallesinde bulunan terbian 4450 zira' arsalı bir menzil, Muhammed Salih kızı Hatice Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Tevhide Hatun menzili, bir tarafında camcı Yakub'un mirasçılarının bahçesi, bir tarafında İmam Ali Efendi menzili, diğer tarafında da geniş yol ile çıkmaz sokak bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹⁶

İstanbul'da, Macuni Kasım mahallesinde bulunan terbian 973 zira' arsalı bir menzil, İbrahim oğlu Kavas Ali Ağa ve eşi Abdullah kızı Hanife Hatun'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Habib Bey konağının bahçesi, bir tarafında geniş yol, diğer iki tarafında da Divan-ı Hûmayun çavuşlarından İbrahim Ağa'nın menzili bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹⁷

Üsküdar'da, Debbağlar mahallesinde bulunan terbian 600 zira' arsalı bir menzil, Ömer oğlu Hacı Hasan Ağa ve annesi Amine Hatun'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında canbaşbeşe, bir tarafında Muhammed Ağa, bir tarafında İbrahim Ağa menzilleri, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²¹⁸

İstanbul'da, Hoca Paşa yakınındaki Habyar mahallesinde bulunan 280 zira' arsalı bir menzil, Abdullah kızı Nefise Hatun'dan 2500 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Mohsin oğlu Hani duvarı, bir tarafında Mustafa Vehbi Efendi'nin mirasçılarının menzili, diğer iki tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı ve iki adet dükkânı içine alan bu menzil, günlük 5 akçe icare -i müecceleye verilmiştir.²¹⁹

²¹⁵ **Vakfiye**, s.245- 246.

²¹⁶ **Aym**, s.246 -247.

²¹⁷ **Aym**, s.248 -249.

²¹⁸ **Aym**, s.247-248.

²¹⁹ **Aym**, s.249.

Galata'ya bağlı Beşiktaş kasabasının Kuruçeşme köyünde bulunan bir menzil, Yorgi Nasraniyye kızı Maryure'den 1000 guruş'a satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında bakkal dükkânı, bir tarafında şabcı bahçesi, bir tarafında çıkmaz sokak, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı ve bir dükkânı içine alan bu menzil ve arsası, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²⁰

Üsküdar'a bağlı Büyük bakkallar köyünde bulunan bir menzil, Dimitri oğlu Yorgi'den 2000 guruş'a satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Fotaks, bir tarafında Dimitri, bir tarafında Anesti ve Apostol menzilleri, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²¹

İstanbul'da, Koska yakınındaki Kızıltaş mahallesinde bulunan bir menzil, Abdullah kızı Sera-yı Dürsera Hanım'dan 7000 guruş'a satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Aişe Hatun, bir tarafında Şerife Hatun, bir tarafında Halil adlı kişinin menzilleri, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Bu menzil, günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²²

İstanbul'da, Süleymaniye Cami mahallesinde bulunan büyük bir menzil, Muhammed Fuat Efendi ve Hatice Hanım'dan 15.000 guruş'a satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Süleymaniye cami vakfından Said Muhib Efendi'nin tasarrufunda olan bahçe, bir tarafında Akif Efendi'nin tasarrufunda olan gümrükçü Osman Paşa vakfından konak, bir tarafında çıkmaz sokak, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Bu büyük menzil, günlük 12 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²³

İstanbul'da, Esib Meydanı yakınındaki Feyroz Ağa mahallesinde bulunan bir menzil, Esseyid Mustafa Saib Efendi'den 6000 guruş'a satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında merhume haznedar Cevri Usta mektebi, diğer üç tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 6 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²⁴

²²⁰ **Vakfiye**, s.252.

²²¹ **Aym**, s.269.

²²² **Aym**, s.304.

²²³ **Aym**, s.304-305.

²²⁴ **Aym**, s.306.

Soyulu köylerinden Bergos köyünde bulunan bir menzil ile altındaki iki dükkân zimmî Hurimiz oğlu Mitro' dan 6000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Karakaş oğlu Kostandi menzili, bir tarafında Valvar oğlu Tanaş menzili, bir tarafında zimmî Yanko avlusu, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müstemilatı içine alan bu menzil ile iki dükkân, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²⁵

Rumeli'de, Varna kazasına bağlı Eğri dere köyü civarındaki Dükkan Taşlığı adlı yerde bulunan 2500zira'ölçüsündeki bir çiftlik arazisi Ahmet oğlu Osman Ağa'dan satın alınmıştır. Birçok haneyi, samanlığı, avluyu, taş ocağını ve müstemilatı içine alan bu çiftlik arazisi, senelik 215 guruş icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²⁶

İstanbul'da, Silivri kapı dışındaki Şeyh Nizameddin türbesi civarında bulunan Ciman oğlu çiftliği olarak bilinen çiftlik, eski Dar-üs-saade ağası merhum Beşir Ağa vakfına senelik 80 guruş mukataa ile Valide Sultan vakfına katılmıştır.²²⁷

Makrihure adlı köyde bulunan ve Katib Efendi çiftliği olarak bilinen çiftlik arazisi, Sultan Bayezid vakfına senelik 258 guruş mukataa ile Valide Sultan vakfına katılmıştır. Bu çiftlikte bir han, bir kahve, bir kasap, bir ekmekçi fırını, çok sayıda nalbant dükkânı ile tarım alanı bulunmaktadır.²²⁸

Üsküdar'a bağlı Yürüs nahiyesinin Yalı köyünde bulunan bir sahilhane, Vize muhassılı Akif Paşa'dan 32.000 guruşa satın alınmıştır. Bu sahilhanenin bir tarafında sahilhane, bir tarafında deniz kenarı, iki tarafında da yol bulunmaktadır. On parça kayığı içine alacak bir limana, iç ve dış tarafında bulunan birçok odaya, bahçıvan odalarına, su kuyularına ve meyve bahçelerine sahip olan bu sahilhane, günlük 50 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²²⁹

Yine Yalı köyünde bulunan bir sahilhane satın alınmıştır. Bu sahilhanenin bir tarafında Sarım Paşazade Muhammed Asım Bey sahilhanesi, bir tarafında Gazi Yunus mezarlığı, bir tarafında sahilhane, diğer tarafında da sahil bulunmaktadır. İçte ve dışta birçok odaya ve eklere, bahçıvan odalarına, meyve bahçelerine sahip olan bu

²²⁵ Vakfiye, s.309.

²²⁶ Aym, s.310.

²²⁷ Aym, s.313.

²²⁸ Aym, s.315-316.

²²⁹ Aym, s.345-346.

sahilhane günlük 50 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²³⁰

Karesi sancağına bağlı Edremid kasabasında bulunan büyük bir menzil, Kigork kızı Lavice'den 38000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Meşat bayırı, bir tarafında Pazar meydanı, iki tarafında da yol bulunmaktadır. Bu menzilde, üstte sekiz oda, iki sofa, bir kenif ile mutfak; altta bir oda, üç mahzen, bir ahır, alet edevatın konulduğu bir depo ile zahire ambarı bulunmaktadır.²³¹

İstanbul'da, Dizdariyye mahallesinde bulunan bir menzil 2000 guruşa satın alınmıştır. Bu menzilin bir tarafında Dizdariyye Cami, bir tarafında Ahmet Ağa menzili, diğer iki tarafında da yol bulunmaktadır. Tüm müştemilatı içine alan bu menzil, günlük 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²³²

Edremid kazasına bağlı Büyük Havran köyünde bulunan bir han satın alınmıştır. Bu hanın bir tarafında Hatib oğlu Ahmet'in kereste mağazası, Battal oğlu Eyüp menzili, bir tarafında zimmî Nikola menzili, bir tarafında Hacı Halil'in değirmen yolu, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Bu handa, üstte on yedi oda ile dört mutfak; altta dokuz mağaza, büyük bir ahır ve büyük bir saman mağazası bulunmaktadır.²³³

İstanbul'da, Dizdariyye mahallesinde bulunan bir menzil, Esseyid Hüseyin oğlu Esseyid Kemal Efendi'den 3500 guruşa satın alınmıştır. Üstte ve altta bulunan birçok odayı ve ekleri içine alan, arsası Dizdarzade Muhammed Efendi mescidi vakfına senelik 250 akçe mukaatalı bu menzil, günlük 3 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²³⁴

Galata'ya bağlı Beşiktaş kasabasında bulunan, Serance Bey yokuşu başındaki merhum kaptan-ı derya Kılınç Ali Paşa'nın sarayı vakfına senelik 60 guruş mukaata ile Bezm-i Alem'in vakfına katılan terbian 24243 zira' arsa üzerindeki 10 tane menzil. Bu menziller içinden büyük menzil dışındaki diğer dokuz menzil, aylık 30 guruşa kiraya verilmiştir.²³⁵

²³⁰ **Vakfiye**, s.346-347.

²³¹ **Aym**, s.348-349.

²³² **Aym**, s.349.

²³³ **Aym**, s.369-370.

²³⁴ **Aym**, s.374.

²³⁵ **Aym**, s.375-376-377.

İstanbul'da, II. Mahmut türbesi arkasında bulunan terbian 24243 zira' arsa üzerinde yapılan, üstte ve altta olmak üzere birçok odaya, bir kütüphaneye ve müştemilata sahip olan kargir bir mektep binası vakfedilmiştir.²³⁶

Kocaeli sancağının Yürüs nahiyesine bağlı Paşa köyünde bulunan 231 menazil, 23 dükkân, 51 adet samanlık, bir fırın ve Sultan Mahmut vakfından bir adet su değirmeni vakfedilmiştir.²³⁷

2.2. Dükkânlar

Galata'ya bağlı Arnabud köyünde bulunan terbian 120 zira' arsa üzerine yapılmış bir ispençiyar dükkânı satın alınmıştır. Bu dükkânın bir tarafında İsvaıçe Nasraniyye menzili ve şerbethanesi, bir tarafında iskele yolu, bir tarafında sahil, diğer tarafında da yol bulunmaktadır.²³⁸

Havas-ı Refia kazasına bağlı Silivri kasabasında, Kapanunı olarak anılan yerde bulunan bir dükkân, zimmî İstati oğlu boyacı Yorgi'den 2250 guruşa satın alınmıştır. Bu dükkânın bir tarafında Yahudi Mişiko, bir tarafında Yahudi Hayim dükkânları bir tarafında Kazkapan avlusu, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Bu dükkân, senelik 20 guruş icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²³⁹

Silivri kasabasında bulunan, aslında kereste dükkânı iken mumhane ve fırın olarak kullanılan yerler, zimmî Dimitri oğulları Dimo ve Aneştas'dan 10000 guruşa satın alınmıştır. Fırın, senelik 10 guruş icare-i müecceleye, mumhane de senelik 20 guruş icare – i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁴⁰

Silistre sancağına bağlı Varna'daki eski kahve dükkânı karşısında bulunan terbian 114 zira' arsalı, “yazlık kahve” olarak bilinen bir bina satın alınıp vakfedilmiştir.²⁴¹

²³⁶ Vakfiye, s.376-377.

²³⁷ Aym, s.138-144.

²³⁸ Aym, s.173.

²³⁹ Aym, s.250.

²⁴⁰ Aym, s.251-252.

²⁴¹ Aym, s.268.

Yine Varna dış surunda bulunan terbian 375 zira' arsa üzerine Bezm - i Alem tarafından gümrük binaları yaptırılarak vakfedilmiştir.²⁴²

Üsküdar'a bağlı Büyük Bakkallar köyünde bulunan bir bakkal dükkânı ile bir ekmekçi fırını zimmî Kostandiye Nasraniyye kızı Elenko'dan 7500 guruşa satın alınmıştır. Bu dükkânların üç tarafında zimmî Yorgi menzili ve bahçesi, diğer tarafında da yol bulunmaktadır. Birbirine bitişik olan bu iki dükkân, günlük 4 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁴³

İstanbul'da, Yenibahçe çayırı bitişigindeki arazide bulunan kargir bir hamam ve dokuz adet dükkân satın alınıp, hastaneye akar olarak vakfedilmiştir.²⁴⁴

Galata'ya bağlı Arnabud köyünde bulunan bir attar, iki balıkçı ve bir enfiyeci dükkânı ile bir miktar arsa, Mahmut Ağa ile Yako ve Mişo Yahudilerden satın alınmıştır. Yan yana bulunan bu dört dükkân, toplam 6 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁴⁵

3. TARLA, ARSA, ÇAYIR, BAĞ VE BOSTAN

Galata'ya bağlı Beşiktaş kasabasında bulunan ve Süleyman sarayı olarak bilinen saray arsasından terbian 480 zira' ölçüsünde bir arsa satın alınmıştır.²⁴⁶

Yürüs nahiyesine bağlı Boğaziçi'ndeki Büyük göksü denilen yerde bulunan, etrafı defterdar bahçesi, büyük dere, küçük armutlu bahçesinin duvarı ve köprü ile çevrili bir miktar arazi vakfedilmiştir.²⁴⁷

Yürüs nahiyesine bağlı Boğaziçi'nde bulunan 60 dönümlük çayır. Bu çayır, bir taraftan Büyük dere, bir taraftan bakkal dükkânı, diğer iki taraftan da Kavacık adlı yerden geçen yol ile sınırlıdır.²⁴⁸

Büyük dere yakınında bulunan ve baruthane çayırı olarak bilinen 20 dönümlük

²⁴² Vakfiye, s.269.

²⁴³ Aym, s.270-271.

²⁴⁴ Aym, s.289.

²⁴⁵ Aym, s.306-307.

²⁴⁶ Aym, s.14.

²⁴⁷ Aym, s.37.

²⁴⁸ Aym, s.38.

çayır. Bu çayır, bir taraftan mescit, bir taraftan Büyük dere, bir taraftan tahtrevancı çeşmesi ile sınırlıdır.²⁴⁹

Boğaziçi'nde, Beşiktaş kasabası ile İncirli köyü arasındaki Sultaniye adındaki mesire yerinde bulunan 50 dönümlük çayır. Bu çayır, bir taraftan bahçe, bir taraftan deniz kenarı, diğer iki taraftan da dağ ile sınırlıdır.²⁵⁰

Kocaeli sancağının Yürüs nahiyesine bağlı Revancık diğer adıyla İrve köyü sınırları içinde bulunan 24 parça tarla, dört mera, bir yanaşma odası, iki ahır ve ahşap bir ambar satın alınıp vakfedilmiştir. Ayrıca yine bu köy sınırları içindeki Beğlik mandıra adlı mandırada bulunan, 100 baş hayvan (45 sağmal manda, 2 manda boğası, 8 manda öküzü, 27 karasığır ineği, 2 karasığır boğası, 8 karasığır tanesi, 8 karasığır boğası ve bir at), bir kazan ile bir adet demir saç ayağı da vakfa katılmıştır.²⁵¹

Boğaziçi'nde, Kanlıcak ile İncir köyleri arasındaki Çubuklu adlı yerdeki merhume Hacı Verdinaz kadın vakfı müstagallatından yalı bahçesi ve orta bahçe, Kanlıcak mukataası arazisinden Arabacı bahçesi olarak bilinen üç parça bostan, Sultan Mustafa vakfı müstagallatından bir dükkân, bir kayıkhaneye, kireç ocakları, çömlekçi fırını, kahve ocağı arsası, çayır ve fundalık vakfedilmiştir.²⁵²

Kocaeli sancağının Yürüs nahiyesine bağlı Paşa köyünün batı tarafındaki Kızıl Hasan köprüsünden komşu köy olan Ayvalı köyüne giden yolu da kapsayan sınırlar içindeki bir parça tarla, 24 parça arsa, 262 parça üzüm bağı ve harman yeri arsaları satın alınıp vakfedilmiştir.²⁵³

Akdeniz'deki İstanköy adasındaki İstavzir kapısı denilen yerde bulunan arazi, Debbağhane mahallesinde oturan Süleyman oğlu Mührüzade Ahmet Ağa ve kardeşi Hüseyin Ağa'dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Bu arazi üzerinde bir köşk, bir su kuyusu ve tahminen 600 adet limon ağacını içine alan bir limon bahçesi bulunmaktadır. Bu arazi, günlük 15 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.²⁵⁴

²⁴⁹ **Aym**, s.38.

²⁵⁰ **Aym**, s.39.

²⁵¹ **Aym**, s.68-82.

²⁵² **Aym**, s.119-128.

²⁵³ **Aym**, s.138-144.

²⁵⁴ **Aym**, s.149.

Boğaziçi'ne bağlı Arnabud köyünde Sarraf burnu olarak bilinen yerde bulunan terbian 996 zira' ölçüsündeki yanmış bir sahilhane arsası, Andun oğlu Cerrah Mati ve kız kardeşi Saltana'dan 3600 guruşa satın alınmıştır. Bir taraftan deniz kenarı, bir taraftan Ayayani kilisesi ve patrikhanesi, bir taraftan zimmî Bağdesar bahçesi, diğer taraftan da yol ile sınırlı bu arsa, günlük 6 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁵⁵

Yürüs nahiyesine bağlı Beğkoz kasabası civarında bulunan Hünkâr iskelesi çayırından, Tokat bahçesi ve Hasan Bey bahçesi sınırına kadar olan alan içindeki tarla, bahçe, çayır, çalılık ve mera satın alınmıştır.²⁵⁶

Yürüs nahiyesine bağlı Arnabud köyünün ortasındaki Gür dereden, Ürümce köyüne giden yola kadar olan alan içinde bulunan tarla, bahçe, mera, üzüm bağları, menazil, samanlık ve ahır arsaları vakfedilmiştir.²⁵⁷

Yürüs nahiyesine bağlı Anadoluhisarı olarak bilinen şehir Yenice kalesinin köy tarafındaki İzzi Efendizade Muhammed Said Efendi sahilhanesinin önündeki Yenice kalesinin burcundan başlayıp, Kandıralı Ahmet kayıkhanesinde son bulan arazi. Ayrıca bu arazinin yanında bulunan, bir taraftan Cinkan iskelesi, bir taraftan dere, bir taraftan Ali Efendi kayıkhanesi, diğer taraftan da yol ile sınırlı terbian 195 zira' ölçüsünde bir arsa da vakfedilmiştir.²⁵⁸

Şile kasabasına bağlı Yeniköy adlı köydeki Yunuslu deresi yakınlarındaki Geyiktaş adlı yerden başlayan ve Ovacık köyüne giden yolda son bulan sınırlar içinde bulunan menazil, dükkân, ahır, samanlık, değirmen arsaları, tarlalar, üzüm bağları, çayır, kuru ve mera.²⁵⁹

Yürüs nahiyesine bağlı Boğaziçi'nin Anadolu kavağı köyünde, daha önce satın alınan menzilin yanında bulunan, bir taraftan Midilli Ali Reis tasarrufunda olan bahçe, bir taraftan kışlağa geçişe sağlayan yol, bir taraftan eski han, diğer taraftan da yol ile sınırlı olan büyük bir bostan satın alınmıştır. Bu büyük bostanda iki bahçıvan odası, üç

²⁵⁵ **Vakfiye**, s.150-151.

²⁵⁶ **Aym**, s.163-167.

²⁵⁷ **Aym**, s.167-171.

²⁵⁸ **Aym**, s.171-173.

²⁵⁹ **Aym**, s.174-177.

ahır, büyük bir su kuyusu, iki dolaplı su kuyusu ile 40 dönümlük arsa bulunmaktadır.²⁶⁰

Yukarıda adı geçen büyük bostan karşısında bulunan, bir taraftan Sarı Muhammed ile Peçezzer oğlu Ali Ağa bağları, bir taraftan kavak kalesi, bir taraftan dağ, diğer taraftan da yol ile sınırlı 2 dönümlük arsa da vakfedilmiştir.²⁶¹

Galata'ya bağlı Beşiktaş kasabasında bulunan 40 dönümlük büyük bir tarla.²⁶²

Beşiktaş kasabasında bulunan terbian 3,5 dönümlük bir tarla. Bu tarla, bir taraftan zimmî Bağdesar tarlası, bir taraftan Yıldız kasrının duvarına bitişik tarla ve meşatlık duvarı, bir taraftan Zincirlikuyu'dan kasabaya geçişi sağlayan yol ile sınırlıdır.²⁶³

Beşiktaş kasabasında bulunan terbian 3,5 dönümlük bir tarla. Bu tarla, bir taraftan meşatlık duvarı ve yukarıda adı geçen tarla, bir taraftan kasır duvarı, diğer taraftan da Yıldız kasrına geçişi sağlayan yeni araba yolu ile sınırlıdır.²⁶⁴

Selanik'te bulunan 646 zira' ölçüsünde yanmış gümrük arsası.²⁶⁵

Silistre sancağındaki Varna içinde bulunan terbi' 600zira' ölçüsünde iki parça gümrük arsası. Bu arsalar, bir taraftan Yazı oğlu Ahmet Ağa ve Muhammed Arif Ağa'nın tasarrufunda olan mağaza, bir taraftan Sultan Selim vakfından zimmî Şuminli Bagob oğlu Murat'ın dükkânı, bir taraftan Derviş Tahir'in tasarrufunda olan arsa, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁶⁶

Varna içinde, Kum kapı tarafındaki yıkılmış iç kale duvarının olduğu yerde bulunan terbian 1023 zira' ölçüsünde bir arsa. Bu arsa, bir taraftan menzil, üç taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁶⁷

Varna'da yıkılmış iç kale duvarının olduğu yerdeki, iç kale caminin karşısında bulunan terbian 23 zira' arsalı bir mağaza. Ayrıca bu arsanın yanında bulunan terbian

²⁶⁰ **Vakfiye**, s.225-226.

²⁶¹ **Aym**, s.227.

²⁶² **Aym**, s.228-229.

²⁶³ **Aym**, s.229-230.

²⁶⁴ **Aym**, s.230.

²⁶⁵ **Aym**, s.230.

²⁶⁶ **Aym**, s.266-267.

²⁶⁷ **Aym**, s.266.

370 zira' ölçüsünde bir arsa da vakfedilmiştir.²⁶⁸

Varna dışında bulunan terbian 370 zira' ölçüsünde bir arsa. Bu arsa, bir taraftan kale duvarı, bir taraftan arsa, bir taraftan deniz kenarı, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁶⁹

Varna dışında, yukarıda adı geçen arsanın yanında bulunan, toplam terbian 600 zira' ölçüsünde olan üç parça arsa. Bu arsalar, bir taraftan kale duvarı, bir taraftan hendek, bir taraftan adı geçen arsa, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁷⁰

Varna'da yazlık kahve olarak anılan binanın yanında bulunan terbian 150 zira' ölçüsünde bir arsa. Bu arsa, bir taraftan çalı yeri, bir taraftan deniz kenarı, bir taraftan kumluk, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁷¹

Varna dışında bulunan terbian 180 zira' ölçüsünde bir arsa. Bu arsa, bir taraftan başka vakfa ait fiçici dükkânı, bir taraftan kale yönündeki çıkmaz sokak, diğer iki taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁷²

Üsküdar'a bağlı İstavroz köyü dışındaki Küplüce adlı yerde bulunan, Hamidiye vakfına mukataalı 10 dönümlük üzüm bağı. Bu bağ, bir taraftan Valide Sultan'ın tasarrufunda olan Ağa bağı olarak ünlenen vakıf bağı, bir taraftan vakıf tarlası, diğer iki taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁷³

İstavroz köyü dışındaki Küplüce adlı yerde bulunan 12 dönümlük üzüm bağı. Bu bağ, bir taraftan Ağa bağı, bir taraftan zimmî İstefan oğlu bağı, bir taraftan dere, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır. Bu bağın karşısında bulunan, bir taraftan Valide Sultan'ın tasarrufunda olan Atik bağ, bir taraftan Akgöz oğlu Mustafa tarlası, bir taraftan vakıf bağı, diğer taraftan da bağlar yolu ile sınırlı 22 dönümlük üzüm bağı. Yine aynı yerde bulunan, bir taraftan Behram Ağa'nın bağı ve tarlası, bir taraftan bağlar yolu, bir taraftan da Büyük Çamlıca mahallesine giden yol ile sınırlı üçgen şeklinde 40 dönümlük üzüm bağı. Toplam 84 dönümlük üzüm bağı vakfedilmiştir.²⁷⁴

²⁶⁸ **Vakfiye**, s.266-267.

²⁶⁹ **Aynı**, s.267.

²⁷⁰ **Aynı**, s.267.

²⁷¹ **Aynı**, s.268.

²⁷² **Aynı**, s.268-269.

²⁷³ **Aynı**, s.272-273.

²⁷⁴ **Aynı**, s.272-274.

İstanbul'da Yenibahçe çayırının bitişinde bulunan, bir taraftan baltacı odaları olarak bilinen menazil, bir taraftan Ebu Bekir Paşa bostanı, bir taraftan da yol ile sınırlı terbian 58308 zira' ölçüsünde bir arazi. Bu arazinin 43661 zira'lık kısmı Sultan Mustafa vakfına senelik 200 guruş, 600 zira'lık kısmı Geyvanzade, Zeynep kadın ve Helvacıbaşı İskender Ağa'ya her birine senelik altışar guruş, 480 zira'lık kısmı merhum Mustafa Ağa'ya senelik 6 guruş mukataa tahsisiyle Valide Sultan vakfına katılmıştır. Ayrıca bu arazinin 13560 zira'lık kısmı ile bu yerin karşısındaki yola kadar olan toplam 14880 zira' ölçüsündeki arazi için Sultan Bayezid vakfına senelik 200 guruş mukataa tahsis edilmiştir.²⁷⁵

Yürüs nahiyesinde bulunan, Avcı koru arazisi olarak bilinen arazi maliye hazinesinden 200 kese akçeye satın alınarak vakfedilmiştir.²⁷⁶

Kocaeli sancağının Terkos kazası içinde bulunan Elecik merası, Terkos gölü, bakkal dükkânı, Beleben burnu adlı yer ile Ormanlı köyü civarındaki Silahtar Ağa çayırını olarak bilinen birkaç parça tarla.²⁷⁷

Silivri nahiyesine bağlı Şehitoris köyünde bulunan bir parça arsa zimmî Yenako oğlu Ligorî'den satın alınmıştır. İki taraftan menzil, diğer iki taraftan da yol ile sınırlı olan bu arsa, günlük 2 akçe icare - i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁷⁸

Akdeniz adalarından Rodos adası civarında bulunan, İstanköy adasına bağlı Pasinus adasının altındaki Hurşidler diğer adıyla Forni adasında bulunan 180 parça arazi, Marye Nasraniyye'den satın alınmıştır. 20 dönümü üzerinde, 6 dönümlük üzüm bağı, 60 tane yemiş, 15 tane badem, 30 tane zeytin, 6 tane şeftali, 2 tane limon ve 3 tane zerdali ağacı ile 18 adet çoban odası bulunan bu arazi, senelik 100 guruş icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁷⁹

Anadolu'da, Gemlik kazasında, Hanaltı denilen yerde bulunan, 4 parça dut bahçesi ile 3 değirmen, zimmî Yorgi oğlu Avrupa tüccarı Dimitri' den satın alınmıştır. Bu dut bahçesi, bir taraftan dere, bir taraftan Yorgaki bahçesi, bir taraftan zimmî

²⁷⁵ **Vakfiye**, s.286-289.

²⁷⁶ **Aym**, s.303.

²⁷⁷ **Aym**, s.303.

²⁷⁸ **Aym**, s.307-308.

²⁷⁹ **Aym**, s.308.

Hiristoduli bahçesi, diğer taraftan da yol ile sınırlı olup, senelik 500 guruş icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁸⁰

İstanbul'da Yenibahçe çayırında bulunan hastane önündeki bir parça çayır, Sultan Bayezid vakfına 20000 guruş peşin para ve senelik 500 guruş mukataa tahsisıyla Valide Sultan vakfına katılmıştır.²⁸¹

İstanbul'da Silivri kapı dışındaki Cimanoglu çiftliğinde bulunan 7720 kile tohum içeren 43 parça tarla Sultan Bayezid vakfına senelik 612 guruş mukataa tahsisıyla Valide Sultan vakfına katılmıştır.²⁸²

Makrihure köyünde bulunan ve Katib Efendi çiftliği olarak bilinen yer, Sultan Bayezid vakfına senelik 258 guruş mukataa ile Valide Sultan vakfına katılmıştır. Bu çiftlikte terbian 8090 zira' ölçüsünde bir arsa, 6 dönümlük bir bağ, 430 kile tohum alan 33 parça tarla ile 391,5 dönümlük 28 parça tarla bulunmaktadır.²⁸³ Ayrıca bu çiftliğin yanında bulunan 27,5 dönümlük 5 parça tarla, Sultan Bayezid vakfına senelik 337,5 guruş mukataa tahsisıyla Valide Sultan vakfına katılmıştır.²⁸⁴

Galata'ya bağlı Kuru çeşme köyündeki Sarraf burnu adlı yerde bulunan 2 parça arsa ve bu arsa üzerinde yapılan kömür mağazası, Sultan Bayezid vakfına senelik 23 guruş 15 para mukataa ile Valide Sultan vakfına katılmıştır.²⁸⁵

Kuru çeşme köyünde bulunan beş parça bağ ile bir parça arsa.²⁸⁶

İstanbul'da, Veli Mahmut Paşa mahallesinin Ma'cuni sokağında bulunan terbian 600 zira' ölçüsünde yanmış menzil arsası, günlük 2 akçe icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.²⁸⁷

Üsküdar'da, Toygar Hamza mahallesinde bulunan terbian 300 zira' ölçüsünde bir arsa, Hacı Muhammed oğlu Mustafa Ağa'dan 1000 guruşa satın alınmıştır. Bir taraftan bakkal dükkânı, bir taraftan yol, diğer iki taraftan da menzil arsası ve bahçesi

²⁸⁰ **Vakfiye**, s.310-311.

²⁸¹ **Aym**, s.313.

²⁸² **Aym**, s.314.

²⁸³ **Aym**, s.315-316.

²⁸⁴ **Aym**, s.316.

²⁸⁵ **Aym**, s.317.

²⁸⁶ **Aym**, s.317.

²⁸⁷ **Aym**, s.344.

ile sınırlı olan bu arsa, günlük 2 akçe icare-i müecceleyle kiraya verilmiştir.²⁸⁸

İzmir’de Burunabad iskelesinin olduğu yerden deniz kenarı 100 arşın genişliğinde doldurularak üzerine menazil, dükkân ve mağaza inşa edilerek Valide Sultan vakfına katılacaktır.²⁸⁹

4. ZEYTİNLİKLER VE ZEYTİN MENGENELERİ

4.1. Zeytinlikler

Hüdavendigâr sancağının Kızılca Tuzla kazasına bağlı Narlı köyü sınırları içinde bulunan ve Gün yeri olarak bilinen yerdeki 30 dönümlük zeytinlik. Bu zeytinlik, bir taraftan Ahmet Bey zeytinliği, bir taraftan Hamamcı oğlu zeytinliği, diğer taraftan da yol ile sınırlıdır.²⁹⁰

Edremid ve Kemer-i Edremid kazalarında bulunan, maliye hazinesi tarafından 3509 kese 50 guruşa satın alınan, daha sonra Valide Sultan vakfına geçirilen toplam 20987 zeytin ağacı bulunan bir bahçe. Bu bahçeye sonradan 2813 tane zeytin ağacı eklenmiştir.²⁹¹

Edremid kazasına bağlı Küre köyü sınırları içinde dikili 190 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe, Emin oğlu Mustafa Reşid Efendi’den 15000 guruşa satın alınmıştır.²⁹²

Küre köyünde, Ilıca hamam yakınında dikili 140 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe, zimmî Kostandi oğlu Futi’den 11500 guruşa satın alınmıştır.²⁹³

Edremid kazasına bağlı Zeytinli köyündeki Beş çınar adlı yerde bulunan 20 dönümlük bir tarla, Osman oğlu Mustafa’dan 1500 guruşa satın alınmıştır. Yine aynı yerde bulunan 18 dönümlük bir tarla, zimmî Kominac oğlu Nikola’ dan 2300 guruşa

²⁸⁸ **Vakfiye**, s.347-348.

²⁸⁹ **Aym**, s.350-351.

²⁹⁰ **Aym**, s.274-275.

²⁹¹ **Aym**, s.290.

²⁹² **Aym**, s.290.

²⁹³ **Aym**, s.291.

satın alınmıştır. Bu iki tarlaya 420 tane zeytin ağacı dikilmiştir.²⁹⁴

Kemer-i Edremid kazasına bağlı Pelid köyü civarındaki Karaağaçlı Pıksarı adlı yerde, dikili 64 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe, Hüseyin oğlu Halil Ağa ve kardeşi Kundakçızade Mustafa Ağa'dan 27500 guruşa satın alınmıştır.²⁹⁵

Pelid köyünde Bazirgan deresi civarındaki Ovalıoğlu adlı yerdeki dikili 69 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe satın alınmıştır.²⁹⁶

Pelid köyünde Ilıca adlı yerde bulunan ve Estir oğlu zeytinliği olarak bilinen dikili 64 sap zeytin ağacı bulunan bir bahçe.²⁹⁷

Pelid köyünde, Dere bağı adlı yerdeki Da'iz malı olarak bilinen dikili 51 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe.²⁹⁸

Pelid köyü civarındaki Halil Ağa deresi adlı yerde, dikili 39 zeytin ağacı bulunan bir bahçe.²⁹⁹

Pelid köyü civarındaki Halil Ağa deresi adlı yerde, dikili 43 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe.³⁰⁰

Pelid köyü civarındaki Davut başı adlı yerde, dikili 15 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe.³⁰¹

Pelid köyünde, Küplüce olarak bilinen yerde, dikili 82 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe.³⁰²

Edremid kazasına bağlı Taylı ili köyünün Çakıllı adlı yerinde bulunan, Hacı Hasan adlı kişinin 750 guruş karşılığında feragat ettiği 15 dönümlük tarlaya 201 adet zeytin ağacı dikilmiştir.³⁰³

Edremid kazasına bağlı Araplar köyünde bulunan ve Şeyh oğlu Mustafa

²⁹⁴ **Vakfiye**, s.291-293.

²⁹⁵ **Aym.**, s.293-294.

²⁹⁶ **Aym.**, s.294.

²⁹⁷ **Aym.**, s.295.

²⁹⁸ **Aym.**, s.295-296.

²⁹⁹ **Aym.**, s.296.

³⁰⁰ **Aym.**, s.296-297.

³⁰¹ **Aym.**, s.297.

³⁰² **Aym.**, s.297-298.

³⁰³ **Aym.**, s.298-299.

zeytinliği olarak bilinen dikili 25 tane zeytin ağacı bulunan bir bahçe.³⁰⁴

Pelid köyü sınırları dışında, Zincirlikuyu olarak anılan yerde bulunan, dikili 380 tane zeytin ağacını içine alan 35 dönümlük bir bahçe.³⁰⁵

Bezm-i Alem Valide Sultan vakfa akar olması için toplam 25583 tane zeytin ağacını içeren zeytinlikler vakfetmiştir.

4.2. Zeytin Mengeneri

Edremid ile Kemer-i Edremid kazalarında bulunan ve Maliye Hazinesi tarafından 400 kese akçeye satın alınan 61 adet rugan-ı zeyt³⁰⁶ mengersi daha sonra Valide Sultan vakfına dâhil edilmiştir.³⁰⁷

Edremid kazasına bağlı Avcılar köyünde bulunan, bir rugan-ı zeyt mengersi tüm alet ve edevatıyla birlikte zimmî Filbos oğlu Dimitri' den 7500 guruşaya satın alınmıştır.³⁰⁸

Edremid kazasına bağlı Zeytinli köyünde bulunan, bir rugan-ı mengersi tüm alet ve edevatıyla birlikte zimmî Sutri oğlu Andun' dan 7500guruşaya satın alınmıştır.³⁰⁹

Kemer-i Edremid kazasına bağlı Küre köyünde bulunan bir rugan-ı zeyt mengersi, üç kazan ve tüm alet ve edevatı ile birlikte Mustafa oğlu Hacı Ali Bey ve Hacı Mehmet Ağa oğlu Hacı Mustafa'dan 16052,5 guruşaya satın alınmıştır.³¹⁰

Edremid kazasına bağlı Araplar köyünün Çayı mahallesinde bulunan bir adet yeni mengene satın alınıp vakfedilmiştir.³¹¹

Edremid kazasına bağlı Büyük Havran köyünün Sulu sokağında bulunan ve bahçeli mengene olarak bilinen bir adet yeni mengene satın alınmıştır.³¹²

³⁰⁴ Vakfiye, s.372.

³⁰⁵ Aym, s.373.

³⁰⁶ Rugan-ı zeyt kelimesi zeytinyağı yerine kullanılan bir kelimedir.

³⁰⁷ Vakfiye, s.300.

³⁰⁸ Aym, s.300.

³⁰⁹ Aym, s.300.

³¹⁰ Aynı, s.301-302.

³¹¹ Aynı, s.368.

³¹² Aynı, s.369.

Büyük Havran köyünde bulunan yeni hamın yanındaki ırgatlı yeni mengene ile büyük bir rugan-ı zeyt mağazası satın alınıp vakfedilmiştir.³¹³

Edremid kazası sınırları içinde bulunan ve Kazı tarla olarak bilinen bir mengene satın alınıp vakfedilmiştir.³¹⁴

Edremid kazasına bağlı Zeytinli köyünde bulunan ve Elecan olarak bilinen bir mengene, tüm alet-edevatı ve baskı tımarlarıyla birlikte vakfedilmiştir.³¹⁵

5.GELİR GETİREN DİĞER MÜLKLER

Yürüs nahiyesine bağlı Boğaziçi'nde bulunan bir çömlekhane ile dört göz değirmen vakfedilmiştir.³¹⁶

Üsküdar'a bağlı Cengar köyü yakınlarında bulunan iki kireç ocağı, zimmî Zisu oğlu kireççi Tanaş'dan 3000 guruşa satın alınmıştır. Bu kireç ocakları senelik 150 guruş icare-i müecceleye kiraya verilmiştir.³¹⁷

³¹³ Vakfiye, s.371.

³¹⁴ Aynı, s.371.

³¹⁵ Aynı, s.371-372.

³¹⁶ Aynı, s.38.

³¹⁷ Aynı, s.236.

SONUÇ

Osmanlı tarihinde iz bırakan valide sultanlardan biri de Bezm-i Âlem Valide Sultan'dır. O, gerek yaptığı hayırlarla gerekse de devlet işlerine karışmasıyla dikkatleri üzerinde toplayan bir saray kadını olmuştur.

Sultan II. Mahmut'un ikinci kadın efendisi ve Sultan Abdülmecit'in annesi olan Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın hayatı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Aslen Gürcü olduğu bilinen Bezm-i Âlem'in doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak hakkındaki bazı kayıtlardan 1807-1809 tarihleri arasında doğmuş olabileceği ve küçük yaşta esirciler eliyle saraya cariye olarak getirildiği anlaşılmaktadır.

Bezm-i Âlem sarayda yetiştirilip eğitildikten sonra Sultan II. Mahmut'un ikballeri arasına girmiş, daha sonraki yıllarda kadın efendiliğe yükselmiştir. Önce üçüncü kadın efendi, 1832-1839 yılları arasında da ikinci kadın efendi olmuştur.

Bezm-i Âlem kadın efendinin yaşadığı bilinen tek çocuğu şehzade Abdülmecit'tir. Abdülmecit'ten önce dünyaya gelip te küçük yaşta ölen üç oğlu daha olduğu bilinmektedir. Bezm-i Âlem, bu dönemde veliaht annesi olarak haremde büyük ilgi görmüş ancak kocası Sultan II. Mahmut'un kalabalık haremde bir varlık gösterememiştir. O'nun yıldızı oğlunun padişah olmasıyla parlamıştır.

30 Haziran 1839 tarihinde Sultan II. Mahmut'un ölümü üzerine şehzade Abdülmecit henüz 16 yaşında iken tahta çıkınca, Bezm-i Âlem kadın efendi de saray kuralları gereği sultan sanını alarak "devletlû, iffetlû valide sultan hazretleri" konumuna yükselmiştir. Böylece Nakşidil'den sonra 22 yıl boyunca sahipsiz kalan valide sultanlık makamına gelmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde valide sultan olan Bezm-i Âlem, çok genç ve deneyimsiz olan oğlunun padişahlığı ile yakından ilgilenmiştir. Devlet ve hükümet işlerinde bizzat yol gösterici ve etkili bir rol oynamıştır. Özellikle padişahın ülke içindeki seyahatleri sırasında devlet işleriyle ilgilenmiş, gerektiğinde devlet ve hükümet erkanına emirler vermiştir. Hatta resmi kabul ve ziyafetlerde de bulunmuştur. Bezm-i Âlem Sultan yaşamı boyunca oğlunu istekleri doğrultusunda kolayca yönlendirebilecek bir etkiye sahip olmuştur. Fakat bu etki Osmanlı tarihinde bir takım entrikalara karışıp kanunsuzluklara yol açan valide sultanlar düzeyinde olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma hareketine hız verdiği bir dönemde valide sultan olan Bezm-i Âlem'in haremi de bu yeniliklerden oldukça etkilenmiştir. Valide Sultan'ın temsil ettiği harem giderek Avrupalı yaşam biçimine yaklaşırken lüks ve israf tutkusu giderek artmıştır. Başta Valide Sultan olmak üzere birçok kişinin adı rüşvet olaylarına karışmış, halkta saraya karşı hoşnutsuzluk baş göstermiştir. Özellikle Valide Sultan'ın ölümünden sonra harem idaresi giderek zayıflamış, lüks ve israf giderek artmıştır.

Tüm bunlara karşın Bezm-i Âlem Valide Sultan, yaşadığı dönemde İstanbul'da halktan aşırı saygı görmüş ve sevilmiştir. Herkes onu akıllı, tedbirli, onurlu, hayır ve iyilik düşkünü kutlu bir ana olarak görmüştür.

Valide Sultan, oğlunun padişahlığı sırasında devletin kendisine tahsis etmiş olduğu maaş ve diğer gelirlerini yoksulları doyurmak, ihtiyaçlarını gidermek ve hayırla anılmasını sağlayacak pek çok hayır eseri yaptırmak yolunda harcamıştır. Bunun yanında tarikat erbabını gözetmiş, tekke ve dergahlara büyük ölçüde bağışta bulunmuştur. Tüm bunlardan Bezm-i Âlem'in ince ruhlu, şefkat ve merhamet sahibi bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ince ruhlu hayırsever kadın 23 Receb 1269 / 2/3 Mayıs 1853 gününde Beşiktaş Sarayı'nda vefat etmiştir. Valide Sultan, büyük bir cenaze alayı ile kocası Sultan II. Mahmut'un Divanyolu'ndaki türbesine gömülmüştür.

Bezm-i Âlem Valide Sultan yaşamı boyunca başta İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde pek çok hayır eseri yaptırmıştır. Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu hayır eserlerinin bir kısmı ile bunların akarları 1256-1267/ 1840-1851 yılları arasında düzenlenen bir vakıfnamede yer almıştır. Bu vakıfnamede belirtilenlerin dışında Valide Sultan'ın daha birçok hayratı vardır. Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın İstanbul açısından iki önemli hizmeti söz konusudur. Bu hizmetlerden ilki modern anlamda ve halk sağlığına dönük ilk büyük sağlık kurumunu kendi adını taşıyan zengin bir vakfa dayalı olarak Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba-yı Müslimin Hastanesi adı altında hizmete sokmasıdır. İlk defa hastane tabirinin kullanıldığı bu sağlık kurumu Müslüman ve erkek olmak koşuluyla tüm muhtaç ve kimsesizlere parasız tedavi imkanı sunmuştur. Valide Sultan'ın diğer önemli hizmeti de eğitim alanında olmuştur. İstanbul'da modern ve bir anlamda laik ilk sivil okulu, Valide Mektebi adı ile yaptırmıştır. Açılması düşünülen Darülfunun'a öğrenci ve Tanzimat'ın gerektirdiği formasyona uygun memur

yetiştirmek amacıyla açılan bu rüştiye üstü ilk sivil okul, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk sivil lisesi olma özelliğini de taşımıştır. Ayrıca Valide Sultan sadece bu okulu yaptırmakla kalmamış eğitimin devamlılığının sağlanması ve okulun masraflarının karşılanması için zengin gelirli vakıflar bağışlamıştır. Bugün her iki kurumda adlarında ve işlevlerinde değişiklikler olmasına rağmen varlıklarını sürdürmektedir. Ayrıca Bezm-i Âlem, Valide Mektebi'nin dışında İstanbul'un çeşitli semtlerine sıbyan mektepleri de yaptırmıştır. Bunun dışında Gureba-yı Müslimin Hastahanesi yanına bir cami yaptırarak hastahane personeli ve hastaların hizmetine sunmuştur. Ayrıca yapımını başlattığı Dolmabahçe Cami'de ölümü üzerine oğlu Sultan Abdülmecit tarafından tamamlanmıştır.

Bezm-i Âlem Valide Sultan, bu hayır eserlerinin dışında İstanbul'un ve ülkenin çeşitli yerlerinde çeşmeler ve sebiller yaptırmıştır. İstanbul Maçka'daki anıtsal Valide Çeşmesi, Galata'daki Bereketzade Çeşmesi, Silivrikapı, Topkapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Tarabya ve Alibey Köyü'ndeki Bezm-i Âlem çeşmeleri, Sultanahmet'teki Üçler Çeşmesi, Medine ve Kerbelâ'daki Bezm-i Âlem sebilleri ile Mekke'deki Gureba-yı Müslimin Hastanesi yaptırdığı eserlerdendir. Ayrıca Valide Sultan, yaptırdığı bu eserlerin devamlılığını sağlamak amacıyla İstanbul ve civarı ile boğazın her iki yakasında, Silistre, Edremit, Gemlik, İzmir ve İştânköy gibi ülkenin çeşitli yerlerinden satın aldığı birçok bina ve araziden oluşan zengin gelirli vakıflar bağışlamıştır.

Bugün Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın yaptırdığı eserlerin çoğu onun hayırseverliğinin bir göstergesi olarak halen ayakta durmaktadır.

EKLER

EK1	Osmanlı Arşiv Belgeleri.....	76
EK2	Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyesinin İlk Dört Sayfası.....	87
EK3	.Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Gureba Hastanesi'ndeki Bugün Müze Olarak Kullanılan Odası.....	88
EK4..	Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Müzede Sergilenen Kişisel Eşyaları(çalışma masası, tuvalet masası, kanep, koltuk, masa).....	89
EK5	Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Yatağı.....	91
EK6	Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Kullanmış Olduğu Mühürlerden Biri.....	92
EK7	Bezm-iÂlem Valide Sultan'ın Divanyolu'ndaki Sultan II.Mahmut Türbesi'ndeki Sandukası.....	93
EK8	Bezm-i Âlem Gureba-yi Müslimin Hastahanesi'nin Kitabesi.....	94
EK9	Valide Mektebi ve Kitabesi.....	95
EK10	Dolmabahçe Camii Kitabesi ve Camii.....	96
EK11	Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Yaptırmış Olduğu Çeşmeler	97

EK 1

Osmanlı Arşiv Belgeleri

بسم الله الرحمن الرحيم
بیتنا فی الدار الاخره کسبنا ابیکم فی الدار الاولی
بیتنا فی الدار الاخره کسبنا ابیکم فی الدار الاولی
بیتنا فی الدار الاخره کسبنا ابیکم فی الدار الاولی

Handwritten signature and stamp in Ottoman Turkish script.

مشرفه فرانس زبان و این نظام علمیه را که در آن علم اولی و اساسی است
و قیاسی است محض بر پایه علم الهی است و در این نظام علمیه اولی و اساسی است
و قیاسی است محض بر پایه علم الهی است و در این نظام علمیه اولی و اساسی است

در این نظام علمیه اولی و اساسی است

ماده اول	ماده دوم	ماده سوم	ماده چهارم	ماده پنجم	ماده ششم
در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است

در این نظام علمیه اولی و اساسی است

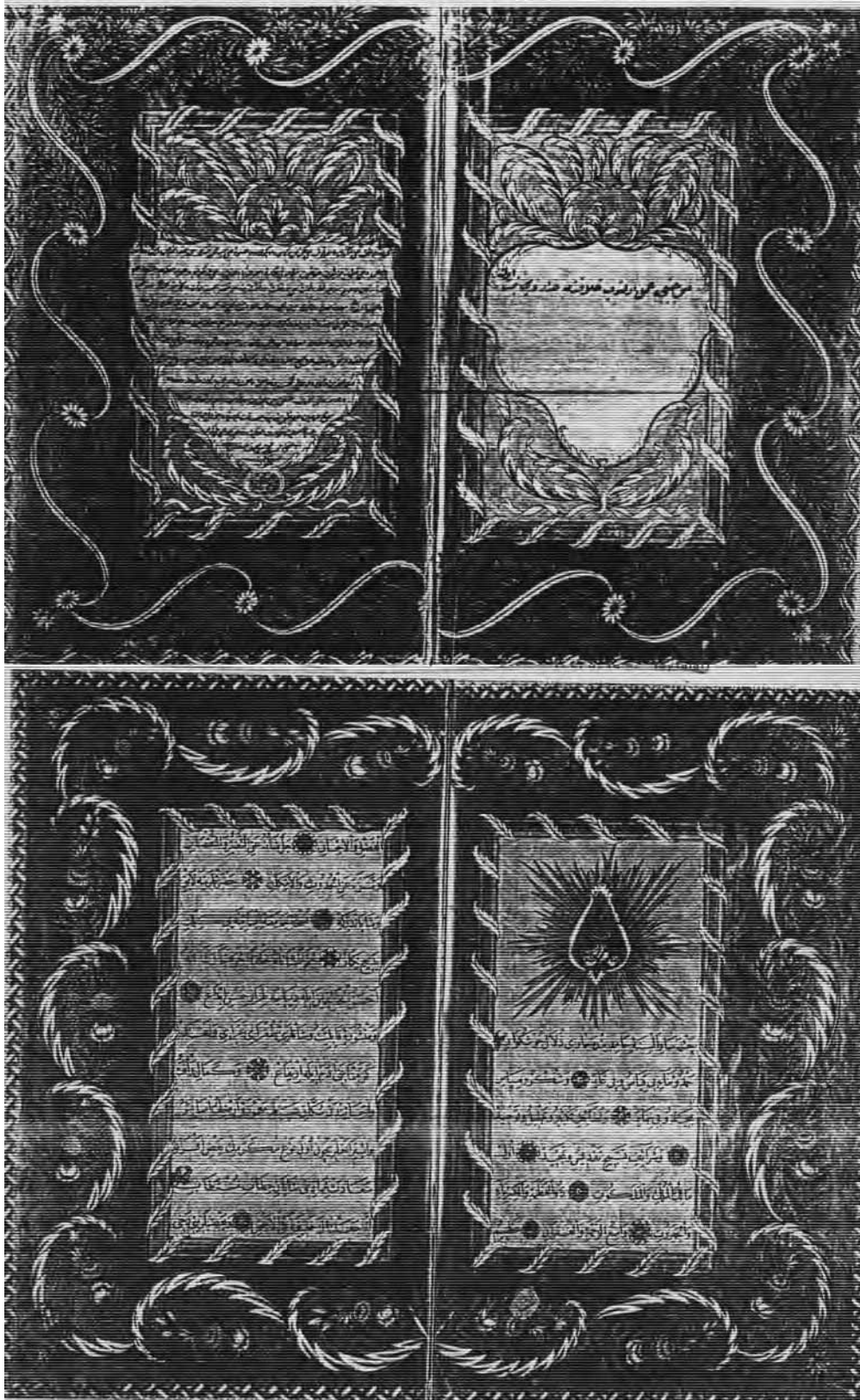
ماده اول	ماده دوم	ماده سوم	ماده چهارم	ماده پنجم	ماده ششم
در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است

در این نظام علمیه اولی و اساسی است

ماده اول	ماده دوم	ماده سوم	ماده چهارم	ماده پنجم	ماده ششم
در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است	در این نظام علمیه اولی و اساسی است

در این نظام علمیه اولی و اساسی است

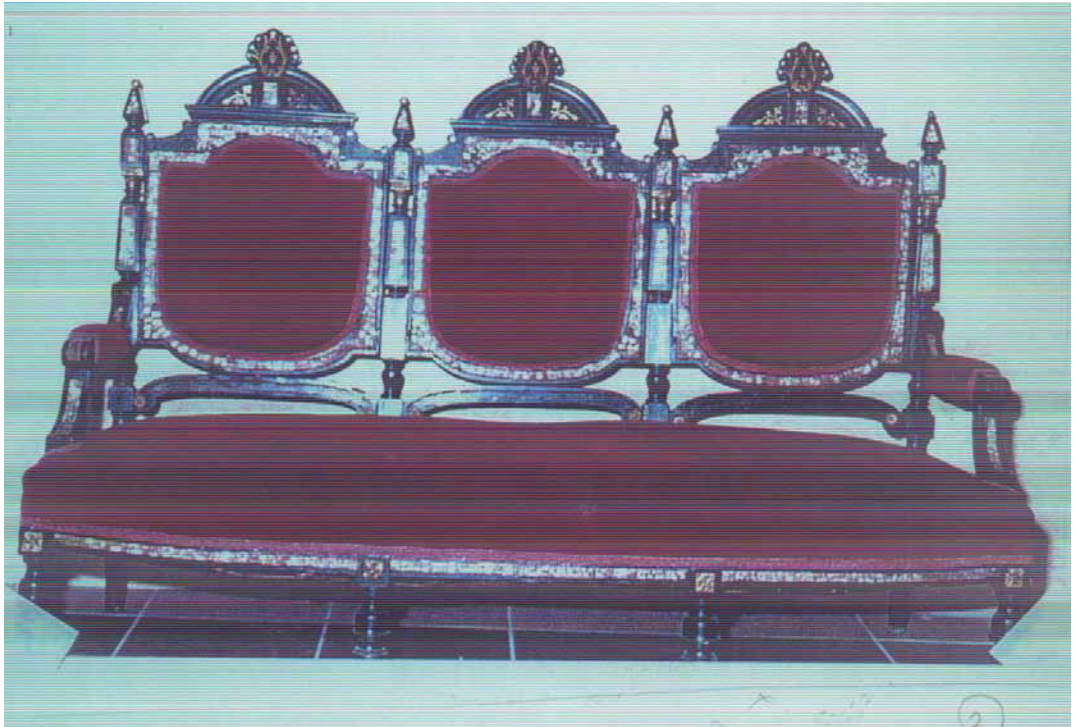
در این نظام علمیه اولی و اساسی است
در این نظام علمیه اولی و اساسی است
در این نظام علمیه اولی و اساسی است



EK 2 Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyesi'nin İlk Dört Sayfası



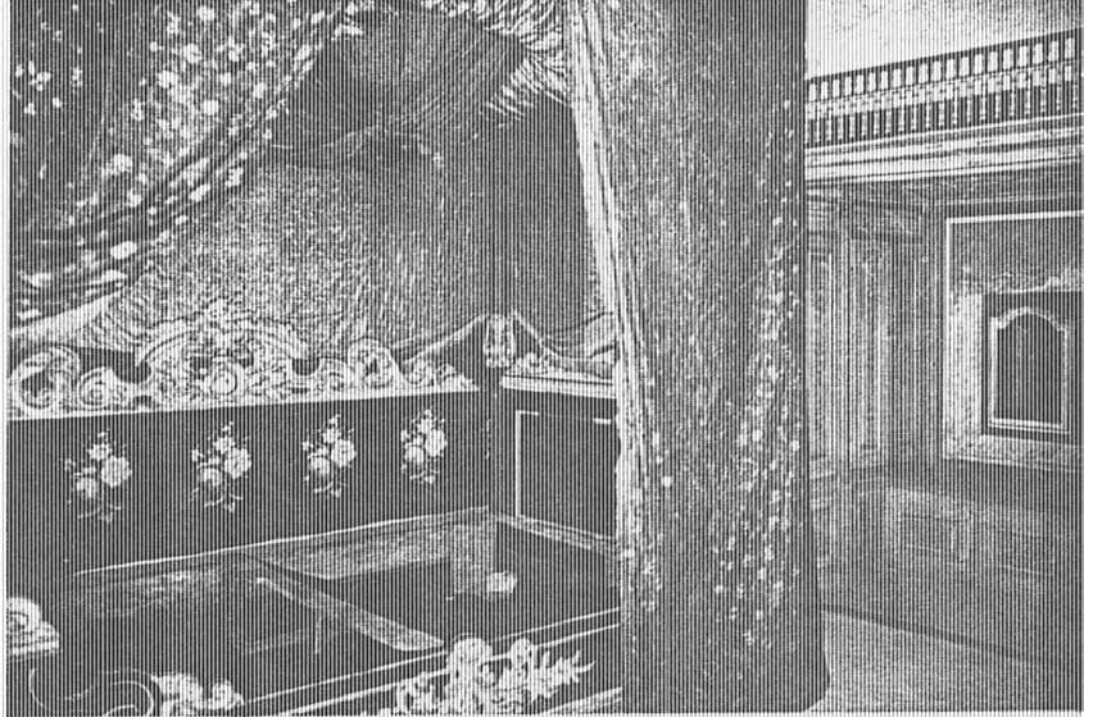
EK 3 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Gureba Hastanesi'ndeki Bugün Müze Olarak Kullanılan Odası



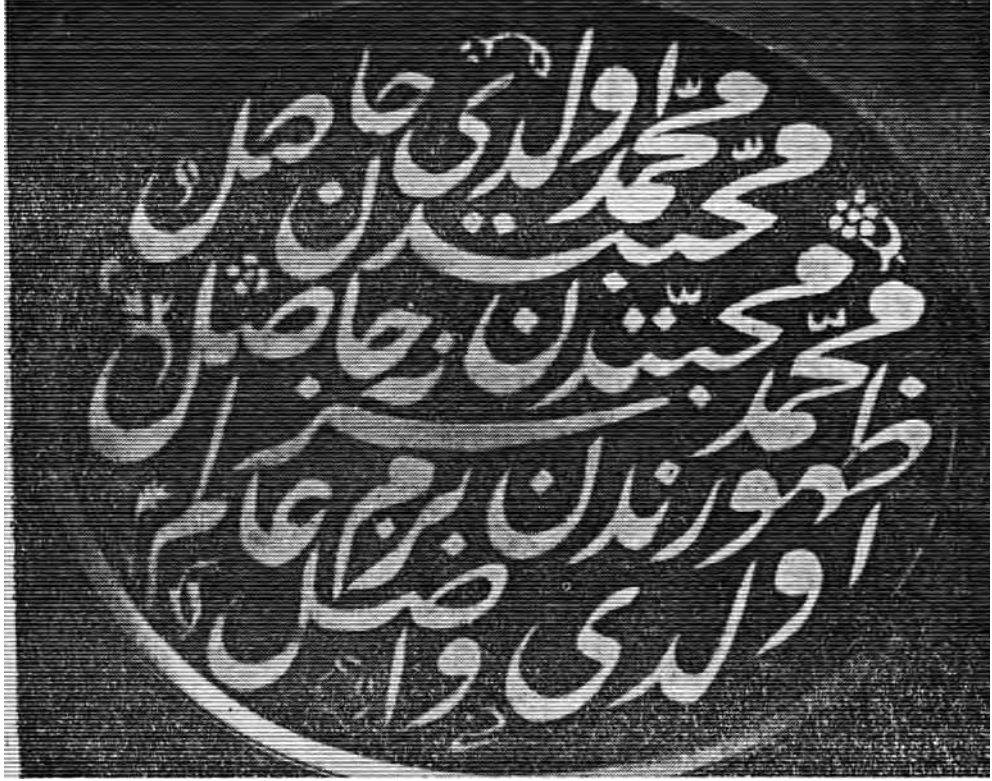
EK 4 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Müzede Sergilenen Kişisel Eşyaları



EK 4 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Müzede Sergilenen Kişisel Eşyaları



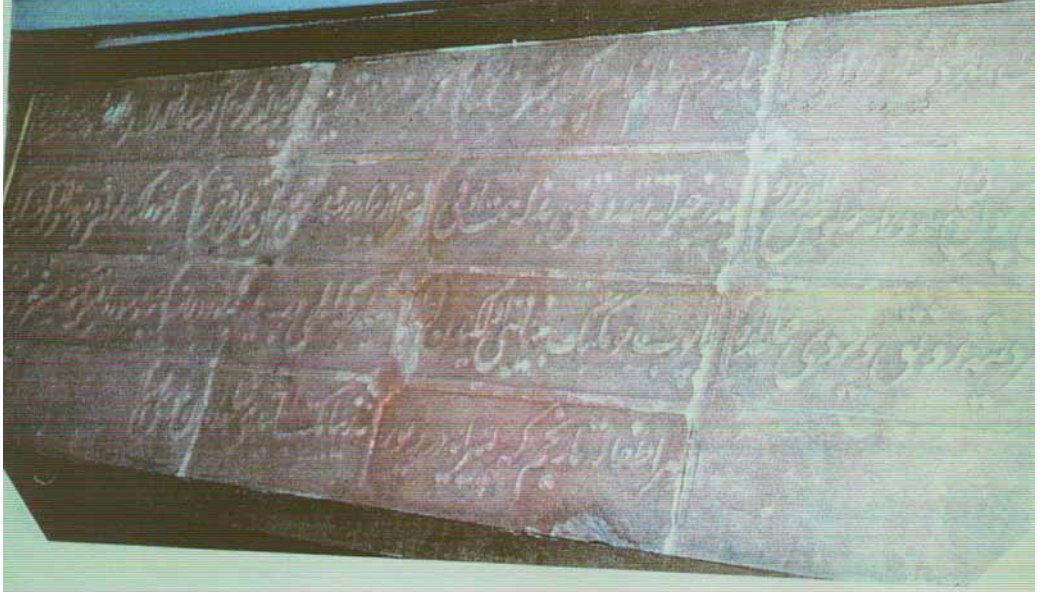
EK 5 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan
Yatağı



EK 6 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Kullanmış Olduğu Mühürlerden Biri



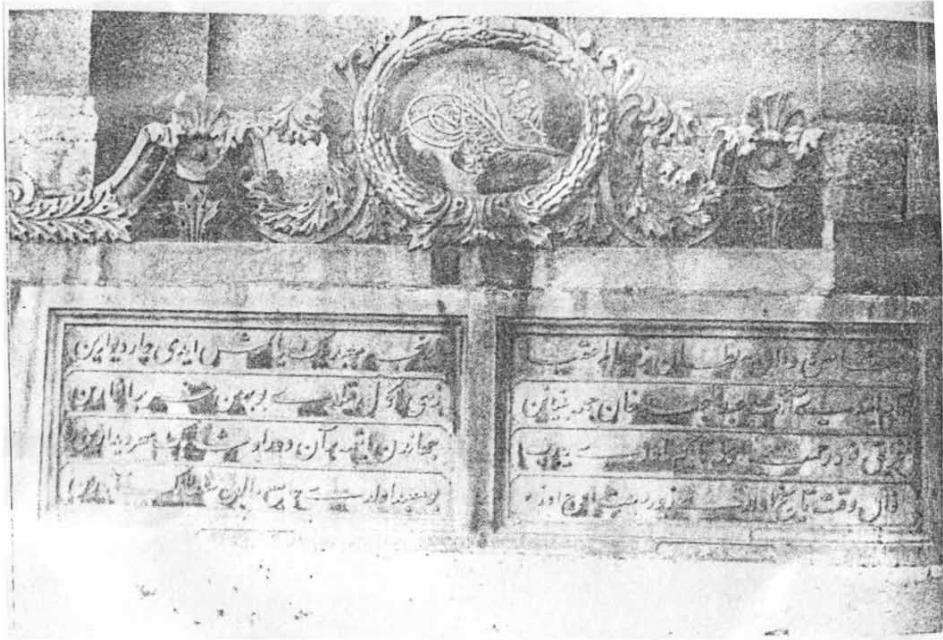
EK 3 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Divanyolu'nda II.Mahmut Türbesi'ndeki Sandukası



EK 8 Bezm-i Âlem Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nin Kitabesi



EK 9 Valide Mektebi (Darülmaarif) ve Kitabesi



EK 11 Dolmabahçe Camii ve Kitabesi

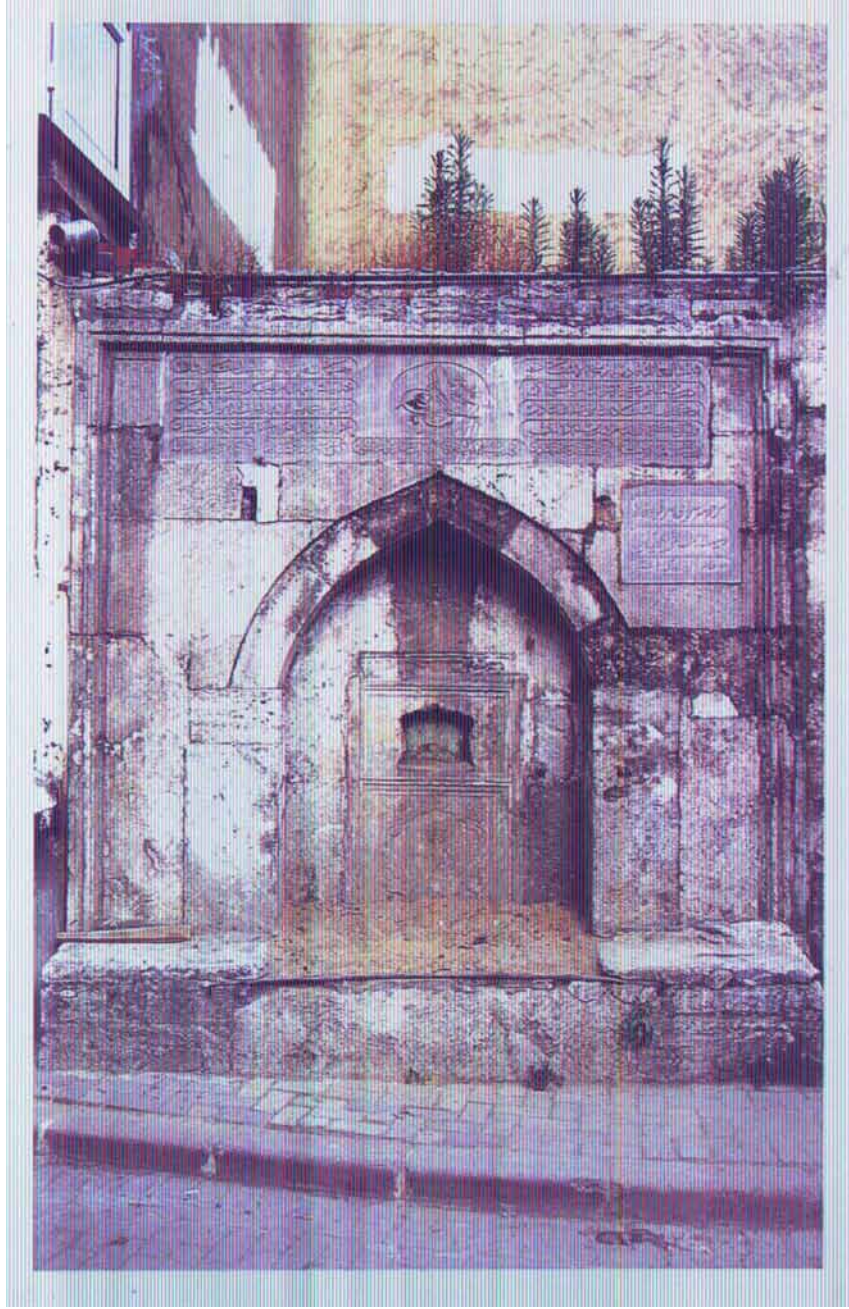
EK 11 Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Yaptırması Olduğu Çeşmeler



Bezm – i Âlem Valide Sultan Çeşmesi – Maçka



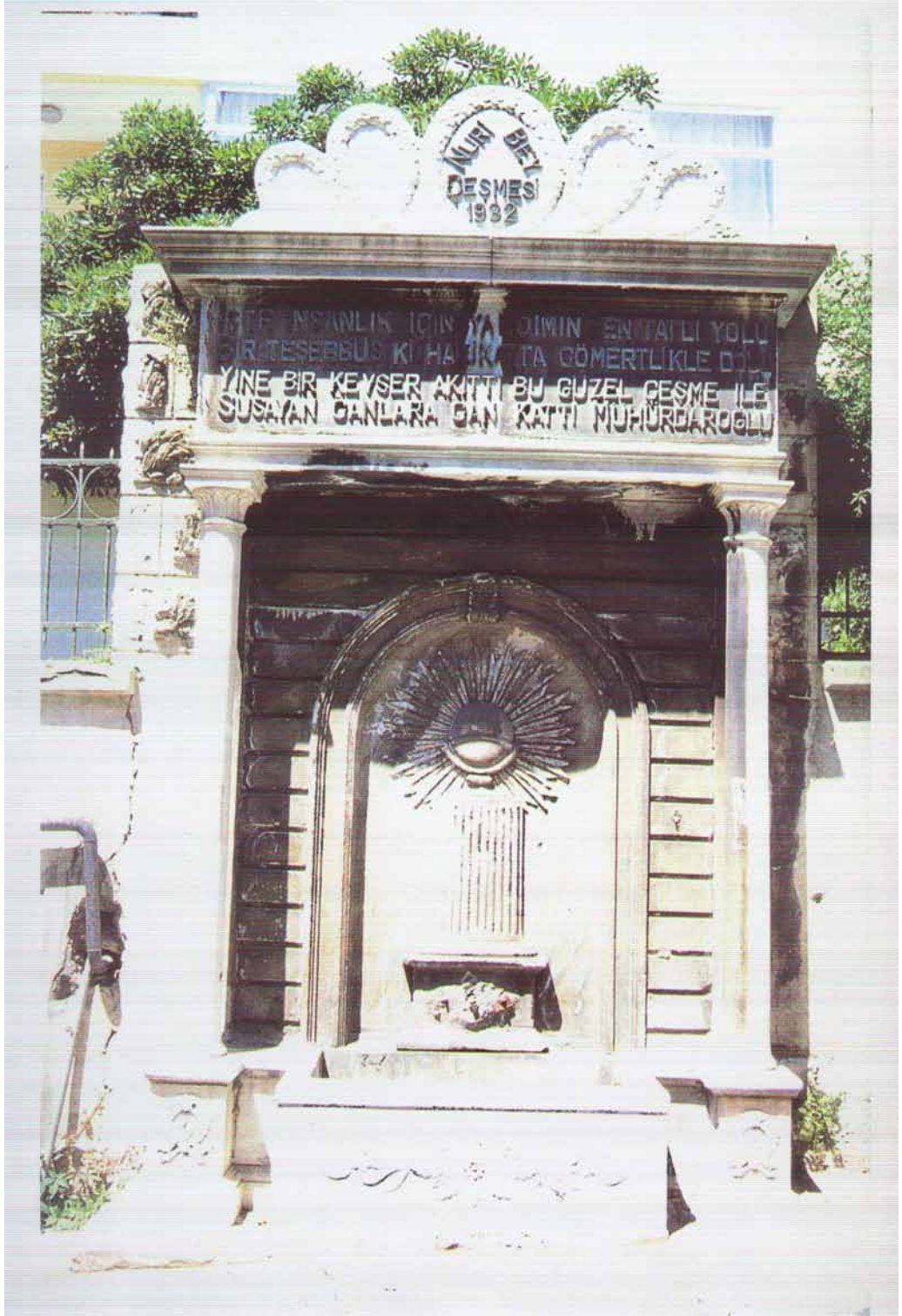
Bezm – i Âlem Valide Sultan Çeşmesi – Topkapı



Abdullah Ağa – Bezm – i Alem Çeşmesi - Silivrikapı



Bezm – i Âlem Valide Sultan Çeşmesi – Lalezar Camii Sokağı / Silivrikapı



Bezm – i Âlem Valide Sultan Çeşmesi (Nuri Demir Ağa Çeşmesi)Yıldız / Beşiktaş



ERROR: ioerror
OFFENDING COMMAND: image
STACK: